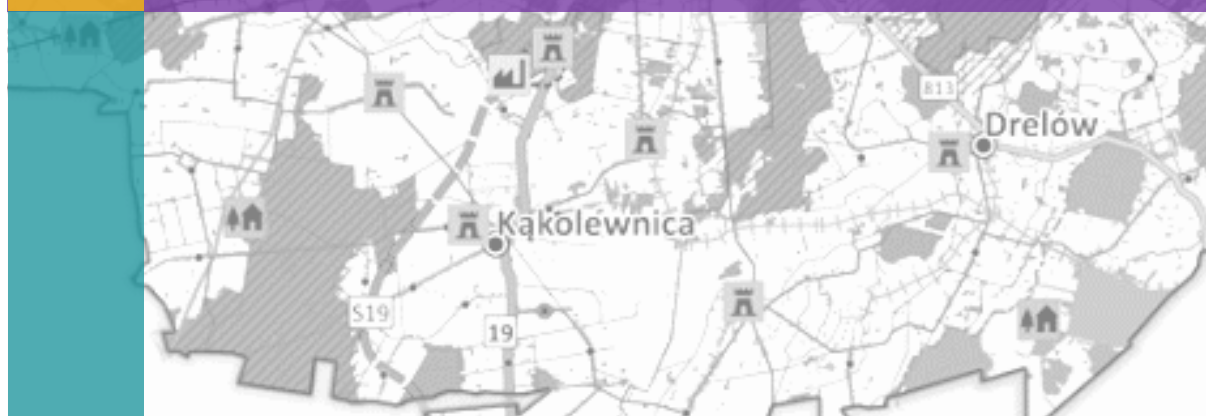

Strategia Rozwoju Ponadlokalnego
Doliny Krzyny 2022 - 2030

Miasto Międzyrzec Podlaski
Gmina Drelów
Gmina Kąkolewnica
Gmina Międzyrzec Podlaski
Gmina Trzebieszów

Strategia Rozwoju Ponadlokalnego Doliny Krzny 2022 – 2030 została opracowana w formule ekspercko – partycypacyjnej we współpracy z Miastem Międzyrzec Podlaski, Gminą Drelów, Gminą Kąkolewnica, Gminą Międzyrzec Podlaski i Gminą Trzebieszów.

Miasto
Międzyrzec Podlaski

Gmina
Drelów

Gmina
Kąkolewnica

Gmina
Międzyrzec Podlaski

Gmina
Trzebieszów

Spis treści

1. WPROWADZENIE	4
2. SYNTEZA I WNIOSKI Z DIAGNOZY SYTUACJI SPOŁECZNEJ, GOSPODARCZEJ I PRZESTRZENNEJ	6
2.1 PRZESTRZEŃ I ŚRODOWISKO	6
2.2 DEMOGRAFIA I RYNEK PRACY	11
2.3 POTENCJAŁ GOSPODARCZY	17
2.4 INFRASTRUKTURA TECHNICZNA	22
2.5 INFRASTRUKTURA SPOŁECZNA	28
2.6 JAKOŚĆ ZARZĄDZANIA	32
3. PRZESŁANKI OPRACOWANIA STRATEGII	36
3.1 SAMORZĄDY GMINNE WOBEC NOWYCH WYZWAŃ SPOŁECZNYCH I GOSPODARCZYCH	36
3.2 POLITYKA REGIONALNA NA POZIOMIE KRAJOWYM I EUROPEJSKIM	36
4. ZAKRES I METODYKA OPRACOWANIA STRATEGII	38
5. ANALIZA SWOT	40
6. MISJA I WIZJA OBSZARU DOLINY KRZNY	45
7. CELE STRATEGICZNE I KIERUNKI DZIAŁAŃ	46
8. OCZEKIWANE REZULTATY PLANOWANYCH DZIAŁAŃ ORAZ WSKAŹNIKI ICH OSIĄGNIĘCIA	47
9. ANALIZA I MODEL STRUKTURY FUNKCJONALNO - PRZESTRZENNEJ WRAZ Z USTALENIAMI I REKOMENDACJAMI W ZAKRESIE KSZTAŁTOWANIA I PROWADZENIA POLITYKI PRZESTRZENNEJ	52
9.1 USTALENIA REGIONALNYCH DOKUMENTÓW STRATEGICZNYCH I PLANISTYCZNYCH	52
9.2 POŁOŻENIE W WOJEWÓDZTWIE	54
9.3 PODSTAWOWE ELEMENTY ZAGOSPODAROWANIA	55
9.4 UWARUNKOWANIA ŚRODOWISKA PRZYRODNICZEGO I KULTUROWEGO	61
9.5 UWARUNKOWANIA INFRASTRUKTURALNE I SPOŁECZNO-GOSPODARCZE	64
9.6 MODEL STRUKTURY FUNKCJONALNO-PRZESTRZENNEJ	69
9.7 USTALENIA I REKOMENDACJA DLA LOKALNYCH DOKUMENTÓW PLANISTYCZNYCH	74
10. SPÓJNOŚĆ Z CELAMI STRATEGII ROZWOJU WOJEWÓDZTWA LUBELSKIEGO 2030	79
11. TERYTORIALNY WYMIAR WSPARCIA, OBSZARY STRATEGICZNEJ INTERWENCJI	81
11.1 PODEJŚCIE TERYTORIALNE - UWARUNKOWANIA KRAJOWE I REGIONALNE	81
11.2 POTENCJALNE KIERUNKI WSPÓŁPRACY GMIN W WYMIARZE TERYTORIALNYM	84
12. RAMY FINANSOWE I ŹRÓDŁA FINANSOWANIA STRATEGII	86
13. ZASADY I STRUKTURA ZARZĄDZANIA PROCESEM WDRAŻANIA STRATEGII	88
13.1 ZASADY WSPÓŁPRACY PARTNERÓW	89
13.2 STRUKTURA I SYSTEM ZARZĄDZANIA STRATEGIĄ	91
14. MONITORING I EWALUACJA STRATEGII	95
15. PARTYCYPACJA SPOŁECZNA W PROCESIE OPRACOWANIA STRATEGII	97
16. LISTA PROJEKTÓW REALIZUJĄCYCH CELE STRATEGICZNE	98
ZAŁĄCZNIK 1. EWALUACJA TRAFNOŚCI, PRZEWIDYWANEJ SKUTECZNOŚCI I EFEKTYWNOŚCI REALIZACJI STRATEGII ROZWOJU PONADLOKALNEGO DOLINY KRZNY 2022 – 2030	122

1. Wprowadzenie

Nowe wyzwania wynikające z dynamicznie zmieniającej się sytuacji gospodarczej i społecznej na poziomie kraju, województwa oraz doświadczenia związane z funkcjonowaniem administracji samorządowej stały się dla władz gmin partnerskich **Doliny Krzny** inspiracją do opracowania Strategii Rozwoju Ponadlokalnego na lata 2022 – 2030 (dalej Strategii). Istotną przesłanką do przygotowania dokumentu jest również konieczność aktualizacji danych, analiz i diagnozy społecznej, gospodarczej i przestrzennej obszaru partnerstwa oraz sytuacja wynikająca z negatywnych i długotrwałych skutków pandemii wirusa SARS-CoV-2 (COVID-19).

Dokument Strategii uwzględnia perspektywy i kierunki współpracy między samorządami obszaru Doliny Krzny, zarówno w oparciu o dotychczasowe doświadczenia, jak też możliwości wynikające z celów krajowej i europejskiej polityki regionalnej. Partnerska współpraca samorządów stwarza możliwość wymiany doświadczeń i podjęcia bardziej efektywnych działań na rzecz pełniejszego wykorzystania istniejących zasobów i potencjałów. Zasoby te, będące w dyspozycji samorządów lokalnych, są wykorzystywane indywidualnie zgodnie z możliwościami i specyfiką uwarunkowań społecznych i gospodarczych poszczególnych gmin. Jednocześnie uwzględnienie wzajemnych powiązań funkcjonalnych oraz identyfikacja podobnych problemów i potencjałów daje możliwość skuteczniejszej realizacji wspólnych celów i zwiększenia przewag konkurencyjnych – nie tylko jednej gminy ale całego obszaru Doliny Krzny.

Ważnym aspektem decydującym o opracowaniu Strategii stały się nowe uwarunkowania wynikające z celów i kierunków polityki regionalnej na poziomie województwa i kraju – tzw. terytorialny wymiar wsparcia oraz cele polityki spójności w ramach perspektywy finansowej 2021 – 2027. Kluczową kwestią jest tu zmiana paradygmatu zarządzania rozwojem wyrażona w Strategii Odpowiedzialnego Rozwoju, Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2030 oraz Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego 2030. W dokumentach tych określono systemowe ramy prowadzenia polityki regionalnej, których celem jest m.in. zmniejszanie dysproporcji w poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego regionów oraz zapewnienie większej spójności rozwojowej Polski przez wsparcie obszarów słabszych gospodarczo (tzw. obszarów strategicznej interwencji).

Istotne dla przyszłego funkcjonowania partnerstwa gmin Doliny Krzny jest zarówno zachowanie spójności z celami i kierunkami działań poszczególnych gmin, jak też aktywna współpraca partnerów na rzecz realizacji wspólnych, partnerskich i zintegrowanych przedsięwzięć na obszarze partnerstwa.

Opracowanie i wdrażanie Strategii wymaga od władz i interesariuszy konsekwencji w działaniu oraz poszukiwania nowych rozwiązań i możliwości. Dlatego też dokument nie skupia się na ewidencji potrzeb społeczności lokalnych poszczególnych gmin ale koncentruje się na tych przedsięwzięciach, które zapewniają realizację wspólnych celów, rozwój wspólnych potencjałów i rozwiązywanie wspólnych problemów całego obszaru Doliny Krzny.

Strategia jest planem realistycznym, dlatego też system wdrażania i zasady współpracy interesariuszy dostosowane zostały do celów i kierunków działań. Te zaś realizowane będą w oparciu o możliwości prawne, organizacyjne i finansowe samorządów z uwzględnieniem specyfiki, uwarunkowań i zasobów finansowych każdej z gmin.

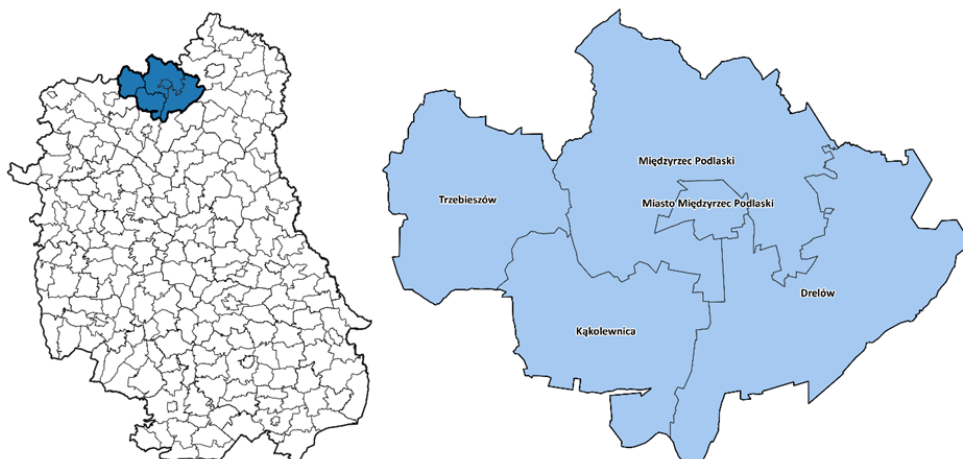
Założeniem przyjętym w Strategii jest identyfikacja powiązań funkcjonalnych samorządów oraz zasobów (materialnych i niematerialnych), które mogą stać się źródłem przewagi konkurencyjnej całego obszaru Doliny Krzny. W praktyce proces opracowania i realizacji Strategii tworzy forum współpracy samorządów, które koncentruje wysiłki na uzyskiwaniu korzyści synergicznych m.in. poprzez identyfikację i realizację wspólnych celów i przedsięwzięć.

Część diagnostyczna Strategii obejmuje raport stanu, analizę i diagnozę strategiczną kluczowych uwarunkowań społecznych, gospodarczych i przestrzennych obszaru Doliny Krzny. Analizę oparto na najbardziej aktualnych danych, dostępnych w statystyce publicznej oraz informacjach przekazanych przez samorządy, opisujących zachodzące trendy i zjawiska w wymiarze terytorialnym. Takie podejście pozwoliło na wskazanie konkurencyjnej pozycji gmin partnerskich i będzie przydatne w procesie opracowania towarzyszących dokumentów planistycznych oraz monitorowania rozwoju obszaru.

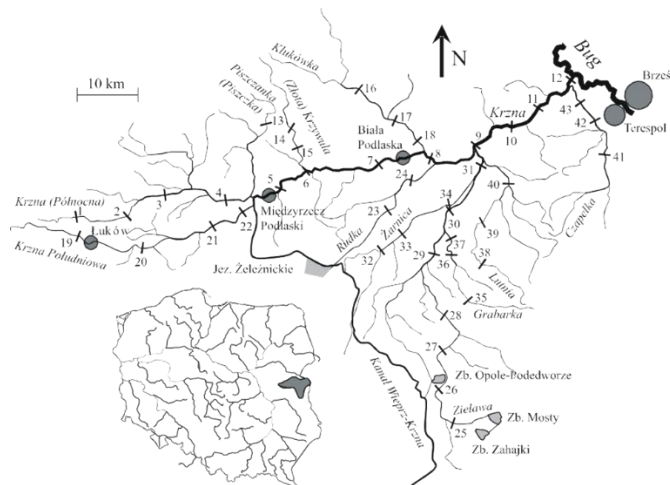
Zarówno oddziaływania zewnętrzne, wynikające z uwarunkowań niezależnych od samorządów gminnych oraz działań otoczenia społeczno - gospodarczego, jak też uwarunkowania wewnętrzne wynikające z zasobów, zjawisk, zdarzeń, mechanizmów i procesów umiejscowionych na obszarze Doliny Krzny, posłużyły ustaleniu celów strategicznych, kierunków działań, rezultatów oraz propozycji przedsięwzięć do realizacji.

W procesie wdrażania i monitoringu Strategii należy zwrócić szczególną uwagę na dynamicznie zmieniającą się sytuację makroekonomiczną w kraju i na świecie, postępującym kryzysem gospodarczym, długofalowymi konsekwencjami pandemii COVID-19 oraz społecznymi i gospodarczymi skutkami wojny w Ukrainie. Jednocześnie stwierdzić należy, że aspekty społeczne i gospodarcze powyższych zjawisk są niezwykle złożone i zmienne, pozostając przedmiotem obecnych i przyszłych badań i analiz.

Położenie gmin partnerskich obszaru *Doliny Krzny* w województwie lubelskim

Dolina rzeki Krzny

2. Synteza i wnioski z diagnozy sytuacji społecznej, gospodarczej i przestrzennej

Wnioski z diagnozy sytuacji społecznej, gospodarczej i przestrzennej stanowią podstawę do opracowania Strategii Rozwoju Ponadlokalnego Doliny Krzny 2022 – 2030, obejmującej swym zasięgiem **Miasto Międzyrzec Podlaski, Gminę Drelów, Gminę Kąkolewnica, Gminę Międzyrzec Podlaski oraz Gminę Trzebieszów.**

Diagnoza jest syntetycznym ujęciem sytuacji przestrzennej i społeczno-gospodarczej obszaru Doliny Krzny oraz poszczególnych gmin partnerskich na tle województwa lubelskiego wraz ze wskazaniem trendów, które miały miejsce na przestrzeni ostatnich lat. Dane zawarte w diagnozie służą określeniu mocnych i słabych stron obszaru, jego potencjałów rozwojowych, jak również zagadnień problemowych. Niezbędne do przeprowadzenia diagnozy dane statystyczne zostały uzyskane z Banku Danych Lokalnych Głównego Urzędu Statystycznego oraz gmin partnerskich. Do przygotowania diagnozy wykorzystano także dane wewnętrzne udostępnione przez poszczególne samorządy oraz ich jednostki organizacyjne, a także dane pochodzące z zasobów instytucji zewnętrznych.

Wnioski podzielone zostały zgodnie z rozdziałami diagnozy, z których każdy dotyczy innego aspektu funkcjonowania obszaru Doliny Krzny. Przedstawione są w ujęciu obiektywnym; opierają się na faktach i niezbędnych komentarzach usystematyzowanych w sześć zasadniczych działań: **przestrzeń i środowisko, demografia i rynek pracy, potencjał gospodarczy, infrastruktura techniczna, infrastruktura społeczna, jakość zarządzania.**

Zakres czasowy analizy w przypadku większości zagadnień obejmuje lata 2010–2019/2020. Jeżeli było to możliwe, zaprezentowano nowsze informacje i dane, które wnoszą wartość dodaną do części analitycznej. W niektórych sytuacjach dane statystyczne obejmowały lata starsze, co wynika z określonej cykliczności przeprowadzania przez Główny Urząd Statystyczny badań tematycznych, np. Narodowego Spisu Powszechnego czy Powszechnego Spisu Rolnego¹.

2.1 Przestrzeń i środowisko

Gminy partnerskie położone są w północnej części województwa lubelskiego na terenie **trzech powiatów: bialskiego, łukowskiego i radzyńskiego.** W skład partnerstwa wchodzi pięć gmin: gmina miejska Międzyrzec Podlaski (powiat bialski), gmina wiejska Trzebieszów (powiat łukowski), gmina wiejska Drelów (powiat bialski), gmina wiejska Kąkolewnica (powiat radzyński) oraz gmina wiejska Międzyrzec Podlaski (powiat bialski). Obszar gmin Doliny Krzny tworzy zwarte terytorium o zbliżonych cechach krajobrazu i środowiska przyrodniczego, **o łącznej powierzchni 79 708 ha.**

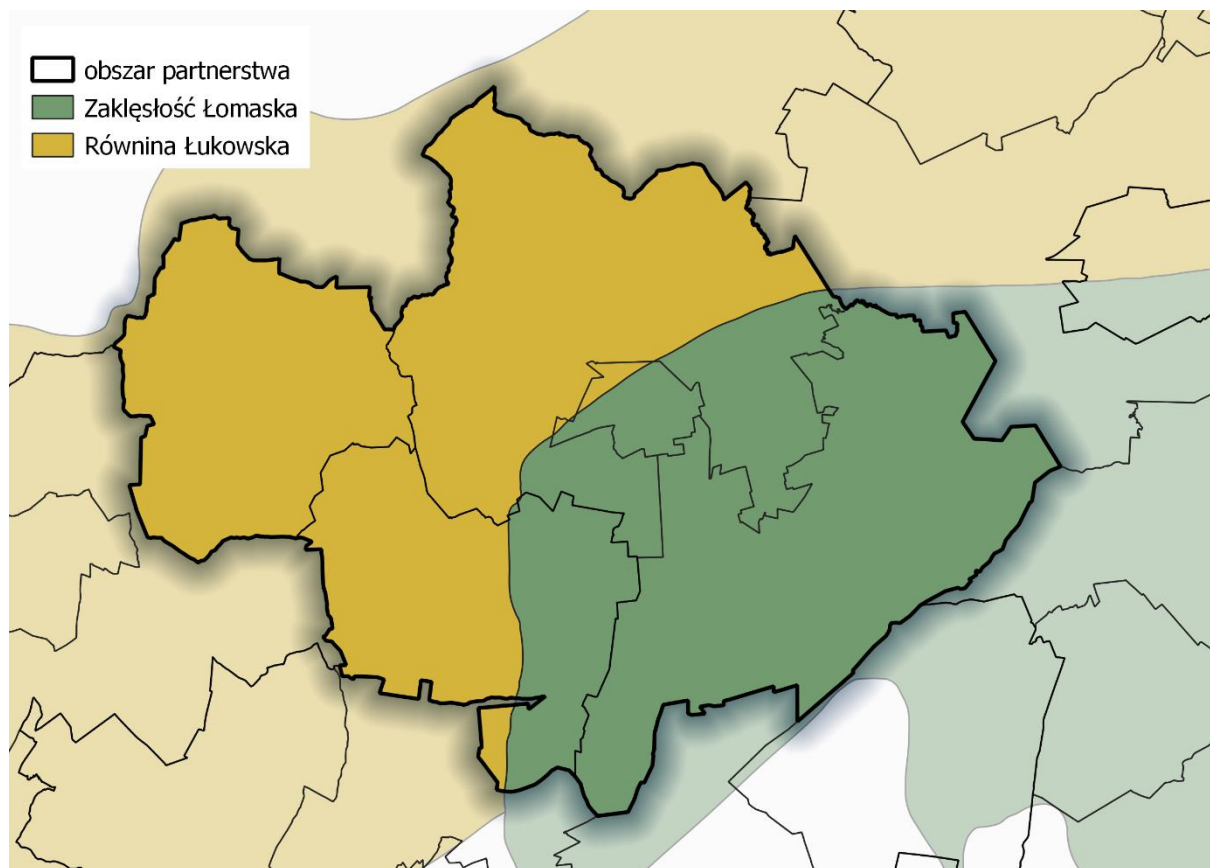
¹ Nie wszystkie dane z Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2021 i Powszechnego Spisu Rolnego 2020 były dostępne w statystyce publicznej w dniu zakończenia prac nad diagnozą.

Powierzchnia oraz liczba sołectw w gminach partnerskich

jednostka samorządu terytorialnego	status jednostki	powiat	powierzchnia (ha)	liczba sołectw
Miasto Międzyrzec Podlaski	gmina miejska	białski	2 003	-
Trzebieszów	gmina wiejska	łukowski	14 054	24
Drelów	gmina wiejska	białski	22 806	18
Kąkolewnica	gmina wiejska	radzyński	14 753	20
Międzyrzec Podlaski	gmina wiejska	białski	26 092	33

Źródło: Opracowanie własne na podstawie na podstawie BDL GUS.

Według podziału fizyczno-geograficznego Polski obszar partnerstwa położony jest **na pograniczu dwóch jednostek o odmiennej historii geologicznej, warunkach geomorfologicznych i siedliskowych**. Północno-zachodnia część obszaru leży w obrębie mezoregionu Równina Łukowska, należącego do makroregionu Nizina Południowopodlaska, część południowo-wschodnia leży natomiast w obrębie mezoregionu Zakłęśność Łomaska, będącego częścią makroregionu Polesie Zachodnie.

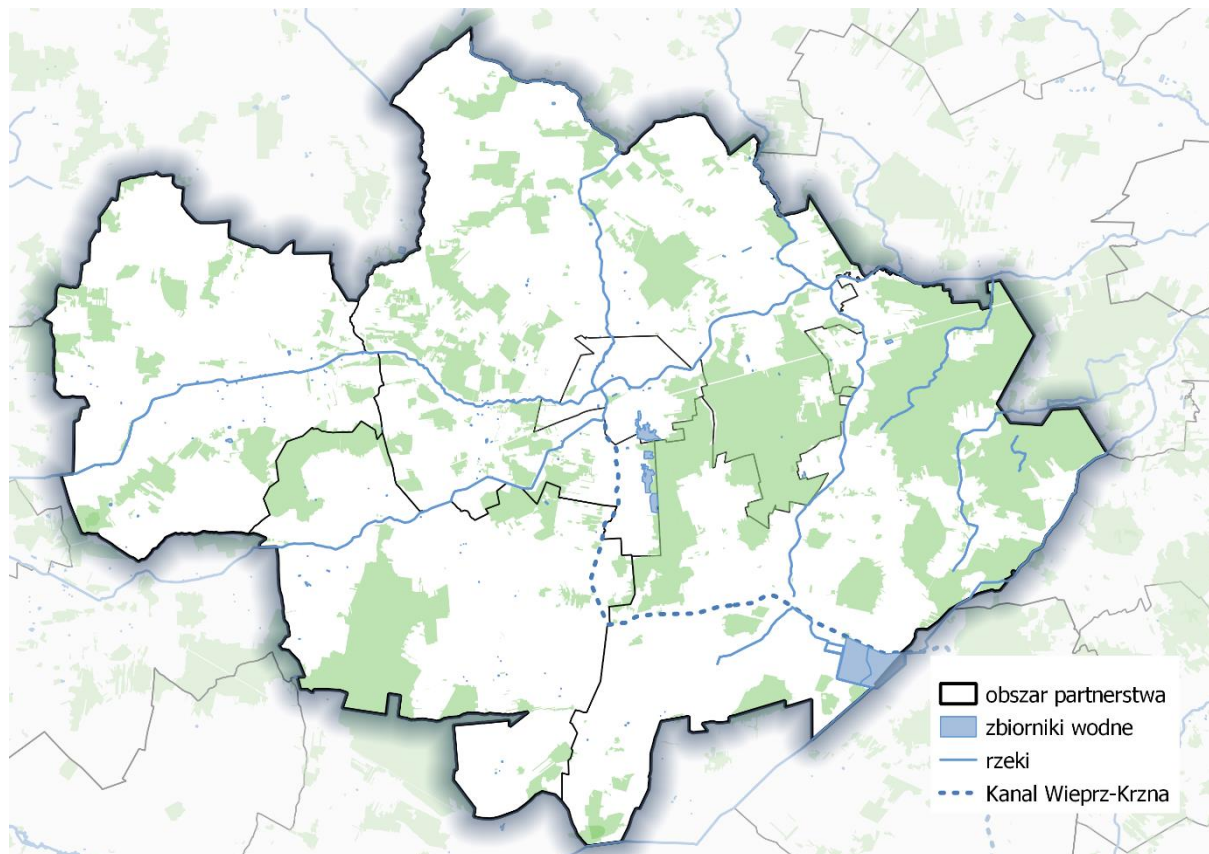
Regionalizacja fizycznogeograficzna obszaru partnerstwa

Źródło: Opracowanie własne.

Osią hydrologiczną obszaru jest rzeka Krzna, będąca lewobrzeżnym dopływem Bugu, która w zachodniej części obszaru płynie w rozdzieleniu na dwie strugi: Krzna Północna i Krzna Południowa. Obszar partnerstwa znajduje się również w strefie oddziaływania Kanału Wieprz-Krzna. Nieprawidłowe funkcjonowanie urządzeń melioracyjnych tego systemu negatywnie wpływa na stosunki wodne

obszaru, powoduje przesuszenie i erozję gleb oraz stanowi istotne zagrożenie dla ekosystemów wodno-torfowiskowych.

Na analizowanym terenie **nie występują naturalne zbiorniki wodne** poza niewielkimi, okresowymi oczkami wodnymi. **Występowanie sztucznych zbiorników wodnych** (Żelizna, Żwirownia, Żwirownie - Bereza) sprzyja rozwojowi wędkarstwa oraz turystyki rekreacyjno-sportowej.

Wody powierzchniowe obszaru partnerstwa

Źródło: Opracowanie własne.

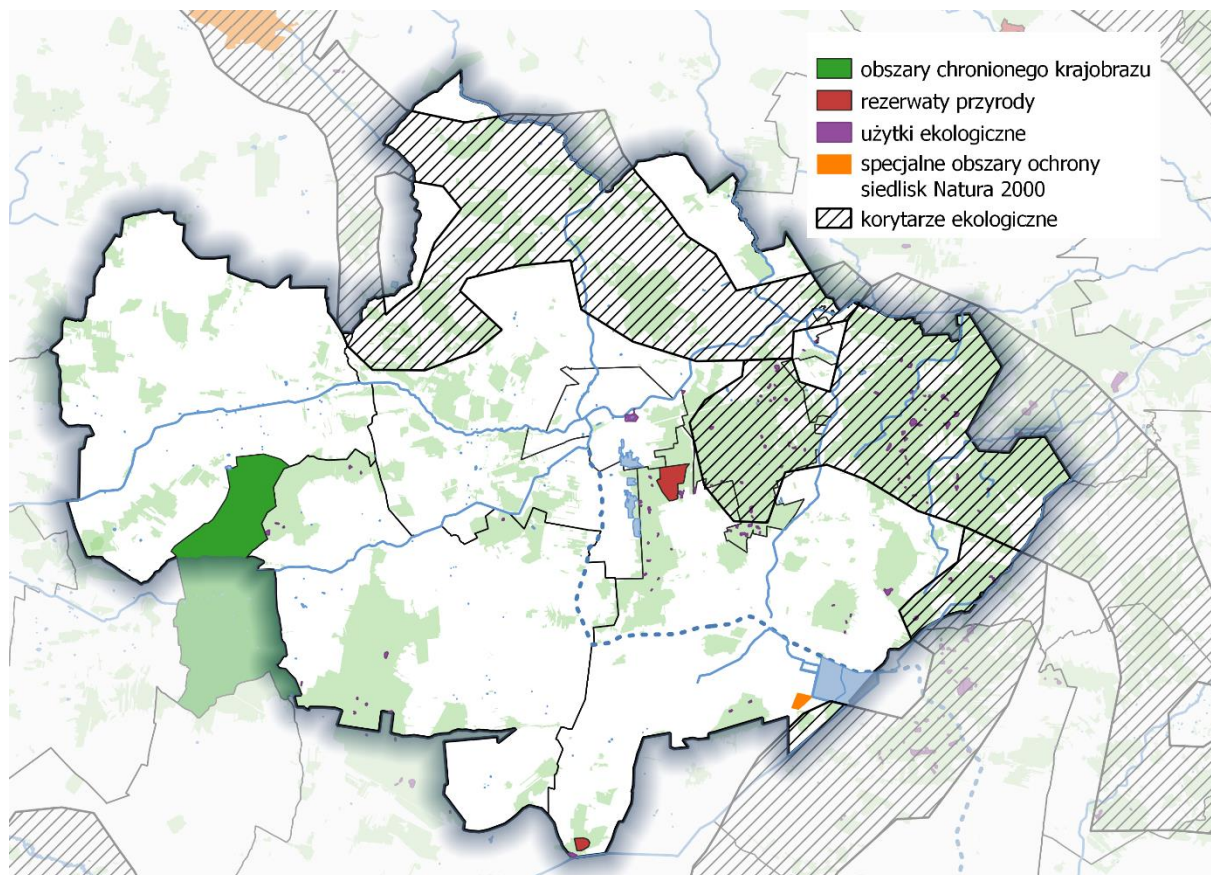
Na terenie partnerstwa występują surowce mineralne pospolite związane z utworami czwartorzędu, głównie kruszywo naturalne i surowce ilaste ceramiki budowlanej. Złoża mają znaczenie lokalne, jedynie złoża Bereza w gminie Międzyrzec Podlaski ma znaczenie regionalne. Według stanu na koniec 2019 r. na terenie partnerstwa eksploatowano jedynie 7 z 28 złóż surowców mineralnych: Dołha I (gmina Drelów), Olszewnica 1 (gmina Kąkolewnica), Bereza, Łukowisko II, Łuniew I, Sitno, Żabce III (gmina Międzyrzec Podlaski).

Obszar funkcjonalny charakteryzuje się **przewagą gleb zaliczanych do średnich i słabych**, silnie zakwaszonych i posiada średnio korzystne warunki dla rozwoju roślinnej produkcji rolnej. Najbardziej urodzajne gleby zgrupowane są w południowo-zachodniej części analizowanego obszaru – na terenie gmin Trzebieszów i Kąkolewnica. Na analizowanym obszarze występują gleby organiczne (gleby torfowe, mułowe i murszowate) oraz mineralne (gleby bielcowe, płowe, brunatne, rdzawe, mady rzeczne).

Teren objęty Strategią charakteryzuje **słabo rozwinięta sieć obszarów chronionych** - powierzchnia obszarów prawnie chronionych wynosi łącznie 1380,3 ha, co stanowi zaledwie 1,7% ogólnej powierzchni wszystkich gmin partnerskich. Obszary wyróżniające się szczególnymi wartościami przyrodniczymi i krajobrazowymi objęto ochroną obszarową - na analizowanym terenie ustanowiono

Radzyński Obszar Chronionego Krajobrazu, specjalny obszar ochrony siedlisk „Obuwik w Uroczysku Świdów”, oraz trzy rezerwy przyrody: Liski, Omelno, Kania. Ponadto na analizowanym obszarze znajdują się 42 pomniki przyrody ożywionej i nieożywionej oraz użytek ekologiczny „Stawy”. Tak niewielka liczba chronionych obiektów nie odzwierciedla faktycznych walorów przyrodniczych oraz rzeczywistych potrzeb w zakresie ochrony środowiska obszaru.

Obszary chronione na terenie partnerstwa

Źródło: Opracowanie własne.

Obszar partnerstwa legitymuje się **bardzo bogatą przeszłością historyczną i dziedzictwem kulturowym**. Na jego obszarze występuje szereg obiektów i zespołów, które posiadają **wysoką wartość kulturową i stanowią potencjał do dalszego rozwoju branży turystycznej**. Do grupy najliczniej reprezentowanych obiektów zabytkowych należą obiekty sakralne (kościół, cerkwie, kaplice), cmentarze oraz obiekty użyteczności publicznej. Wielość i różnorodność zabytków znajdujących się na obszarze partnerstwa stanowi pewną podstawę dla stworzenia tematycznych szlaków turystycznych, które umożliwiłyby rozwój turystyki w gminach partnerskich.

Samorządy gmin partnerskich podejmują liczne działania mające na celu ochronę oraz poprawę stanu zachowania obiektów zabytkowych, czego przykładem jest realizacja projektu obejmującego rewitalizację i adaptację na cele kulturalne dawnego Pałacu Potockich w Międzyrzeczu Podlaskim.

Do **najatrakcyjniejszych pod względem historycznym i turystycznym zabytków architektury** na analizowanym obszarze należą:

■ **Zespół pałacowo-parkowy w Międzyrzecu Podlaskim:**

Zespół pałacowo-parkowy w Międzyrzecu Podlaskim założony został w XVIII w. Znajduje się w nim neogotycka wieżyczka z 1840 r., budynki dawnych stajni i wozowni, fragmenty pałacu i kapliczka św. Floriana z 1777 r. Znajdujący się na terenie zespołu Pałac Potockich wybudowany został w 1852 r. dla hrabiny Aleksandry Potockiej, właścicielki Ordynacji Międzyrzeckiej przez architekta Franciszka Marię Lanciego. Pałac uległ spaleni w 1918 r., jednak został odbudowany w latach 1922–1928.

■ **Zabytkowy układ urbanistyczny – Stare Miasto:**

Układ urbanistyczny wraz z siecią ulic i placów, skalą zabudowy miejskiej i sylwetą miasta wpisany do rejestru zabytków.

■ **Kościół pw. św. Mikołaja w Międzyrzecu Podlaskim:**

Pierwsza najprawdopodobniej drewniana świątynia wybudowana została w XII w. i była stosunkowo bogato uposażona przez ofiarodawców. Obecny murowany kościół parafialny zbudowany został pomiędzy 1460 r. a 1477 r. przez właściciela Międzyrzecza Podlaskiego Jana Nassutowicza - ówczesnego starostę brzeskiego. Kościół strawiony przez pożar odrestaurował August Czartoryski. Ponowna konsekracja świątyni nastąpiła w roku 1741. Obecnie styl świątyni jest barokowy, natomiast neoklasycystyczna fasada została zaprojektowana przez Piotra Aignera na początku XIX w. Obok kościoła znajduje się pochodząca z 1746 r. dzwonnica oraz kapliczka i brama w ogrodzeniu kościelnym.

■ **Kościół pw. św. Józefa Oblubieńca Najświętszej Maryi Panny w Międzyrzecu Podlaskim:**

Na miejscu kościoła św. Józefa w 1564 r. została wzniesiona z fundacji Zofii i Jana Daniłowiczów cerkiew prawosławna. Obecnie istniejący kościół zbudowano w latach 1782-1784 w stylu barokowym z funduszy Augusta Czartoryskiego dla społeczności unickiej. Świątynia ocalała podczas wielkiego pożaru w 1845 r. W 1875 r., wskutek likwidacji unickiej diecezji chełmskiej, obiekt przeszedł w ręce nowo erygowanej parafii prawosławnej. Kościół łańciski przejął cerkiew po odzyskaniu przez Polskę niepodległości. Kościół zbudowany został na planie krzyża łańciskiego w stylu późnobarokowo-klasycystycznym. Budynek jest murowany i otynkowany, a jego cokół pokrywają piaskowcowe płyty. Na uwagę z zewnątrz zwraca przede wszystkim ciekawą, ośmioboczną wieżę, przykrytą baniastym hełmem. Interesujący jest także prostokątny portal z wejściem głównym.

■ **Kościół św. Onufrego w Drelowie:**

Pierwsza świątynia w tym miejscu powstała prawdopodobnie około 1667 r. dzięki staraniom ks. Jana Nowikowicza i z błogosławieństwa unickiego biskupa włodzimiersko-brzeskiego Benedykta Glińskiego. Już w 1781 r. nową kaplicę w Horodku ufundował książę Adam Czartoryski. W XVIII w. kaplica w Horodku nabrała znaczenia jako miejsce cudów i cel pielgrzymek, a w 1802 r. została przyłączona do parafii w pobliskim Drelowie. Kaplica w 1895 r. spłonęła w wyniku uderzenia pioruna. W 1912 r. rozpoczęto budowę murowanej świątyni w stylu bizantyjsko-rosyjskim w oparciu najprawdopodobniej o projekt Władimira Pokrowskiego. Została ona wyświęcona jako cerkiew prawosławna w 1915 r., ale jeszcze w tym samym roku opuszczona przez wyznawców i przejęta przez Kościół rzymskokatolicki.

■ **Zespół kościoła parafialnego pw. Św. Filipa Nerii w Kąkolewnicy:**

Pierwszy kościół w Kąkolewnicy ufundował oraz wyposażył w roku 1767 starosta kąkolewnicki Filip Szaniawski. Obecny murowany kościół parafialny zbudowany został w roku 1870 przez ks. Juliana Perzanowskiego. Styl architektoniczny kościoła jest eklektyczny z cechami neoklasycyzmu, a wystrój wnętrza barokowy.

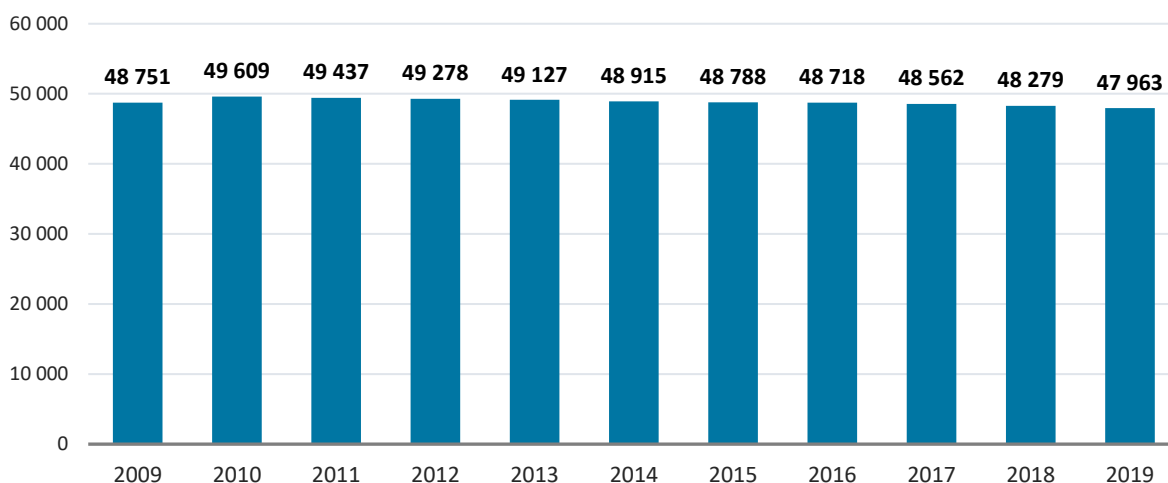
▪ **Kościół Parafialny pw. Dziesięciu Tysięcy Rycerzy Męczenników w Trzebieszowie:**

Kościół istniał już w 1418 r., uposażony przez króla Władysława Jagiełłę w 1430 r. Następny kościół, fundacji Adama Szaniawskiego, kasztelana lubelskiego z 1724 r., uległ pożarowi od pioruna w 1855 r. Obecny kościół parafialny murowany, wybudowany w 1863 r., staraniem ks. Alojzego Radzikowskiego, konsekrowany w 1901 r. przez Franciszka Jaczewskiego, biskupa lubelskiego. Kościół jest zbudowany w stylu eklektycznym z cechami neoklasycyzmu, a wystrój wnętrza jest barokowy.

2.2 Demografia i rynek pracy

Liczba i struktura ludności, będące następstwem procesów demograficznych zachodzących na danym obszarze, w znacznym stopniu wpływają na całokształt procesów społecznych i ekonomicznych. Analiza przemian w sferze demografii stanowi podstawę wszelkich ocen sytuacji społeczno-gospodarczej oraz analiz konkurencyjności, jak również jest jedną z najważniejszych przesłanek podejmowania decyzji związanych z polityką lokalną i regionalną.

Zgodnie z danymi statystycznymi **obszar partnerstwa w końcu 2019 r. zamieszkiwało łącznie 47 963 osób**. Największy odsetek ludności stanowili mieszkańcy Miasta Międzyrzec Podlaski – 34,9% oraz gminy wiejskiej Międzyrzec Podlaski – 21,8%. Najmniej mieszkańców w 2019 r. liczyła gmina Drelów – 5 367 osób (11,2%).

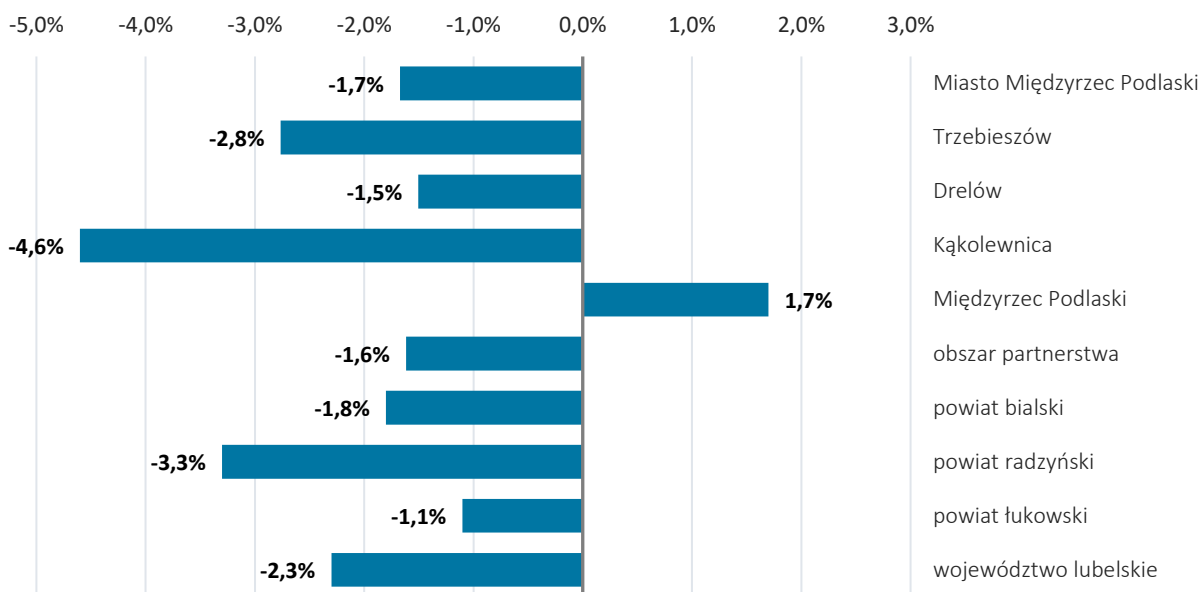
Dynamika zmian liczby ludności w latach 2009-2019 na terenie partnerstwa (osoby)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

Obszar partnerstwa wyróżnia **niski wskaźnik gęstości zaludnienia**, który w 2019 r. wynosił jedynie 60 osób/km² i był zdecydowanie niższy od średniej dla województwa lubelskiego i kraju. Zdecydowanie najwyższą wartość wskaźnika gęstości zaludnienia zanotowano w gminie miejskiej Międzyrzec Podlaski (836 osób/km²). Do jednostek charakteryzujących się najniższą gęstością zaludnienia zaliczają się gmina Drelów (24 osób/km²) i gmina wiejska Międzyrzec Podlaski (40 osób/km²).

Na przestrzeni ostatnich lat na obszarze partnerstwa odnotowuje się **niewielki, lecz systematyczny spadek liczby ludności** – od 2009 r. liczba mieszkańców tego terenu zmniejszyła się o 788 osób, co stanowi 1,6% ludności zamieszkującej obszar w 2009 r. Warto odnotować, że w odniesieniu do liczby ludności z 2009 r. najwyższy procentowy spadek mieszkańców dotknął gminę Kąkolewnica (4,6% mieszkańców z 2009 r.) oraz gminę Trzebieszów (2,8%). Wzrost ludności w analizowanym okresie nastąpił w jedynie gminie wiejskiej Międzyrzec Podlaski (1,7% mieszkańców z 2009 r.). Zgodnie z prognozą demograficzną dla województwa lubelskiego, nastąpi dalszy spadek liczby ludności obszaru

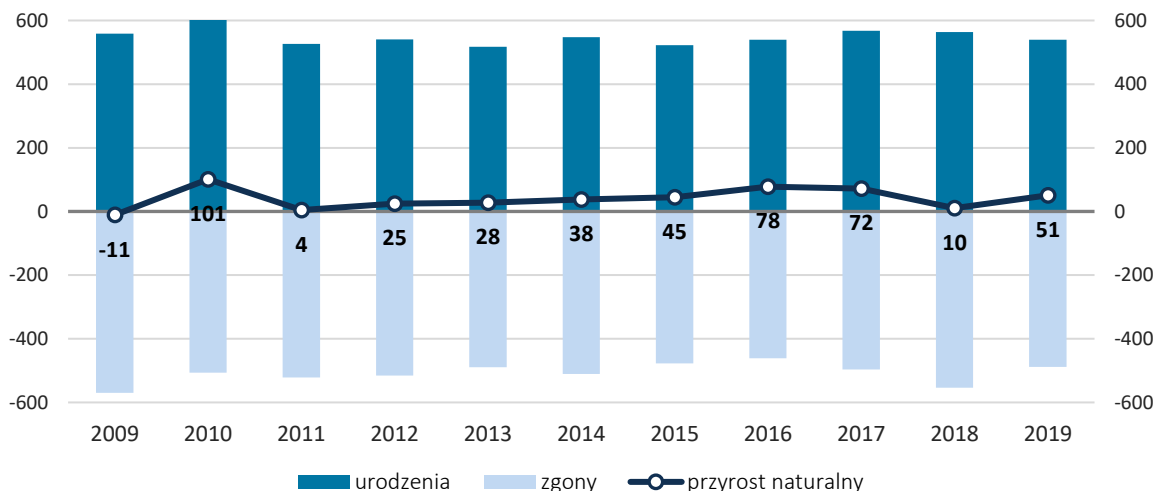
– w 2030 r. obszar analizy będzie zamieszkiwało 46 313 osób, czyli o 3,4% ludności mniej w porównaniu do roku 2019. Największy prognozowany spadek dotyczy Miasta Międzyrzec Podlaski (6,5%) oraz gmin: Trzebieszów (3,6%) i Drelów (3,1%), natomiast liczba mieszkańców gminy wiejskiej Międzyrzec Podlaski będzie nadal rosła i w 2030 r. zwiększy się o 1,0%.

Zmiana liczby ludności w latach 2009-2019 na obszarze gmin partnerskich (% liczby ludności w 2009 r.)

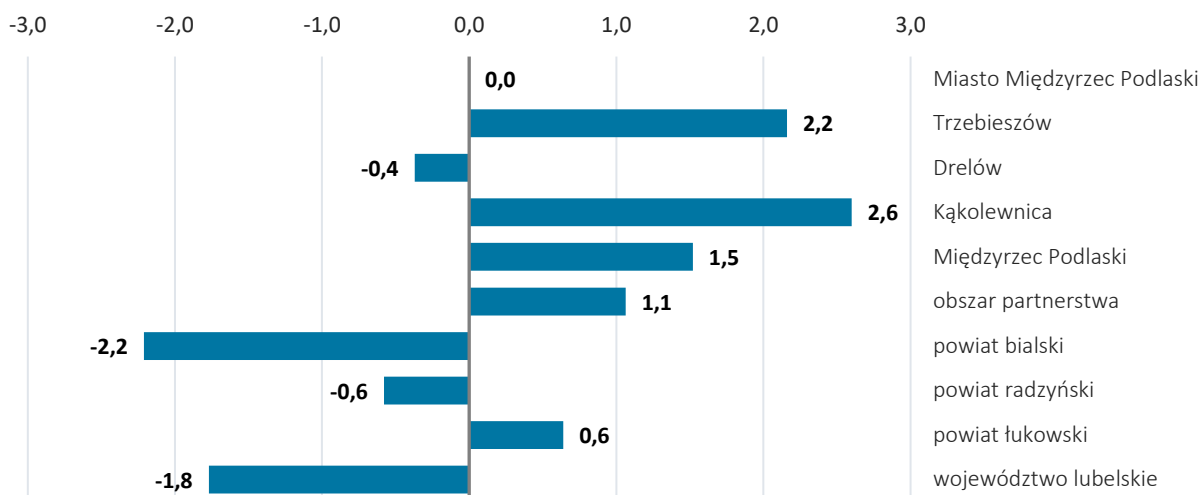
Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

Wskaźnikiem wyróżniającym obszar na tle województwa lubelskiego jest **dodatni przyrost naturalny**, w wyniku którego w 2019 r. liczba mieszkańców terenu partnerstwa zwiększyła się o 51 osób. W 2019 r. jedynie w gminie Drelów odnotowano ujemny przyrost naturalny, zaś w pozostałych gminach wskaźnik ten przyjął wartości dodatnie bądź zerowe. Współczynnik przyrostu naturalnego na terenie partnerstwa jest dodatni i w 2019 r. wyniósł 1,1‰ (wobec minus 1,8‰ w województwie lubelskim i minus 0,9‰ w kraju). Biorąc pod uwagę dane statystyczne z lat 2009-2019, najbardziej niepokojąca sytuacja dotyczy gminy Drelów, w której odnotowano najniższe wartości wskaźnika przyrostu naturalnego na 1 000 mieszkańców (do minus 4,5‰ w roku 2012, przy średniej wartości dla ostatnich dziesięciu lat równej minus 1,2‰).

Saldo przyrostu naturalnego w latach 2009-2019 na terenie partnerstwa (osoby)

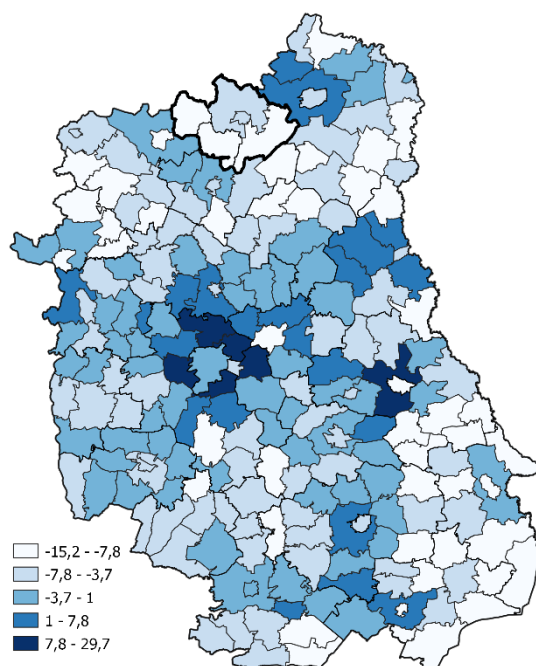
Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

Wskaźnik przyrostu naturalnego na obszarze gmin partnerskich (‰)

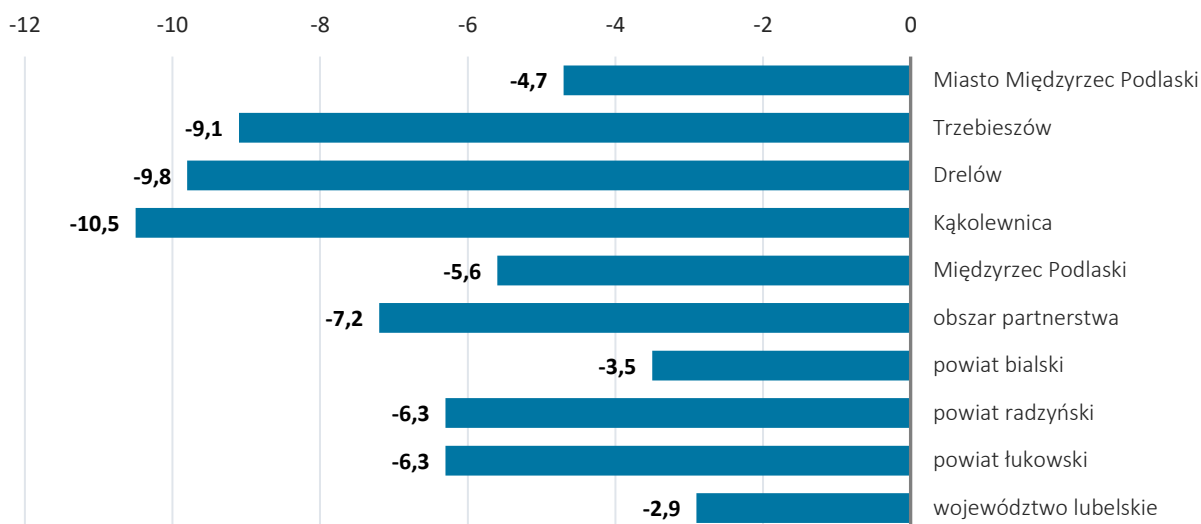
Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

Problemem w odniesieniu do sytuacji demograficznej analizowanego obszaru jest **odpływ migracyjny ludności**. Saldo migracji od 2009 r. na obszarze partnerstwa niezmiennie przyjmuje wartości ujemne, a w 2019 r. osiągnęło wartość minus 343 osoby. Największy ubytek ludności w przeliczeniu na 1 000 mieszkańców w wyniku ruchu migracyjnego nastąpił w gminie Kąkolewnica (minus 10,5‰), gminie Drelów (minus 9,8‰) i w gminie Trzebieszów (minus 9,1‰), zaś najmniejszy w gminy miejskiej Międzyrzec Podlaski (minus 4,7‰).

Wskaźnik salda migracji w gminach województwa lubelskiego (‰)

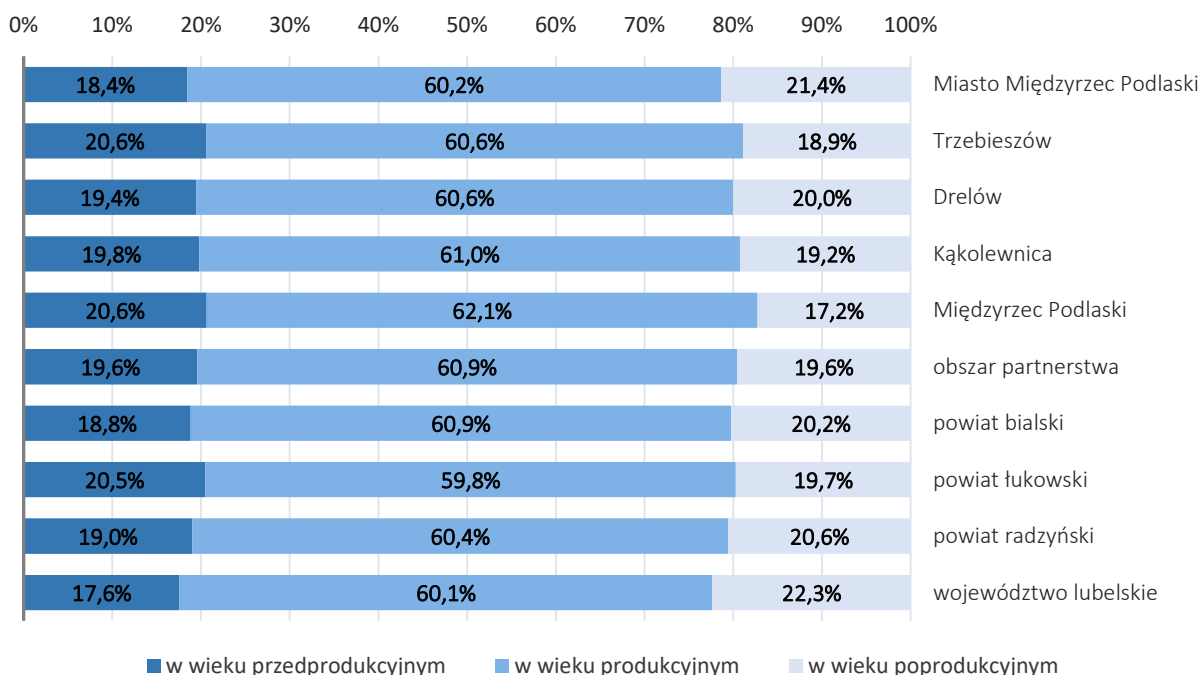
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

Wskaźnik salda migracji na obszarze gmin partnerskich (‰)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

W porównaniu do województwa lubelskiego oraz powiatów: bialskiego, łukowskiego oraz radzyńskiego **proporcje między ludnością w wieku produkcyjnym, poprodukcyjnym i przedprodukcyjnym na analizowanym terenie są korzystne**. W skali obszaru najkorzystniejszą strukturę wieku ekonomicznego ludności posiada gmina wiejska Międzyrzec Podlaski, zaś najmniej korzystną Miasto Międzyrzec Podlaski.

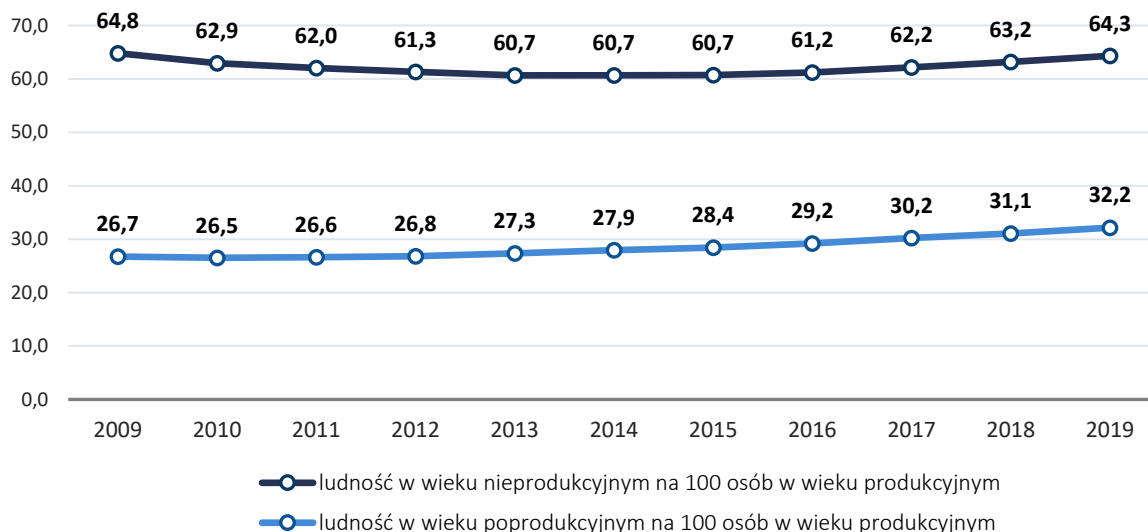

Struktura wieku ludności w gminach partnerskich (%)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

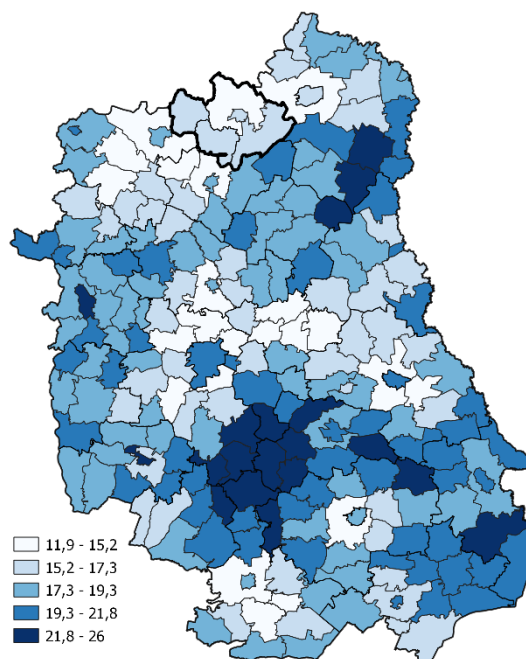
Analiza danych dotyczących struktury demograficznej obszaru w latach 2009-2019 wskazuje na **postępujący procesie starzenia się społeczeństwa** - wzrost odsetka ludności w wieku poprodukcyjnym (o 3,3 pkt proc.) oraz produkcyjnym (o 0,2 pkt. proc.), przy jednoczesnym spadku odsetka ludności w wieku przedprodukcyjnym (o 3,5 pkt proc.). W skali obszaru niekorzystne zmiany demograficzne są bardziej widoczne na terenie miasta Międzyrzec Podlaski, co może być częściowo spowodowane

postępującymi procesami suburbanizacyjnymi. Prognozy demograficzne wskazują, że tendencje te będą się pogłębiać, co w perspektywie może skutkować problemami społecznymi i gospodarczymi. Warto jednak zauważyć, że zjawisko postępującego starzenia się społeczeństwa jest zdecydowanie wyraźniej widoczne na obszarze całego województwa lubelskiego niż na obszarze partnerstwa.

Wybrane wskaźniki obciążenia demograficznego w latach 2009-2019 na terenie partnerstwa (osoby)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

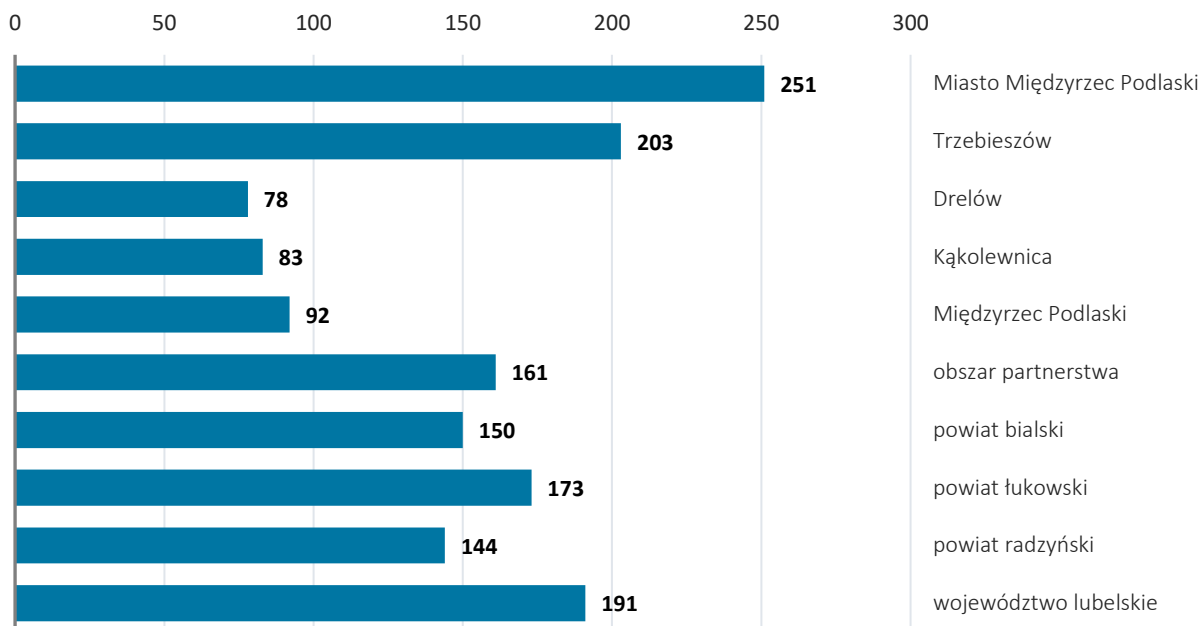

Udział ludność w wieku 65 lat i więcej w populacji ogółem w gminach województwa lubelskiego (%)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

Według danych GUS w 2019 r. **zbiorowość osób pracujących na obszarze partnerstwa wynosiła 7 733 osoby**, przy czym ponad połowę pracujących (54,4%) stanowili mieszkańcy Miasta Międzyrzec Podlaski. Wskaźnik prezentujący liczbę osób pracujących na 1 000 mieszkańców w 2019 r. wynosił 161 osób (wobec 191 na terenie całego województwa lubelskiego). Najwyższą wartość wskaźnik ten osiągnął w Mieście Międzyrzec Podlaski – 251 osób, najniższą zaś w gminie Kąkolewnica – 83 osoby. W porównaniu do 2009 r. zbiorowość osób pracujących zwiększyła się o 1 533 osoby, jednak należy

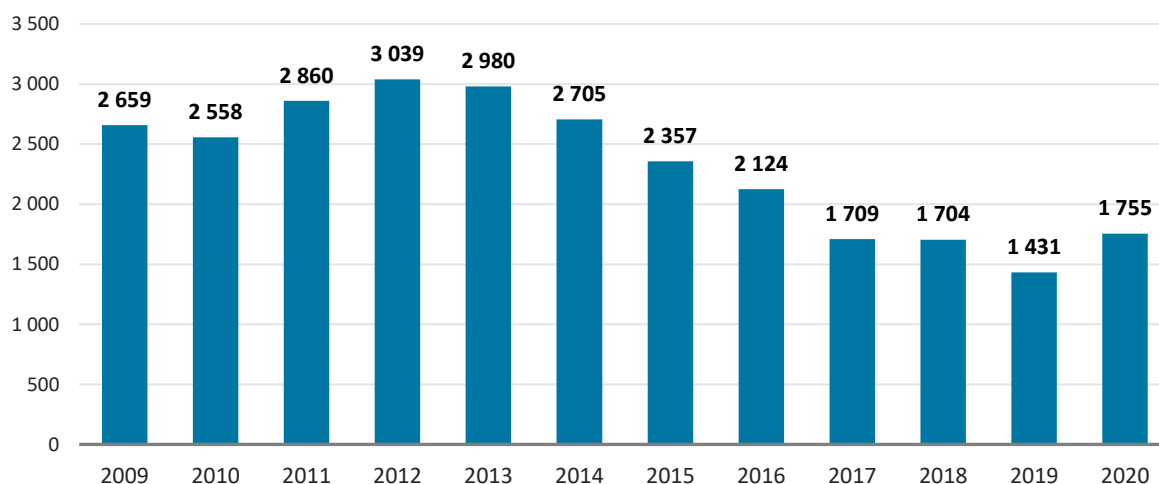
zauważyć, że w ostatnim dziesięcioleciu odnotowywano zarówno okresy wzrostu jak i spadku liczby pracujących.

Liczba pracujących na 1000 mieszkańców w gminach partnerskich (osoby)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

Według stanu na koniec 2020 r. na obszarze partnerstwa zarejestrowanych było **1 755 bezrobotnych**. Podobnie do obserwowanego trendu w województwie w latach 2009-2019 liczba osób bezrobotnych na obszarze partnerstwa spadała systematycznie z 2 659 osób w 2009 r. do 1 431 osób w 2019 r. Natomiast biorąc pod uwagę ostatni rok to w porównaniu z grudniem 2019 r. liczba bezrobotnych zwiększyła się o 22,6% (324 osoby). Na pogorszenie wskaźników rynku pracy w 2020 r. negatywnie wpłynęła pandemia COVID-19. Ponadto obszar zмага się z licznymi problemami związanymi ze strukturą bezrobocia. Najistotniejszym problemem jest bezrobocie długotrwałe, dotyczące ponad połowy zarejestrowanych bezrobotnych.

Liczba bezrobotnych w latach 2009-2019 na terenie partnerstwa (osoby)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

2.3 Potencjał gospodarczy

W strukturze funkcjonalno-przestrzennej obszaru **dominują tereny rolnicze** – największą część terenu partnerstwa stanowią użytki rolne, które zajmują 54 115 ha, czyli ponad połowę jego powierzchni (67,9%). Struktura użytkowania użytków rolnych wykazuje proporcje charakterystyczne dla obszarów wiejskich o charakterze rolniczym – zdecydowanie dominują grunty orne – 36 156 ha (66,8% powierzchni użytków rolnych), następnie łąki trwałe – 11 942 ha (22,1%) oraz pastwiska trwałe – 3 123 ha (5,8%). Obszar partnerstwa charakteryzuje się **bardzo wysokim udziałem użytków zielonych w strukturze użytków rolnych**. Rozległe kompleksy łąkowo-pastwiskowe są podstawą rozwoju wysokotowarowych gospodarstw rolnych specjalizujących się w hodowli zwierząt.

Według danych GUS uzyskanych w ramach Powszechnego Spisu Rolnego z 2010 r. na obszarze partnerstwa funkcjonowało **6 866 gospodarstw rolnych**, z czego 6 382 gospodarstwa prowadziły działalność rolniczą. Wiodącą rolę w strukturze własnościowej gospodarstw odgrywały gospodarstwa indywidualne, które stanowiły ponad 99,9% gospodarstw na analizowanym terenie (6 864).

Powierzchnia geodezyjna terenu partnerstwa według kierunków wykorzystania

	Obszar partnerstwa	Miasto Międzyrzec Podlaski	Trzebieszów	Drelów	Kąkolewnica	Gmina Międzyrzec Podlaski
Powierzchnia geodezyjna ogółem (ha)	79 708	2 003	14 054	22 806	14 753	26 092
Użytki rolne	54 115	1 143	11 657	12 817	10 587	17 911
grunty orne	36 156	740	8 293	6 974	7 082	13 067
sady	464	6	41	179	61	177
łąki trwałe	11942	284	1 791	4 294	2 621	2 952
pastwiska trwałe	3123	46	1 042	798	265	972
grunty rolne zabudowane	1 900	54	396	358	479	613
grunty pod stawami	9	0	0	5	4	0
grunty pod rowami	521	13	94	209	75	130
Grunty leśne oraz zadrzewione i zakrzewione	22 086	185	1 954	9 017	3 791	7 139
lasy	21 652	169	1 908	8 851	3 665	7 059
grunty zadrzewione i zakrzewione	434	16	46	166	126	80
Grunty zabudowane i zurbanizowane	2 414	562	393	434	303	722
tereny mieszkalne	216	194	2	2	8	10
tereny przemysłowe	109	93	4	4	2	6
inne tereny zabudowane	122	73	7	16	14	12
zurbanizowane tereny niezabudowane	19	15	3	0	1	0
tereny rekreacyjno-wypoczynkowe	18	12	2	0	2	2
tereny komunikacyjne	1 921	175	372	406	276	692
- drogi	1 711	131	335	362	249	634

- kolej	210	44	37	44	27	58
- inne	0	0	0	0	0	0
użytki kopalne	9	0	3	6	0	0
Grunty pod wodami	574	16	15	426	25	92
powierzchniowymi płynącymi	270	16	15	125	25	89
powierzchniowymi stojącymi	304	0	0	301	0	3
Użytki ekologiczne	126	0	0	69	13	44
Nieużytki	386	97	33	43	34	179
Tereny różne	7	0	2	0	0	5

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

Obszar partnerstwa wyróżnia się **korzystną strukturą agrarną zarówno w skali województwa, jak i na tle powiatów bialskiego, łukowskiego i radzyńskiego** oraz wysoką towarowością gospodarstw rolnych.

Cały obszar funkcjonalny posiada średnio **korzystne warunki dla roślinnej produkcji rolnej**, przede wszystkim ze względu na dominującą przewagę gleb zaliczanych do średnich i słabych, silnie zakwaszonych. Powyższe uwarunkowania glebowe bezpośrednio przekładają się na strukturę zasiewów oraz rozwój gospodarki hodowlanej. Funkcjonujące na tym obszarze gospodarstwa rolne ukierunkowane są głównie na hodowlę drobiu oraz bydła mlecznego, a także na produkcję zbóż i ziemniaków. Warto odnotować, że obszar partnerstwa cechuje się znaczącym udziałem w regionalnej hodowli drobiu - udział obszaru w wojewódzkim pogłowie drobiu (1 708 815 szt.) wynosi aż 17,9%.

Powierzchnia gospodarstw rolnych (ha)

	ogółem	do 1 ha włącznie	1 - 5 ha	5 - 10 ha	10 -15 ha	powyżej 15 ha
Obszar partnerstwa	55 816,4	920,7 (1,6%)	8 844,8 (15,8%)	15 150,5 (27,1%)	11 458,8 (20,5%)	19 441,7 (34,8%)
Miasto Międzyrzec Podlaski	1 737,8	133,0 (7,7%)	571,5 (32,9%)	367,1 (21,1%)	218,6 (12,6%)	447,7 (25,8%)
Trzebieszów	12 194,3	122,3 (1,0%)	1 832,3 (15,0%)	3 316,7 (27,2%)	2 158,3 (17,7%)	4 764,8 (39,1%)
Drelów	12 625,0	80,2 (0,6%)	1 311,0 (10,4%)	2 716,1 (21,5%)	2 826,9 (22,4%)	5 690,9 (45,1%)
Kąkolewnica	10 871,4	332,4 (3,1%)	2 335,2 (21,5%)	3 622,6 (33,3%)	2 099,9 (19,3%)	2 481,3 (22,8%)
Gmina Międzyrzec Podlaski	18 387,9	252,9 (1,4%)	2 794,9 (15,2%)	5 128,0 (27,9%)	4 155,1 (22,6%)	6 057,0 (32,9%)

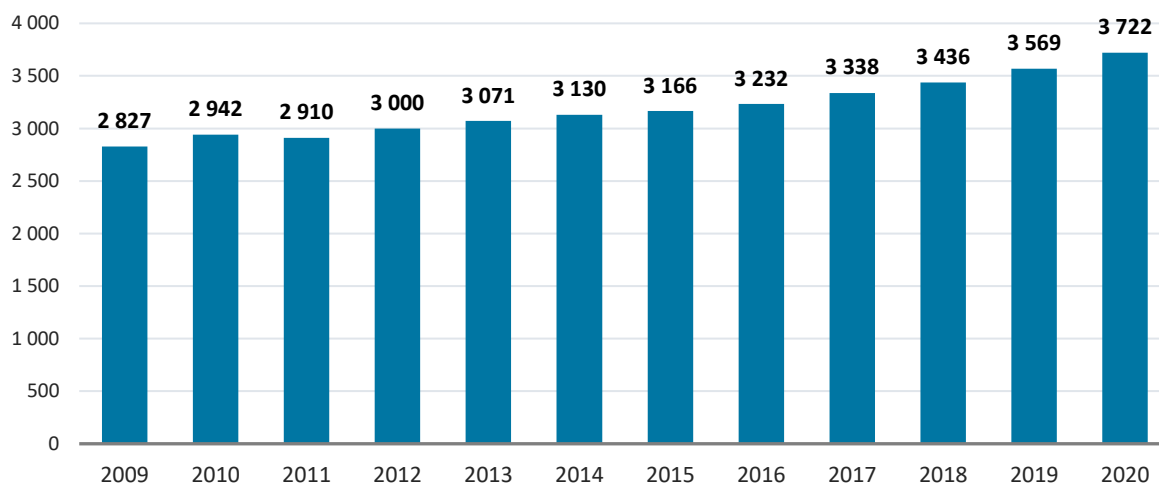
Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

Na obszarze partnerstwa w ostatnich latach obserwuje się **pozytywny trend w zakresie wzrostu liczby producentów ekologicznej żywności**. Według danych Inspekcji Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych na analizowanym terenie na koniec 2019 r. zarejestrowanych było 56 producentów prowadzących działalność w zakresie rolnictwa ekologicznego.

- w gminie miejskiej Międzyrzec Podlaski – 13 ekologicznych producentów rolnych,
- w gminie Trzebieszów – 7 ekologicznych producentów rolnych,
- w gminie Drelów - 15 ekologicznych producentów rolnych,
- w gminie Kąkolewnica – 5 ekologicznych producentów rolnych,
- w gminie Międzyrzec Podlaski – 16 ekologicznych producentów rolnych.

Na liście produktów tradycyjnych prowadzonej przez Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi znajdują się liczne produkty lokalne wyróżniające analizowany obszar m.in.: gotowe dania i potrawy, wybory piekarnicze i cukiernicze, napoje. Gminą partnerską szczególnie dbającą o kultywowanie lokalnych tradycji kulinarnych jest gmina Kąkolewnica.

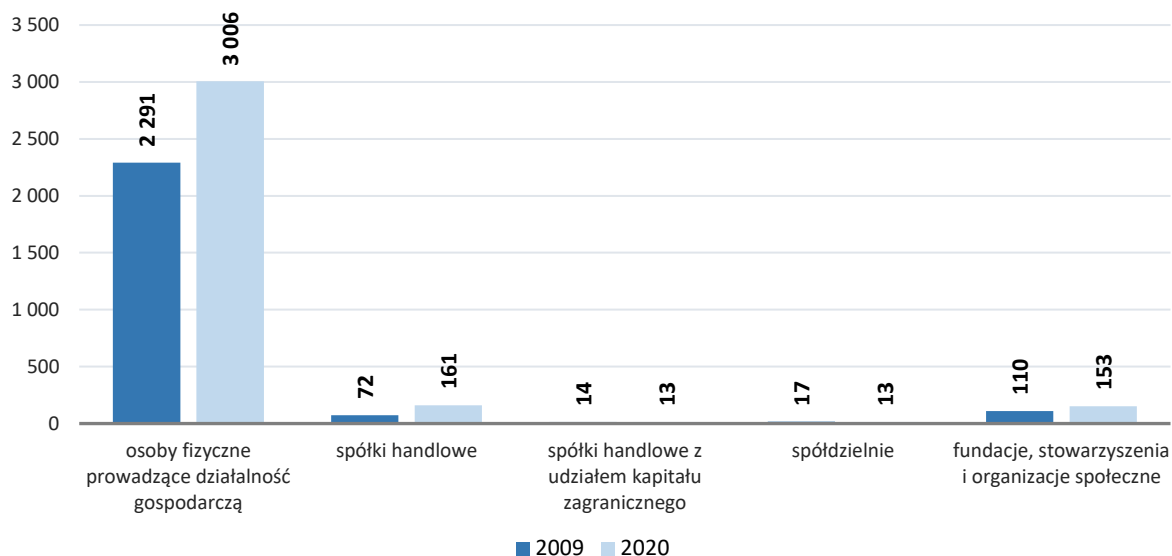
Na obszarze partnerstwa na koniec 2020 r. w rejestrze REGON zaewidencjonowane były **3 722 podmioty, czyli 1,9% ogółu podmiotów zarejestrowanych w województwie lubelskim**. Obszar partnerstwa charakteryzuje się dość niskim stopniem nasycenia przedsiębiorczością – wskaźnik przedsiębiorczości obszaru, obrazujący liczbę podmiotów wpisanych do rejestru REGON na 1 000 mieszkańców, na koniec 2019 r. wynosił 74 podmioty i był niższy od średniej wartości dla województwa lubelskiego (88). Na obszarze funkcjonalnym przeważają podmioty gospodarcze o profilu handlowym i usługowym, podmioty wykorzystujące lokalne zasoby - zakłady przetwórstwa rolno – spożywczego oraz zakłady drzewne i meblarskie, a także firmy prowadzące działalność w branży budowlanej i magazynowo - transportowej.

Liczba podmiotów gospodarki narodowej w latach 2009-2020 na terenie partnerstwa (szt.)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

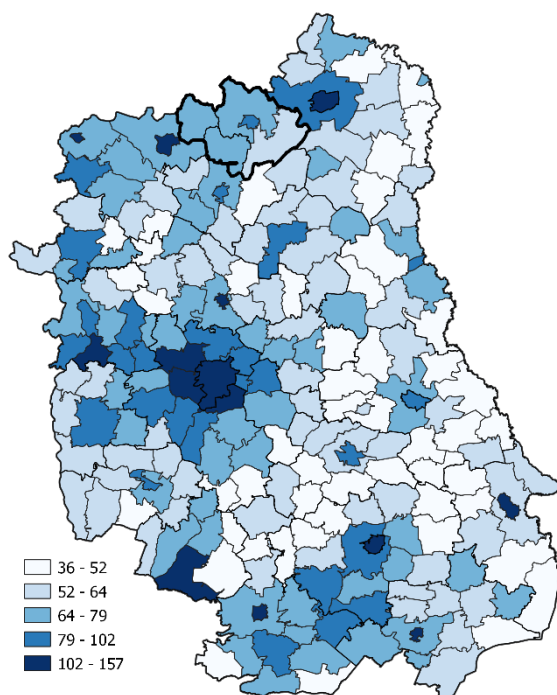
Zdecydowana większość – **96,4%** - zarejestrowanych podmiotów działała w sektorze prywatnym. Najliczniejszą grupę stanowiły osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą (bez osób fizycznych prowadzących wyłącznie indywidualne gospodarstwa rolne) – ich udział wyniósł 83,8% ogółu podmiotów prywatnych.

Zmiana liczby podmiotów gospodarki narodowej na terenie partnerstwa według formy prawnej (szt.)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

Struktura podmiotów według form prawnych na analizowanym obszarze, w porównaniu ze strukturą w województwie lubelskim, wykazała **wyższy udział osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą** (o 5,0 pkt proc.), zaobserwowano natomiast znacznie niższe udziały spółek handlowych (2,3 pkt proc.), spółek handlowych z udziałem kapitału zagranicznego (0,7 pkt proc.) oraz fundacji, stowarzyszeń i organizacji społecznych (o 0,2 pkt proc.). Formy prawne prowadzonej działalności przekładają się na strukturę wielkościową przedsiębiorstw. W strukturze podmiotów gospodarki narodowej w gminach partnerskich w 2020 r. zdecydowanie dominowały mikroprzedsiębiorstwa o liczbie pracujących do 9 osób – stanowią one 96,6% zarejestrowanych podmiotów.

Wskaźnik przedsiębiorczości w gminach województwa lubelskiego (liczba podmiotów wpisanych do rejestru REGON na 1 000 mieszkańców)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

Potencjał naturalny obszaru oraz jego rolniczy charakter **stwarzają doskonałe warunki do rozwoju energetyki odnawialnej**, produkcji energii z odpadów pochodzenia roślinnego i zwierzęcego, a także upraw roślin energetycznych. Obszar partnerstwa jest jednym z najbardziej nasłonecznionych obszarów w województwie, a ze względu na swoje położenie jest jednocześnie uprzywilejowanym obszarem do rozwoju energetyki wiatrowej. Ponadto obszar posiada predyspozycję do uprawy wieloletnich roślin energetycznych, jak również zalicza się obszarów preferowanych do rozwoju energetyki na bazie biomasy z użytków zielonych oraz słomy pochodzącej z upraw zbóż i rzepaku, a także do obszarów o największej koncentracji potencjalnych źródeł biomasy do produkcji biogazu pochodzącej z dużych ferm hodowlanych i zakładów przemysłu rolno-spożywczego. Teren partnerstwa jest obszarem o potencjalnie najwyższych zasobach drewna i potencjale energetycznym z lasów w województwie lubelskim.

Samorządy gmin partnerskich już od wielu lat realizują **inwestycje dotyczące redukcji zużycia energii oraz produkcji energii ze źródeł odnawialnych**, mające na celu zapewnienie bezpieczeństwa energetycznego swoich mieszkańców, a także budowanie proekologicznego wizerunku jednostek. W perspektywie finansowej 2014-2020 w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego gminy zrealizowały bądź są w trakcie realizacji licznych projektów dotyczących odnawialnych źródeł energii i efektywności energetycznej.

Na obszarze partnerstwa istnieje **niewykorzystany w pełni potencjał turystyczny, bazujący na dostępnych zasobach kulturowych i naturalnych oraz produktach turystycznych**, wokół których możliwy jest dalszy rozwój infrastruktury turystycznej i ruchu turystycznego. Należy jednak zwrócić szczególną uwagę na konieczność prowadzenia skutecznej informacji i promocji oferty turystycznej dostępnej na tym obszarze, m.in. poprzez sprawnie funkcjonującą sieć punktów informacji turystycznej, ale przede wszystkim przez umieszczenie kompleksowej, jednolitej informacji o atrakcjach turystycznych obszaru w Internecie.

Ważnym elementem infrastruktury turystycznej jest również istniejąca **sieć szlaków i tras turystycznych** – pieszych i rowerowych:

- **Szlak leśny** – szlak pieszy o długości ok. 30 km, znakowany kolorem żółtym, przebieg trasy: Porosiuki – Helenów - Sokule - Szachy - Utrówka - Międzyrzec Podlaski.
- **Szlak rowerowy „Śladami nadbużańskich tajemnic”** o długości ok. 600 km (w tym 400 km po stronie polskiej i 200 km po stronie białoruskiej), szlak został podzielony na cztery trasy, z czego jedna przebiega przez teren partnerstwa: trasa zielona o długości 127 km (Międzyrzec Podlaski - Biała Podlaska).
- **Szlak Ziemi Łukowskiej** – sieć szlaków rowerowych o łącznej długości ok. 330 km tras na terenie dwunastu gmin (wszystkich gmin powiatu łukowskiego oraz gminy Kłoczew i Nowodwór z powiatu ryckiego). Przez teren partnerstwa – gminę Trzebieszów – przebiega fragment szlaku o długości ok. 29 km, przebieg trasy: Celiny – Gołowierzchy – Wólka Konopna – Mikłusy – Zembry – Wierzejki – Trzebieszów – Szaniawy-Poniaty – Szaniawy-Matysy.
- **Trasa rowerowa Greenways Środkowo-Wschodniej Lubelszczyzny „Dziedzictwo Wschodu”** – szlak o długości ok. 983 km na obszarze partnerstwa przebiegający przez teren gminy Kąkolewnica.

Gminy partnerskie posiadają **dokumenty planistyczne w zakresie zagospodarowania przestrzennego**: miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego oraz studia uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego. Jednak według stanu na koniec 2019 r. stopień pokrycia jednostek planami miejscowym jest niezadowalający. Jedynie dwie gminy (gmina miejska Międzyrzec Podlaski oraz gmina Kąkolewnica) posiadały miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego obejmujące obszar całej jednostki. Gminy Drelów i gmina wiejska Międzyrzec Podlaski posiadały miejscowe plany

zagospodarowania przestrzennego obejmujące jedynie niewielką część ich terenu, stanowiącą odpowiednio 1,8% i 0,06% powierzchni.

Oferta terenów inwestycyjnych obszaru partnerstwa obejmuje przede wszystkim tereny inwestycyjne w gminie miejskiej Międzyrzec Podlaski. Na terenie miasta utworzona została podstrefa Tarnobrzeskiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej EURO-PARK WISŁOSAN. Widoczny jest jednak **brak kompleksowego systemu promocji gospodarczej oraz spójnej oferty inwestycyjnej obszaru**. Gminy partnerskie nie dysponują aktualną i pełną bazą informacji o własnych zasobach, przygotowaną pod kątem przedsiębiorców poszukujących lokalizacji pod swoje inwestycje. Na stronach internetowych urzędów gmin partnerskich brakuje aktualnych danych na temat dostępnych terenów inwestycyjnych.

2.4 Infrastruktura techniczna

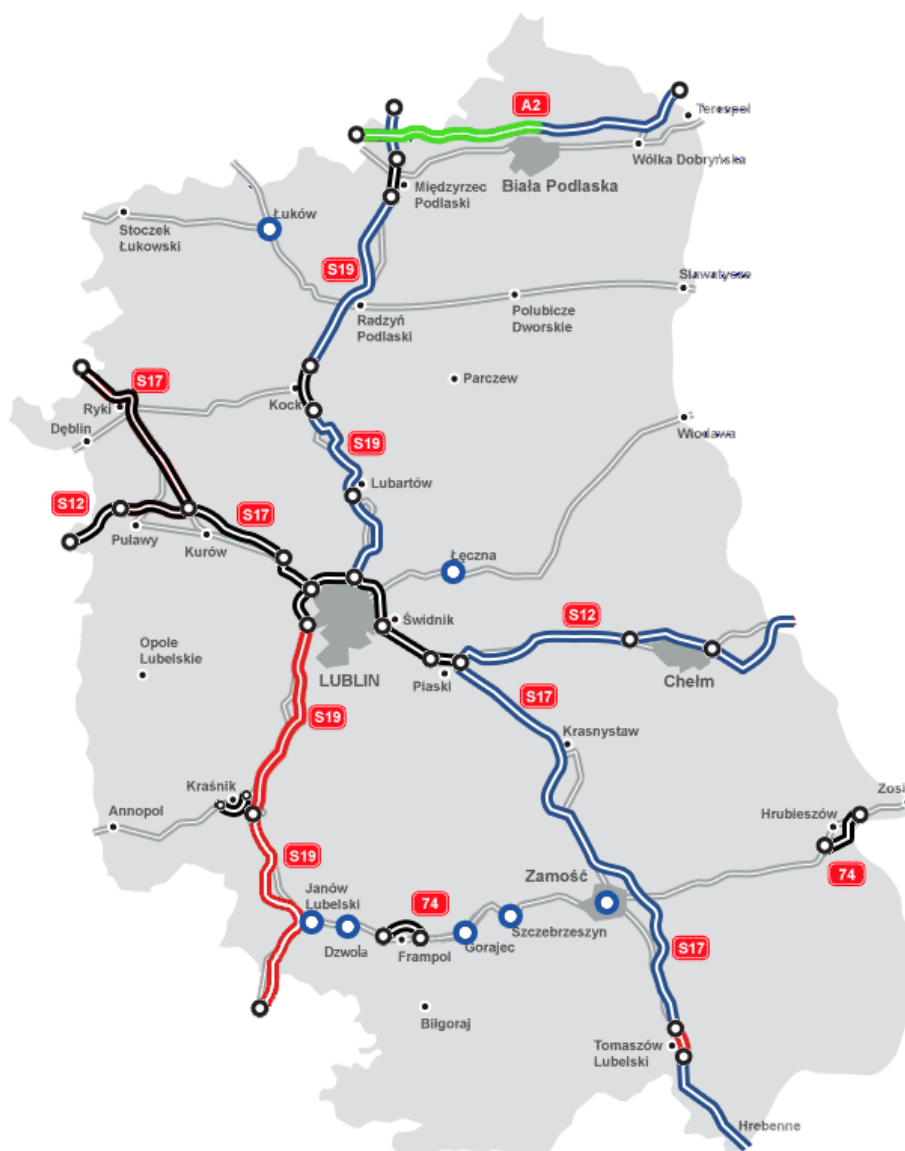
Infrastruktura techniczna, utożsamiana z dostępnością i jakością urządzeń, jak i sieci przesyłowej (m.in. energetycznej, ciepłowniczej, gazowej), a także ze świadczeniem określonych usług w istotnym stopniu decyduje o atrakcyjności lokalizacyjnej obszaru, wpływa na produktywność czynników wytwórczych, a także określa poziom życia mieszkańców.

Teren partnerstwa cechuje **bardzo dobra dostępność komunikacyjna** – obszar położony jest w pasie drogowego oraz kolejowego europejskiego korytarza transportowego.

Nadrzędny układ komunikacyjny obszaru stanowią korytarz **drogi krajowej nr 2**, będącej polską częścią międzynarodowego szlaku komunikacyjnego E30 z Cork (Irlandia) do Omska (Rosja) oraz **droga krajowa nr 19**, będąca częścią polskiego szlaku Via Carpatia, łączącego Litwę, Polskę, Słowację, Węgry, Rumunię, Bułgarię oraz Grecję. Na zwiększenie dostępności komunikacyjnej obszaru zdecydowanie wpłynie budowa projektowanego odcinka autostrady A2 Warszawa – Kukuryki oraz budowa drogi ekspresowej S19. Przez teren partnerstwa przebiegają również trasy dwóch dróg wojewódzkich nr 806 i 813. Wewnętrzna komunikację zapewniają głównie drogi powiatowe i gminne.

Przez analizowany obszar przebiega **linia kolejowa nr 2** Warszawa Zachodnia – Terespol, stanowiąca część magistrali kolejowej E20 będącej częścią II Paneuropejskiego Korytarza Transportowego Zachód - Wschód łączącego Berlin z Moskwą.

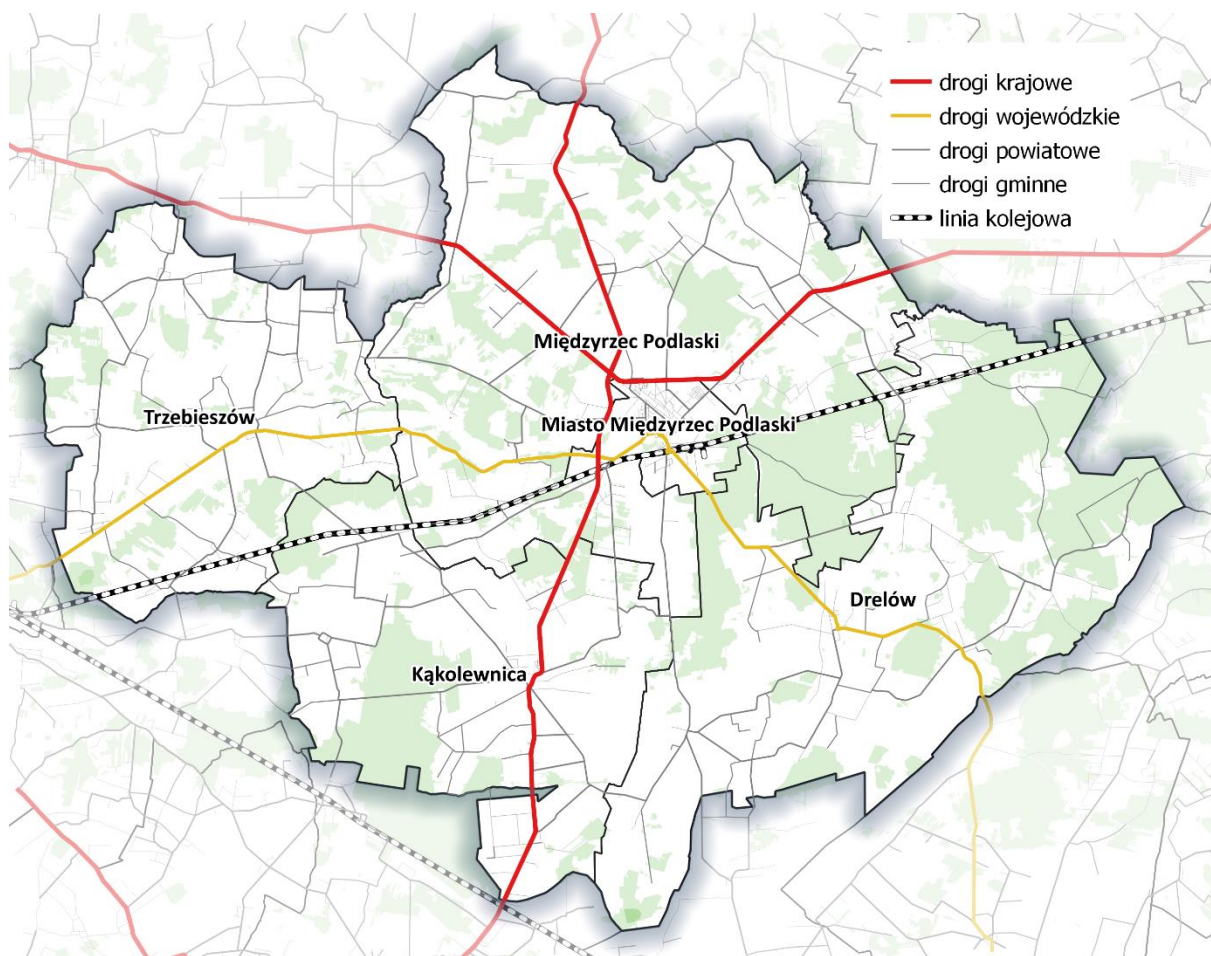
Przez teren partnerstwa przebiegają również trasy dwóch dróg wojewódzkich nr 806 i 813. **Droga wojewódzka nr 806** Łuków - Międzyrzec Podlaski na obszarze partnerstwa przebiega południkowo przez gminę Trzebieszów, gminę wiejską Międzyrzec Podlaski oraz miasto Międzyrzec Podlaski. **Droga wojewódzka nr 813** Międzyrzec Podlaski – Parczew – Ostrów Lubelski – łączna na obszarze partnerstwa przebiega przez miasto Międzyrzec Podlaski, gminę wiejską Międzyrzec Podlaski oraz gminę Drelów.

Mapa stanu budowy dróg (autostrad, dróg ekspresowych i obwodnic) w województwie lubelskim.

Źródło: Generalna Dyrekcja Dróg Krajowych i Autostrad. <https://www.gddkia.gov.pl/mapa-stanu-budowy-drog-lubelskie>

Na rozwój gospodarczy obszaru wpływ ma położenie przygraniczne oraz **bliskie sąsiedztwo jednego z największych w Polsce i Europie centrów logistycznych, tworzone przez zespół terminali położonych w miejscowości Małaszewicze**. Szansą na dalszy rozwój gospodarczy obszaru jest obecnie realizowana modernizacja i rozbudowa Terminala Intermodalnego PKP CARGO w celu zwiększenie jego możliwości przeładunkowych oraz powstanie Parku Logistycznego Małaszewicze.

Sieć komunikacji drogowej i kolejowej na obszarze partnerstwa

Źródło: Opracowanie własne.

Przewozy komunikacją miejską na terenie partnerstwa, realizowane są tylko na terenie miasta Międzyrzec Podlaski przez Przedsiębiorstwo Komunikacji Samochodowej w Międzyrzec Podlaskim Sp. z o.o., obsługujące 6 linii w mieście Międzyrzec Podlaski. Z roku na rok liczba pasażerów komunikacji miejskiej spada – w 2019 r. z komunikacji miejskiej skorzystało 1 378 pasażerów, czyli o blisko 30% mniej niż w 2018 r. i ponad 50% mniej niż w roku 2017. Konieczne jest podjęcie działań mających na celu zwiększenie znaczenia komunikacji zbiorowej, ruchu pieszego i rowerowego w przemieszczaniu się mieszkańców oraz modernizacja taboru autobusowego. Ponadto istniejąca infrastruktura komunikacyjna nie jest w pełni dostosowana do potrzeb osób z ograniczoną mobilnością (osoby z niepełnosprawnościami, osoby starsze, osoby z wózkami dziecięcymi).

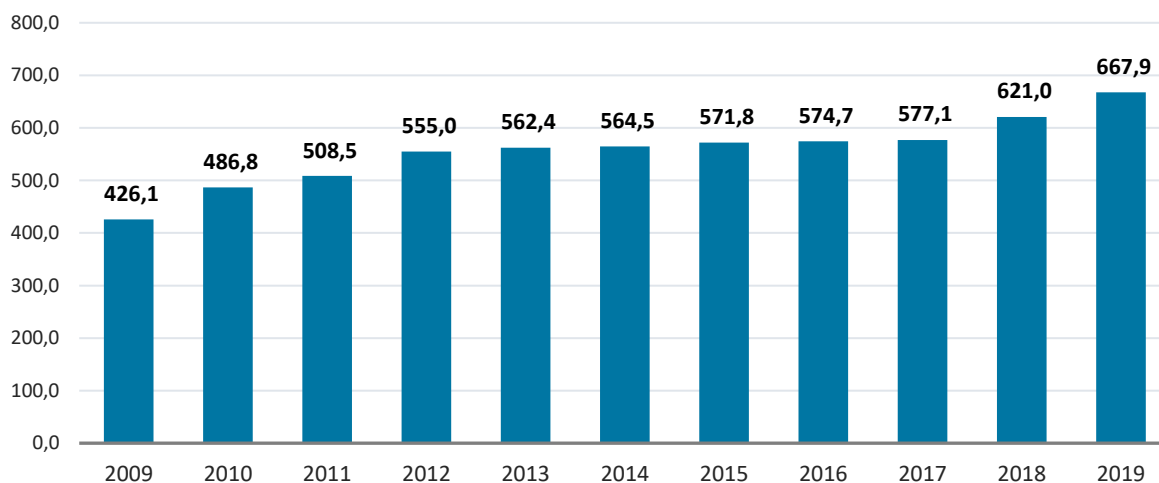
Na obszarze partnerstwa **funkcjonuje również komunikacja autobusowa dalekobieżna**. Transport zbiorowy realizowany jest przez Przedsiębiorstwo Komunikacji Samochodowej w Międzyrzec Podlaskim Sp. z o.o., Przedsiębiorstwo Komunikacji Samochodowej w Łukowie S.A., Przedsiębiorstwo Komunikacji Samochodowej w Radzynie Podlaskim S.A. oraz przewoźników prywatnych. Przewoźnicy oferują zarówno połączenia pomiędzy poszczególnymi gminami partnerskimi, jak również połączenia z Łukowem, Radzynie Podlaskim, Parczewem, Lublinem, Białą Podlaską, Warszawą czy Białymstokiem.

Na przestrzeni ostatnich lat należy dostrzec **wzrost poziomu pokrycia obszaru infrastrukturą szerokopasmową**, umożliwiającą korzystanie z usług dostępu do Internetu o przepustowości co najmniej 30 Mb/s. Należy jednak zauważyć, że pod koniec 2019 r. na obszarze partnerstwa nadal istniało wiele miejsc (punktów adresowych), które nie znajdowały się w zasięgu sieci dostępu do

Internetu umożliwiającą świadczenie usług dostępowych o przepustowości co najmniej 30 Mb/s. Według stanu na koniec roku 2019 obszarem o skrajnie niskiej penetracji opisywanych zasięgów była natomiast gmina Drelów, gdzie zaledwie 14,1% budynków posiadało dostęp do łączy o przepustowości co najmniej 30 Mb/s.

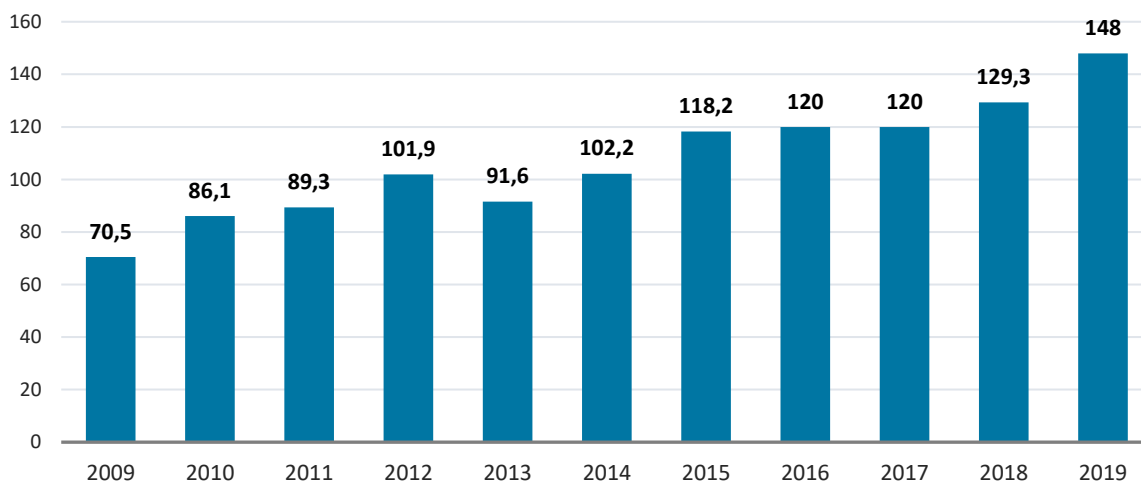
Odsetek ludności korzystającej z wodociągów na obszarze partnerstwa w 2019 r. wynosił 86,5%, wobec 87,3% w województwie lubelskim. Należy jednak zauważyć, iż stopień zwodociągowania na obszarze poszczególnym gmin partnerskich był zróżnicowany i wahał się od 66,1% w gminie Drelów do 91,8% w gminie Trzebieszów.

Długość sieci wodociągowej na obszarze partnerstwa w latach 2009-2019 (km)

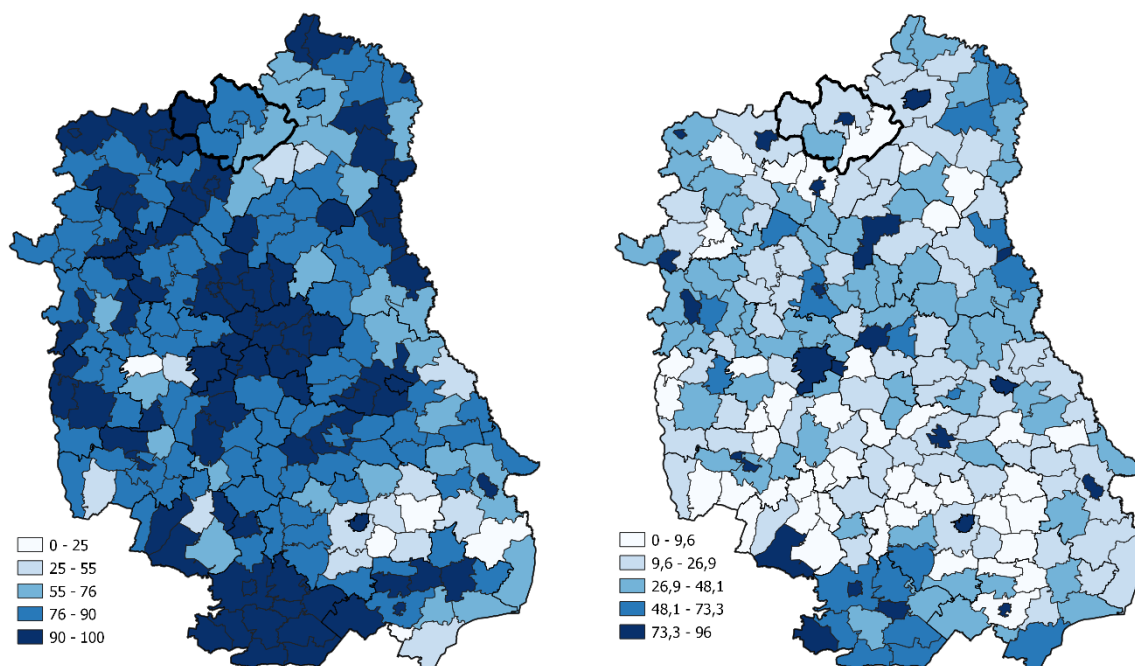
Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

Zdecydowanie gorzej przedstawia się sytuacja w zakresie dostępu do sieci kanalizacyjnej - w 2019 r. **z kanalizacji korzystało jedynie 39,5% mieszkańców obszaru**. Poziom uzbrojenia poszczególnych gmin w sieć kanalizacyjną jest bardzo różnicowany. Najlepiej sytuacja przedstawia się w gminie miejskiej Międzyrzec Podlaski, gdzie 83,2% mieszkańców korzysta z kanalizacji zbiorowej. Natomiast w gminie wiejskiej Międzyrzec Podlaski oraz gminie Trzebieszów ilość korzystających nie przekracza 20% mieszkańców (odpowiednio 12,8% i 16,0%). Z uwagi na niewystarczająco rozwiniętą infrastrukturę kanalizacyjną większość mieszkańców obszaru korzysta z przydomowych systemów do odprowadzania ścieków – zbiorników bezodpływowych i przydomowych oczyszczalni ścieków.

Długość sieci kanalizacyjnej na obszarze partnerstwa w latach 2009-2019 (km)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

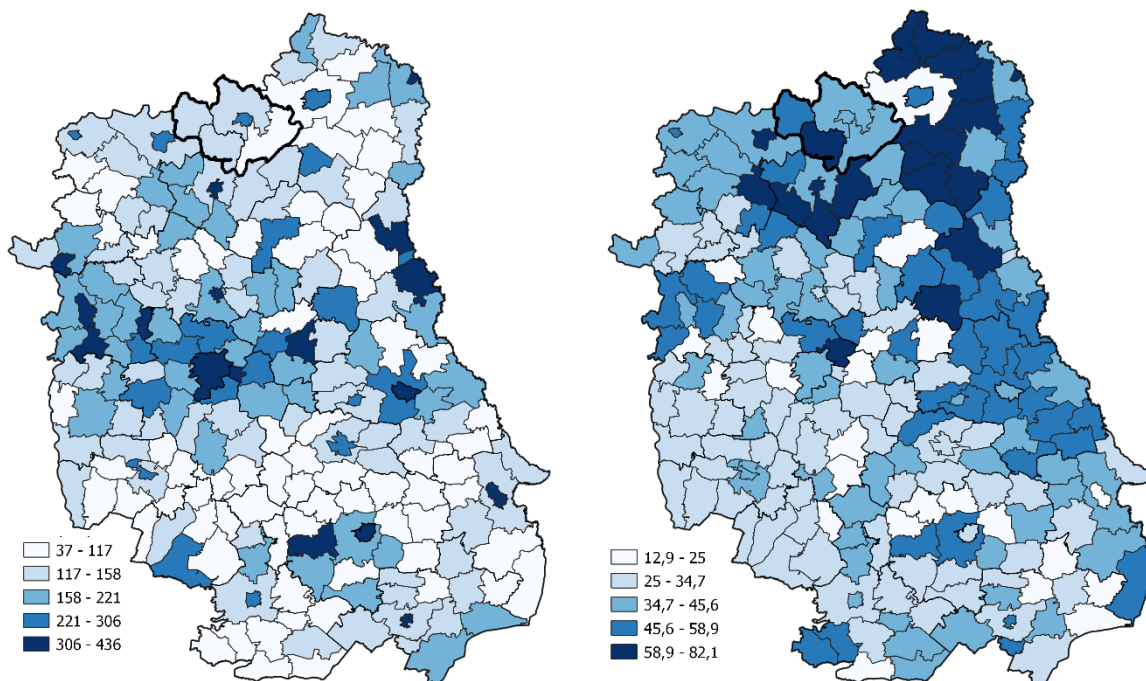

**Odsetek ludności korzystającej z sieci wodociągów.
w gminach województwa lubelskiego (%)**

**Odsetek ludności korzystającej z sieci kanalizacyjnej
w gminach województwa lubelskiego (%)**

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

W 2019 r. na obszarze partnerstwa **wytworzono 8 180,8 ton odpadów komunalnych i odnotowano wzrost wytworzenia o 33,1% w stosunku do roku ubiegłego**. Na jednego mieszkańca obszaru w 2019 r. przypadało ok. 170 kg odpadów (wobec 234 kg w województwie lubelskim). Najwyższy wskaźnik ilości wytworzonych odpadów na mieszkańca, wynoszący 265 kg, odnotowano w gminie miejskiej Międzyrzec Podlaski. Najniższą wartość tego wskaźnika osiągnięto w gminie Drelów (109 kg). W 2019 r. na obszarze partnerstwa w sposób selektywny zebrano 2 008,4 ton odpadów komunalnych, czyli 40,7% ogółu wytworzonych odpadów (wobec 39,2% w województwie lubelskim). Ilość selektywnie zebranych odpadów jest bardzo zróżnicowana w poszczególnych gminach – w 2019 r. gmina Kąkolewnica uzyskała 60,8% poziom selektywnej zbiórki wobec wszystkich zebranych i odebranych odpadów, natomiast w gminie miejskiej Międzyrzec Podlaski selektywnie zebrano jedynie 35,6% odpadów.

Masa wytworzonych odpadów komunalnych na jednego mieszk. w gminach wojew. lubelskiego (%)

Masa odpadów zebranych selektywnie w relacji do ogółu odpadów w gminach wojew. lubelskiego (%)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS.

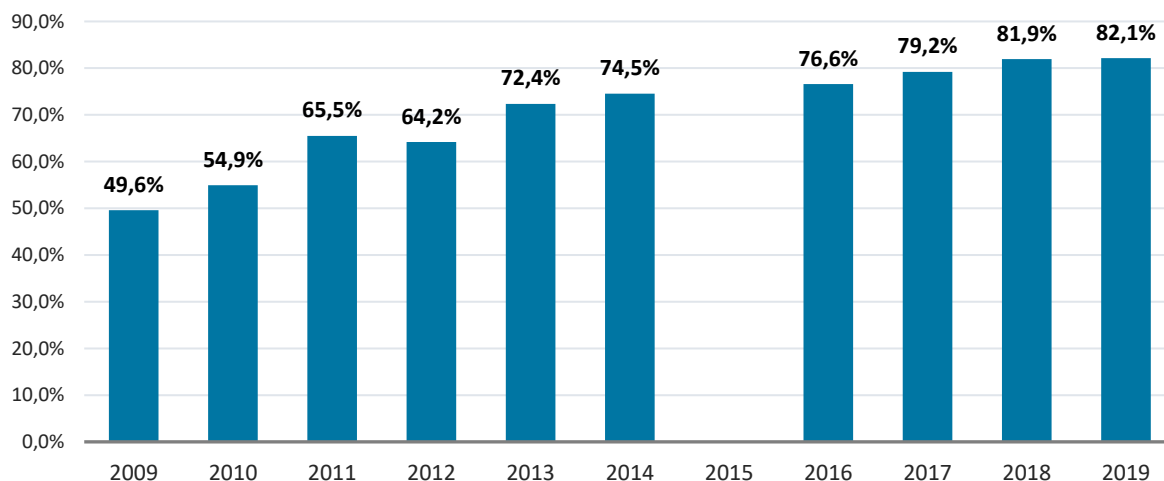
Wody powierzchniowe na terenie partnerstwa badane są w ramach monitoringu rzek i zbiorników zaporowych, prowadzonego przez Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Lublinie. Badania obejmują główne rzeki przepływające przez obszar i prowadzone są w ramach 15 jednolitych części wód powierzchniowych (JCWP). Wyniki monitoringu stanu środowiska prowadzonego w latach 2014-2019 wskazują, że stan/potencjał jednolitych części wód powierzchniowych na analizowanym terenie oceniany jest jako zły, a **żadna z badanych rzek nie spełnia wymagań dla I klasy czystości wód**. Zagrożenie dla jakości wód mogą stanowić intensywność użytkowania gleb w połączeniu z niewłaściwym stosowaniem nawozów sztucznych i organicznych oraz prowadzenie produkcji zwierzęcej na dużą skalę.

W 2020 r. w ramach monitoringu regionalnego wód podziemnych Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Lublinie prowadził badania jakości wód 2 źródeł znajdujących się na obszarze partnerstwa (gmina wiejska Międzyrzec Podlaski). Na podstawie badań, przeprowadzono klasyfikację jakości wód podziemnych: badane **źródła wykazały się wodami dobrej jakości** - klasa II oraz wodami niezadowolającej jakości - klasa IV.

Obszar partnerstwa znajduje się w strefie lubelskiej, dla której w 2019 r. dla średniego rocznego stężenia benzo(a)pirenu określono klasę C, co oznacza, że **poziom stężenie zanieczyszczenia przekracza poziom dopuszczalny/docelowy**. Głównym źródłem zanieczyszczenia powietrza jest emisja antropogeniczna pochodząca z sektora komunalno-bytowego (emisja powierzchniowa, w szczególności tzw. niska emisja ze spalania paliw w celu ogrzewania), z komunikacji (emisja liniowa) oraz z działalności przemysłowej (emisja punktowa).

2.5 Infrastruktura społeczna

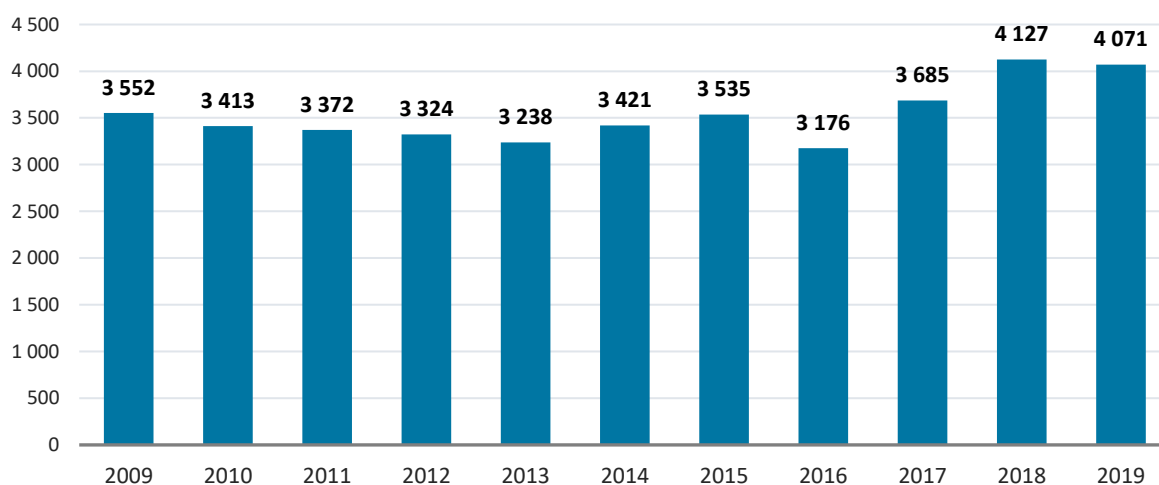
Według danych GUS w 2019 r. na obszarze partnerstwa funkcjonowało 38 ośrodków wychowania przedszkolnego (przedszkoli, oddziałów przedszkolnych w szkołach podstawowych i punktów przedszkolnych). W roku szkolnym 2019/2020 w ramach systemu oświaty wychowaniem przedszkolnym objętych było 1 656 dzieci w wieku od 3 do 6 lat. W 2019 r. odsetek dzieci w wieku 3-6 lat objętych edukacją przedszkolną na analizowanym terenie wyniósł 82,1% (w 2009 r. wynosił on jedynie 49,6%), wobec 87,0% w województwie lubelskim. Należy jednak zauważyć, iż odsetek dzieci uczęszczających do przedszkola w poszczególnych gminach partnerskich w 2019 r. był dość zróżnicowany i wahał się od 75,1% w gminie wiejskiej Międzyrzec Podlaski do 89,6% w gminie miejskiej.

Odsetek dzieci w wieku 3-6 lat objętych wychowaniem przedszkolnym na obszarze partnerstwa

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS (brak danych BDL GUS za 2015 r.).

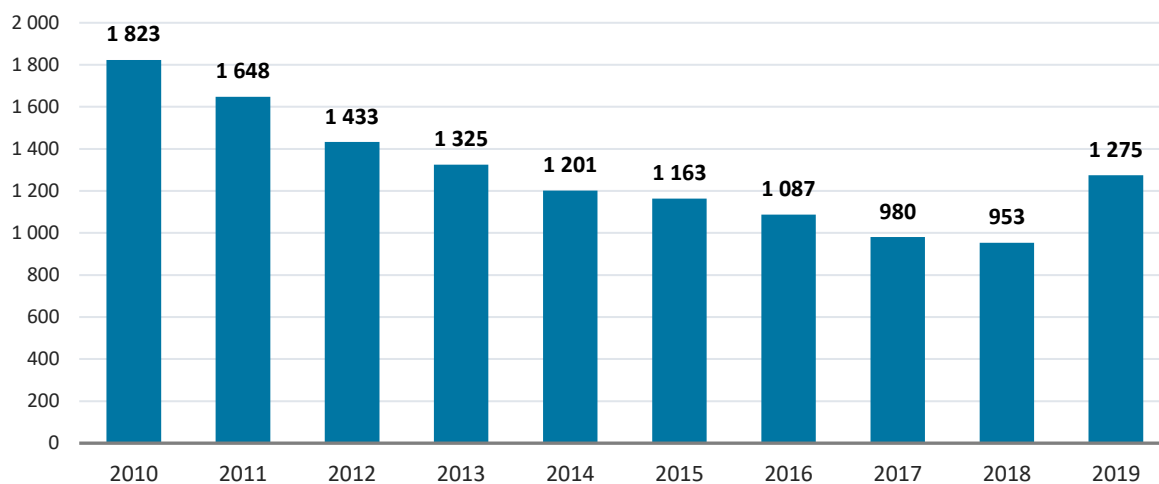
Na obszarze partnerstwa w 2019 r. funkcjonowało 31 szkół podstawowych, do których uczęszczało 4 071 uczniów. W latach 2009-2016 obserwowano stopniowy, lecz nieregularny spadek uczniów uczęszczających do szkół podstawowych na analizowanym obszarze, natomiast w latach 2017-2018 – również w wyniku reformy edukacji i likwidacji gimnazjów - liczba uczniów znacząco wzrosła. W 2019 r. ponownie nastąpił nieznaczny spadek liczby uczniów szkół podstawowych.

Liczba uczniów szkół podstawowych na obszarze partnerstwa (osoby)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

Według dostępnych danych GUS w 2019 r. na obszarze partnerstwa funkcjonowało 5 szkół ponadpodstawowych, w tym 1 liceum ogólnokształcące, 2 technika, 1 szkoła branżowa I stopnia oraz 1 szkoła specjalna przysposabiająca do pracy. Wszystkie szkoły ponadpodstawowe funkcjonujące na obszarze partnerstwa znajdują się na terenie miasta. W 2019 r. do szkół ponadpodstawowych uczęszczało łącznie 1 275 uczniów. W latach 2010-2018 liczba szkół ponadpodstawowych (zlikwidowano 3 placówki), jak i uczęszczających do nich uczniów znacznie się zmniejszyła. Natomiast w 2019 r. nastąpił dość znaczący wzrost uczniów – w odniesieniu do roku 2018 liczba uczniów szkół ponadpodstawowych zwiększyła o 33,8%.

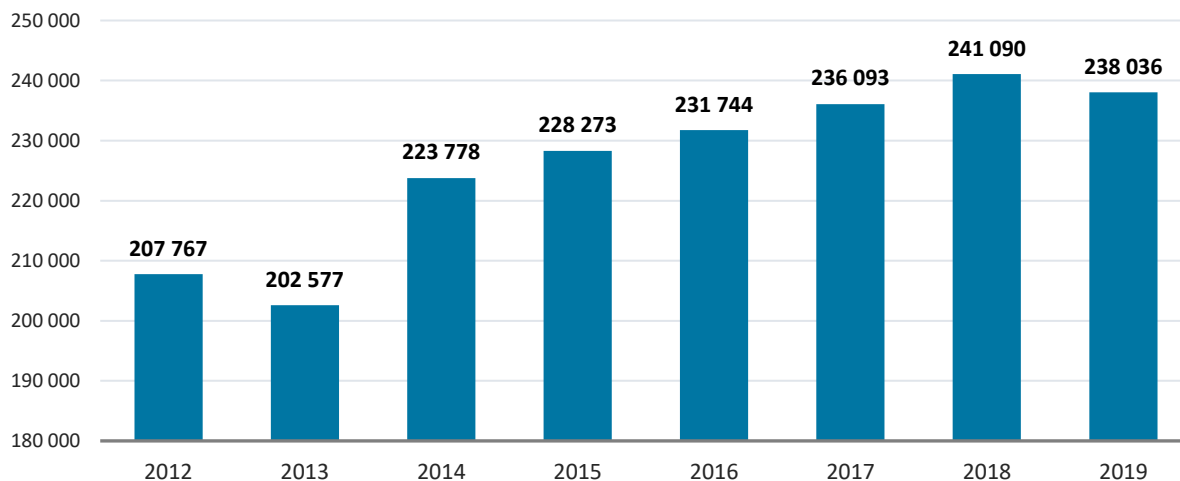

Liczba uczniów szkół ponadpodstawowych na obszarze partnerstwa (osoby)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

Wyniki zdawalności egzaminów maturalnych w liceum ogólnokształcącym były wyższe od średniej wojewódzkiej, natomiast zdawalność egzaminów maturalnych w 2020 r. wyniosła 84,3% wobec 86% w województwie lubelskim. Wyniki zdawalności egzaminów maturalnych w ponadpodstawowych szkołach zawodowych w odniesieniu do średniej wojewódzkiej były bardzo zróżnicowane – w ostatnich latach układały się zarówno powyżej jak i znacznie poniżej średniej wojewódzkiej. W 2020 r. zdawalność matur w technikach w Międzyrzec Podlaskim były skrajnie różne – zdecydowanie wyższe wyniki osiągnęli uczniowie technikum Zespołu Szkół Ekonomicznych – zdawalność na poziomie 76,2%. Natomiast w technikum Zespołu Szkół Technicznych egzamin maturalny zdało jedynie 17,2% uczniów.

W końcu 2019 r. na terenie partnerstwa działalność prowadziły 34 podmioty ambulatoryjnej opieki zdrowotnej, w tym 28 przychodni oraz 6 praktyk lekarskich, realizujących świadczenia finansowane ze środków publicznych. Oferta usług zdrowotnych koncentruje się w granicach miasta - na jego terenie znajduje się zdecydowana większość placówek ochrony zdrowia (10 przychodni i 3 praktyki lekarskie). Na obszarze partnerstwa na 1 podmiot ambulatoryjnej opieki zdrowotnej przypadało średnio 1 411 osoby (wobec 1 355 osób w województwie lubelskim). Najlepszą dostępnością do świadczeń zdrowotnych cechowało się miasto Międzyrzec Podlaski (na jeden podmiot przypadało 882 mieszkańców), a najbardziej niekorzystną sytuacją cechowała się gmina wiejska Międzyrzec Podlaski (na jeden podmiot przypadało aż 5 234 osób).

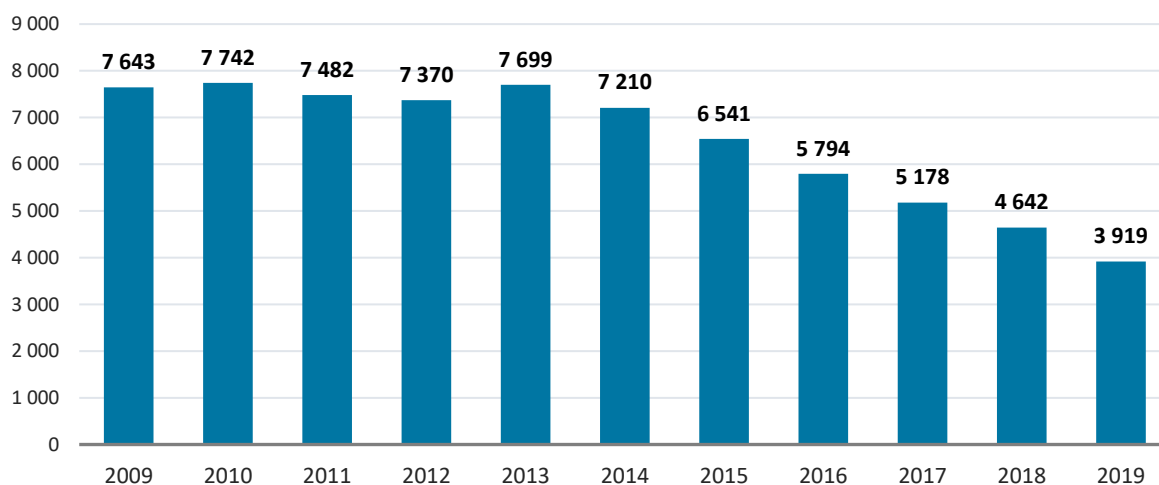

Liczba udzielonych porad w ambulatoryjnej opiece zdrowotnej na obszarze partnerstwa (szt.)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

Według danych GUS w 2019 r. w przychodniach i praktykach udzielono 238 036 porad w ambulatoryjnej opiece zdrowotnej. Na przestrzeni ostatnich ośmiu lat liczba porad lekarskich udzielonych na terenie partnerstwa zwiększyła się o 30 269 (14,6%). W analizowanym okresie wzrosła również liczba porad udzielonych na 1 mieszkańca – z 4,2 w 2012 r. do 5,0 w 2019 r. Rosnąca liczba udzielonych porad w ambulatoryjnej opiece zdrowotnej może być zjawiskiem pozytywnym, związanym ze wzrostem świadomości w zakresie profilaktyki. Z drugiej strony w związku z tym, że korzystanie z porad może określać poziom zdrowia społeczeństwa, nie można również wykluczyć, że wzrost tej liczby związany jest z pogarszającym się stanem zdrowia mieszkańców.

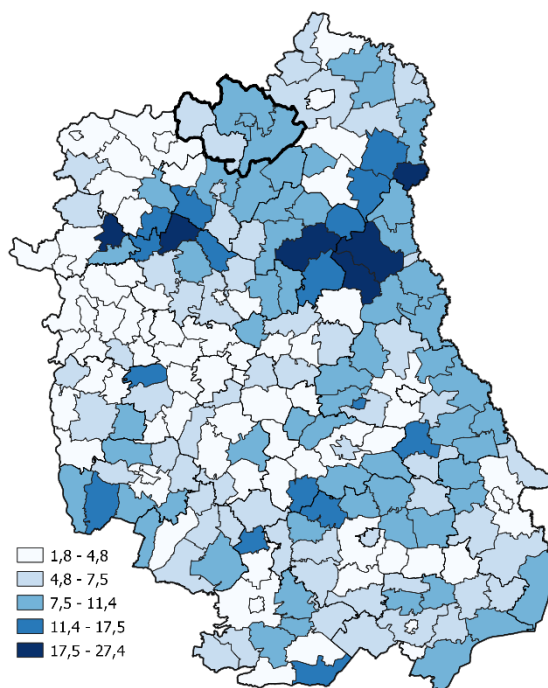
Postępujący proces starzenia się populacji oraz wzrost liczby zachorowań na choroby przewlekłe prognozują wzrost popytu na świadczenia zdrowotne, a tym samym zwiększenie zapotrzebowania na personel medyczny. Nie należy również zapominać, że istotnym problemem zarówno w Polsce, jak i w województwie lubelskim jest rosnąca liczba lekarzy znajdujących się w wieku emerytalnym. Niedobór personelu medycznego, zarówno lekarzy jak i pielęgniarek, w kontekście wzrostu popytu na usługi zdrowotne pod wpływem zmian demograficznych, stanowi poważne wyzwanie stojące przed systemem opieki zdrowotnej.

Liczba beneficjentów środowiskowej pomocy społecznej na obszarze partnerstwa (osoby)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

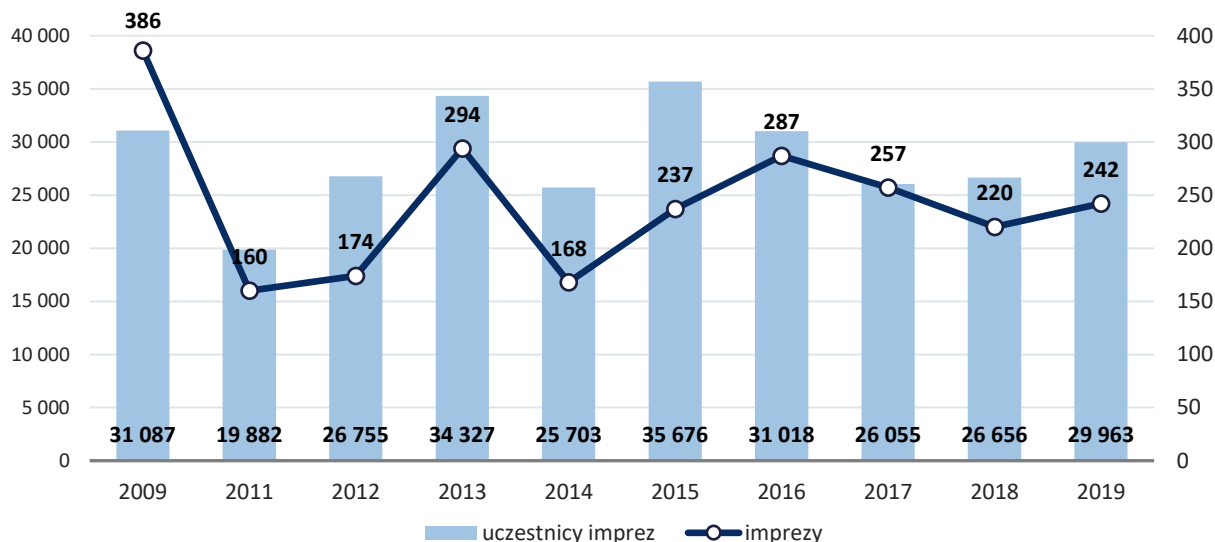
Na terenie gminy miejskiej Międzyrzec Podlaski działa Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej, natomiast w każdej z pozostałych gmin partnerskich działalność prowadzą Gminne Ośrodki Pomocy Społecznej. W 2019 r. ze środowiskowej pomocy społecznej skorzystały 1 323 gospodarstwa domowe, w tym 733 gospodarstwa z dochodem poniżej kryterium dochodowego. Liczba beneficjentów środowiskowej pomocy na analizowanym terenie od 2013 r. stale się zmniejsza, przy czym większy spadek liczby beneficjentów środowiskowej pomocy społecznej odnotowano w gminach wiejskich. Zasięg korzystania z pomocy społecznej, czyli udział beneficjentów w ogólnej liczbie ludności na obszarze w 2019 r. wynosił 8,2% (wobec 5,4 w województwie lubelskim). Zróżnicowanie zasięgu korzystania ze środowiskowej pomocy społecznej pomiędzy gminami było duże. Największą wartość wskaźnika – 11,0% odnotowano w gminie wiejskiej Międzyrzec Podlaski.

Udział beneficjentów pomocy społecznej w ogólnej liczbie ludności w gminach województwa lubelskiego (%)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

W 2019 r. na obszarze partnerstwa funkcjonowało 5 instytucji kulturalnych, które w 2019 r. zorganizowały 242 imprezy, w których wzięło udział 29 963 uczestników. W latach 2009-2019 liczba imprez zorganizowanych w instytucjach kultury na obszarze partnerstwa spadła, lecz należy zauważyć, że organizowane imprezy przyciągają jednak coraz większą liczbę uczestników.

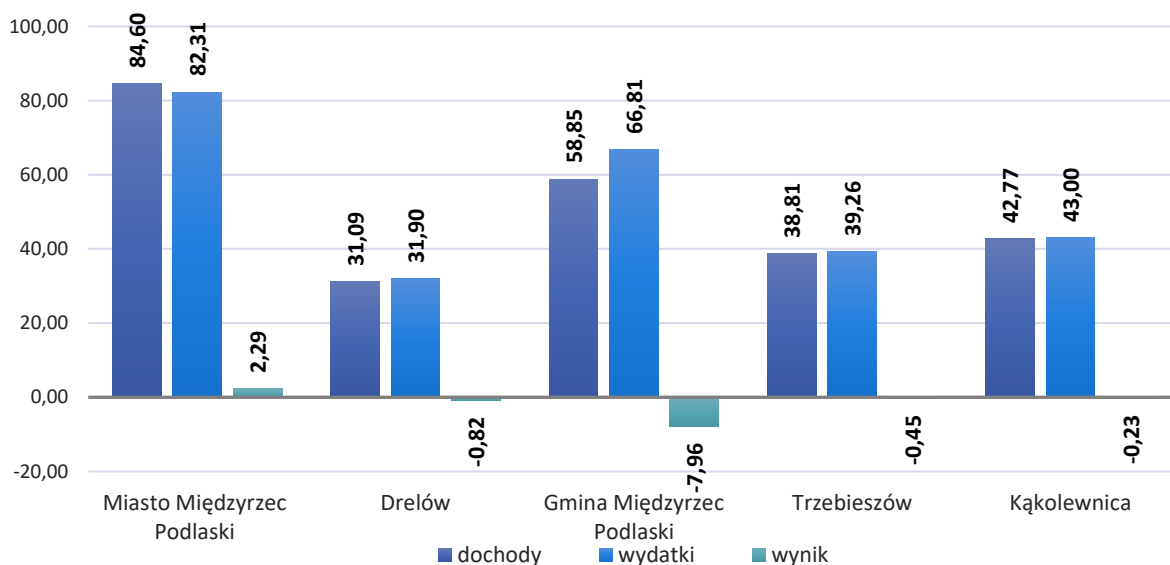
Liczba imprez i ich uczestników w instytucjach kultury na obszarze partnerstwa (osoby)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

Jednostkami realizującymi zadania z zakresu kultury są również biblioteki publiczne i ich filie, których na obszarze partnerstwa w 2019 r. funkcjonowało 17. Pomimo, że w ostatnich dziesięciu latach liczba czytelników na obszarze partnerstwa spadła, czytelnictwo mierzone liczbą wypożyczeń księgozbioru na 1 czytelnika w woluminach było na wyższym poziomie niż wartość ww. wskaźnika dla całego województwa lubelskiego.

2.6 Jakość zarządzania

W 2019 r. dochody gmin partnerskich wyniosły łącznie 256 117 501,94 zł, a wydatki osiągnęły kwotę 263 286 317,21 zł – wynikiem był deficyt w wysokości 7 168 815,27 zł. Najwyższe dochody ogółem osiągnęły gmina miejska Międzyrzec Podlaski – 84 599 211,71 zł oraz gmina wiejska Międzyrzec Podlaski – 58 853 264,96 zł. W gminie wiejskiej Międzyrzec Podlaski w 2019 r. wystąpił najwyższy deficyt budżetowy w wysokości 7 957 355,74 zł, a jedyną gminą, która w 2019 r. odnotowała nadwyżkę budżetową w wysokości 2 285 851,02 zł była gmina miejska Międzyrzec Podlaski.

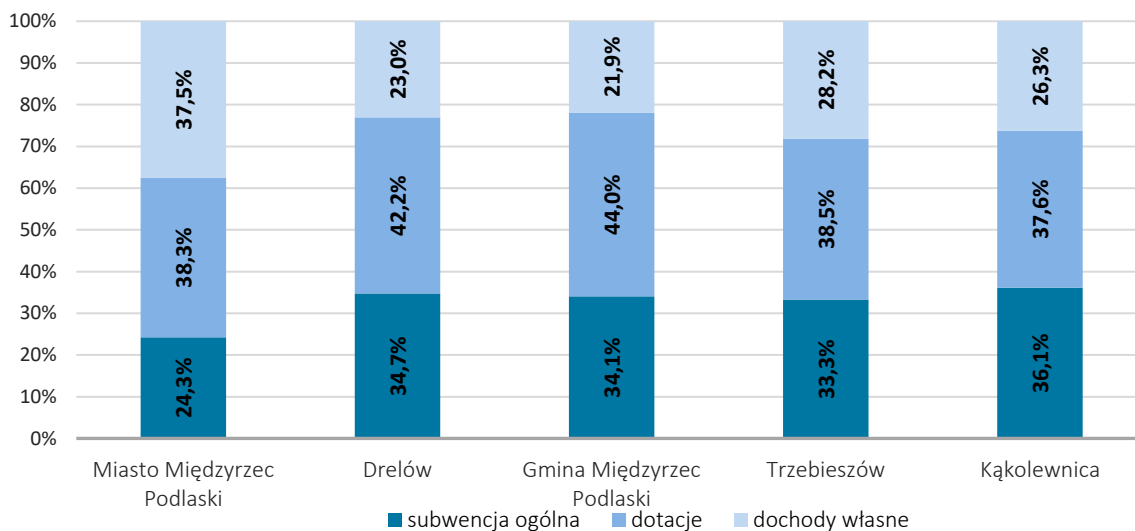

Budżety gmin partnerskich w 2019 r. (mln zł)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

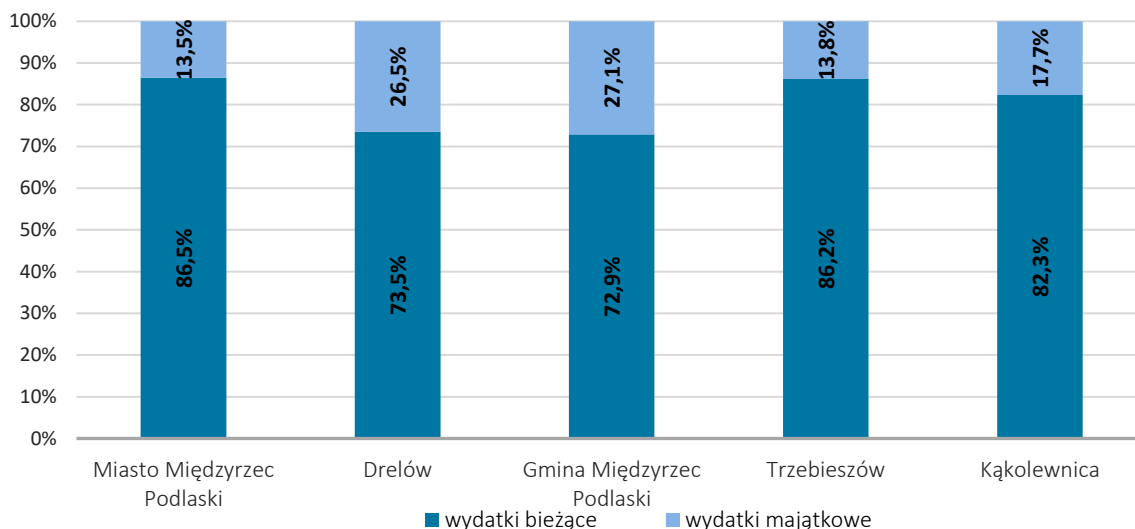
W strukturze dochodów całego obszaru partnerstwa największy udział miały dotacje, tj. 40,0% (102 438 965,20 zł). Subwencja ogólna stanowiła 31,1% (79 757 834,00 zł), a dochody własne jedynie 28,9% (73 920 702,74 zł) dochodów ogółem. Podobne proporcje zaobserwowano również we wszystkich wiejskich gminach partnerskich. Natomiast w gminie miejskiej Międzyrzec Podlaski dotacje stanowiły 38,3% (32 377 924,19 zł), dochody własne - 37,5%, a subwencja ogólna - 24,3% (20 531 371,00 zł). Według danych GUS średni dochód w przeliczeniu na 1 mieszkańca na terenie obszaru funkcjonalnego wyniósł 5 339,90 zł i był wyższy od dochodu per capita w województwie lubelskim, powiecie bialskim, powiecie łukowskim oraz powiecie radzyńskim. Najwyższą wartość tego wskaźnika odnotowano w gminie Drelów – 5 751,89 zł, najniższą w gminie miejskiej Międzyrzec Podlaski – 5 054,92 zł.

Struktura dochodów gmin partnerskich w 2019 r. (%)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

W strukturze wydatków gmin partnerskich w 2019 r. wydatki bieżące stanowiły 80,7% (212 565 977,14 zł), zaś wydatki majątkowe 19,3% (50 720 340,07 zł). Najwyższy udział wydatków majątkowych w wydatkach ogółem odnotowano w gminie wiejskiej Międzyrzec Podlaski (27,1%) i gminie Drelów (26,5), najniższy zaś w gminie miejskiej Międzyrzec Podlaski (13,5%) oraz Trzebieszów (13,8%). Wydatki w przeliczeniu na jednego mieszkańca obszaru partnerstwa w 2019 r. wyniosły 5 489,36 zł. Podobnie jak w przypadku dochodów najwyższą wartość wydatków na jednego mieszkańca odnotowano w gminach wiejskich: Międzyrzec Podlaski – 6 346,60 zł i Drelów - 5 902,71 zł, zaś najniższą w gminie miejskiej Międzyrzec Podlaski – 4 918,34 zł.

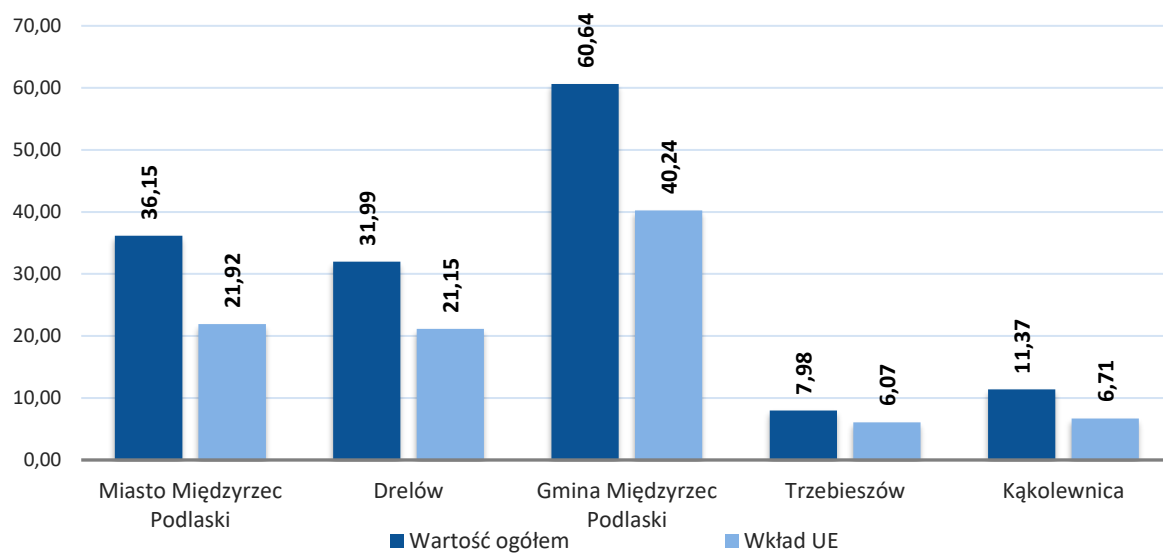

Struktura wydatków gmin partnerskich w 2019 r. (%)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

Analiza danych statystycznych GUS wskazuje, że w latach 2009-2019 saldo budżetu bieżącego gmin partnerskich było dodatnie (z wyjątkiem trzech przypadków), co oznacza to, że wydatki bieżące tych jednostek znalazły pełne pokrycie w dochodach bieżących bez konieczności zaciągania zobowiązań, aby je sfinansować. Dodatkowo gminy posiadały nadwyżkę wolnych środków, które mogły przeznaczyć na wydatki o charakterze inwestycyjnym lub spłatę długu. Ponadto w ostatnich latach nadwyżka operacyjna miała tendencję rosnącą, co wskazuje na poprawę kondycji finansowej jednostek.

Gminy tworzące obszar partnerstwa w perspektywie finansowej 2014-2020 aktywnie korzystały ze środków Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020. W ramach programu regionalnego jednostki te – jako beneficjenci wiodący lub partnerzy – zrealizowały łącznie 49 projektów o łącznej wartości ogółem wynoszącej 148 130 303,26 zł i otrzymały 96 080 514,40 zł dofinansowania z Unii Europejskiej (UE). Biorąc pod uwagę wartość otrzymanego dofinansowania wśród gmin partnerskich zdecydowanie przoduje gmina wiejska Międzyrzec Podlaski, która realizuje/zrealizowała aż 20 projektów o wartości dofinansowania z UE wynoszącej 40 235 665,30 zł. Najwięcej z pozyskanych środków samorządu przeznaczyły na projekty dotyczące odnawialnych źródeł energii (32,6%), efektywności energetycznej (13,3%), gospodarki wodno-ściekowej i gospodarki odpadami (13,3%), promocji niskoemisyjności (10,7%) i rewitalizacji obszarów zdegradowanych (9,6%).

Wartość projektów realizowanych w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 przez gminy partnerskie (mln zł)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL GUS.

3. Przesłanki opracowania Strategii

3.1 Samorządy gminne wobec nowych wyzwań społecznych i gospodarczych

Na przestrzeni lat 2019 - 2022 obserwujemy znaczną dynamikę zmian zachodzących w wielu obszarach życia społecznego i gospodarczego, zarówno na poziomie województwa, kraju jak też europejskim. Skala tych zmian jest znacznie większa niż miało to miejsce w trakcie okresu programowania UE 2014 – 2020, a ich wpływ na wiele obszarów funkcjonowania samorządów jest widoczny i znaczący.

Zmiany społeczne i gospodarcze spowodowane są przede wszystkim nasilającym się, globalnym kryzysem ekonomicznym, skutkami pandemii wirusa COVID19 oraz (w roku 2022) wpływem wojny na Ukrainie na gospodarkę europejską i światową.

Jednocześnie coraz bardziej dynamicznym procesom globalizacji i zachodzącym przez to zmianom geopolitycznym towarzyszą lokalne zmiany społeczne i ekonomiczne związane z intensywnym rozwojem gospodarki opartej na wiedzy i nowoczesnych technologiach oraz procesem dostosowania do zmian klimatycznych.

Tym samym liczba i skala oddziaływania czynników wpływających na funkcjonowanie samorządów gminnych wzrasta, zmienia się też charakter przewag konkurencyjnych jakimi dysponuje obszar Doliny Krzyny. Konsekwencją takiego stanu rzeczy są inne oczekiwania mieszkańców - głównych adresatów działań strategicznych władz samorządowych.

W związku z powyższym, w obszarach społecznych, gospodarczych i środowiskowych należało dokonać aktualizacji danych i ponownego przeprowadzenia ich diagnozy – szczególnie w ramach tych funkcji i oddziaływań, które są istotne z punktu widzenia problemów i potencjałów rozwojowych całego obszaru Doliny Krzyny.

Prace te pozwoliły na sformułowanie wniosków ujętych w diagnozie obejmującej najważniejsze kwestie dotyczące demografii, rynku pracy, infrastruktury i usług społecznych, gospodarki, edukacji, kultury, sportu i rekreacji, turystyki, komunikacji i transportu, środowiska naturalnego, infrastruktury sieciowej oraz jakości zarządzania.

W oparciu o zaktualizowane dane i wnioski z diagnozy sytuacji społecznej, gospodarczej i przestrzennej obszaru Doliny Krzyny oraz rekomendacje uzyskane w procesie partycypacji społecznej przeprowadzono analizę SWOT oraz określono kluczowe problemy, potencjały i kierunki rozwojowe obszaru.

Identyfikacja istotnych zjawisk i trendów oraz rezultaty powyższych prac pozwoliły na wypracowanie wizji, celów i kierunków działań rozwojowych, wskazujących główne obszary aktywności samorządów w latach 2022 - 2030.

3.2 Polityka regionalna na poziomie krajowym i europejskim

Istotnym aspektem nowego modelu polityki regionalnej kraju jest zwiększenie skuteczności planowania i realizacji działań rozwojowych oraz podniesienie jakości funkcjonowania instytucji publicznych. Konieczne staje się tym samym zwiększenie jakości planowania strategicznego oraz zapewnienie spójności dokumentów planistycznych.

Jednym z założeń w obecnym modelu polityki rozwoju regionalnego jest wzmocnienie roli wymiaru terytorialnego i podejścia zintegrowanego, które zakłada między innymi opracowanie dokumentów integrujących zagadnienia odnoszące się do wymiaru społecznego, gospodarczego i przestrzennego, zapewnienie skutecznych mechanizmów realizacji planowanych przedsięwzięć oraz powiązanie działań podmiotów odpowiedzialnych za politykę rozwoju na danym obszarze. Stąd też ważnym elementem Strategii jest system wdrażania zaprojektowany zgodnie z kompetencjami ustawowymi samorządów gminnych w oparciu o opisane zasady współpracy partnerów.

Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030 (KSRR 2030) zakłada odejście od modelu polaryzacyjno-dyfuzyjnego, skupiającego działania rozwojowe przede wszystkim na największych aglomeracjach, i przejście na model odpowiedzialnego rozwoju - zrównoważonego społecznie i terytorialnie.

Zgodnie z KSRR 2030, w ramach modelu zrównoważonego terytorialnie „*polityka regionalna wspierać będzie zintegrowane interwencje wykorzystujące miejscowe zasoby i potencjały poszczególnych terytoriów oraz dostarczanie odpowiednich impulsów dla zainicjowania trwałego wzrostu i miejsc pracy w obszarach o mniej korzystnych uwarunkowaniach rozwojowych*”.

W praktyce KSRR 2030 zakłada odejście od wspierania całego kraju czy regionów w jednolity sposób na rzecz większego różnicowania interwencji w zależności od problemów i potencjałów poszczególnych obszarów – tzw. obszarów strategicznej interwencji (OSI).

Zaznaczyć należy, że gminy partnerskie Doliny Krzny znajdują się w grupie samorządów, które zgodnie z przyjętą typologią zaliczają się do Obszaru Strategicznej Interwencji pn. *obszary zagrożone trwałą marginalizacją* (z wyjątkiem Miasta Miedzyrzec Podlaski).

Jednocześnie KSRR 2030 silnie podkreśla konieczność stosowania zintegrowanego podejścia terytorialnego, które opiera się na dopasowaniu zakresu i narzędzi wsparcia dla danego obszaru do jego specyficznych potrzeb i potencjałów rozwojowych – wynikających ze strategii terytorialnej.

W kontekście polityki spójności UE w perspektywie finansowej 2021 – 2027 jednym z pięciu Celów Polityki (CP) proponowanych przez Komisję Europejską jest Cel 5 - *Europa bliższa obywateli (zrównoważony rozwój obszarów miejskich, wiejskich i przybrzeżnych oraz inicjatywy lokalne)*, który ma być realizowany m.in. w oparciu o przedsięwzięcia partnerskie i zintegrowane.

Powyższe podejście znalazło odzwierciedlenie w Strategii, która ma nie tylko sprostać nowym wyzwaniom rozwojowym samorządów obszaru Doliny Krzny, ale też wpisać się w kierunki i zasady polityki rozwoju proponowane na poziomie regionalnym, krajowym i UE.

4. Zakres i metodyka opracowania Strategii

Zakres i tryb opracowania niniejszej Strategii rozwoju ponadlokalnego dostosowany jest do ustawy z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju (Dz. U. 2021 r. poz. 1057 t.j.) oraz do art. 10e – 10g ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz.U. 2022 poz. 559).

Metodyka zastosowana w Strategii opiera się na poniższych zasadach, które odnoszą się zarówno do kolejnych etapów opracowania dokumentu, jak też do fazy wdrożeniowej Strategii:

▪ **Model ekspercko – partycypacyjny**

W pracach nad Strategią zastosowano model ekspercko – partycypacyjny zakładający wiodącą rolę ekspertów zewnętrznych oraz udział przedstawicieli różnych grup interesariuszy w procesie opracowania i konsultowania dokumentu Strategii.

▪ **Analiza danych, wnioski i kierunki rozwojowe**

W ramach diagnozy przeprowadzono analizę danych w obszarach społecznych, gospodarczych, środowiskowych i przestrzennych, pod kątem problemów, potencjałów rozwojowych i wspólnych funkcji samorządów Doliny Krzny. Zidentyfikowano kluczowe zjawiska i trendy wpływające na rozwój obszaru.

Odpowiednio do zidentyfikowanych problemów rozwojowych i przewag konkurencyjnych sformułowano wnioski i określono wizję rozwoju obszaru oraz zdefiniowano cele strategiczne, w taki sposób aby dać pierwszeństwo wykorzystania lokalnych czynników rozwoju. Określono priorytety/kierunki działań służące realizacji celów oraz wskazano najważniejsze obszary aktywności samorządów Doliny Krzny w latach 2022 – 2030. Definiując cele i priorytety/kierunki działań strategicznych korzystano z dotychczasowych doświadczeń związanych z planowaniem i wdrażaniem polityki rozwoju w każdej z gmin partnerskich.

▪ **Koncentracja wsparcia**

Ograniczono liczbę obszarów rozwojowych i celów do takich, które w procesie tworzenia Strategii uznano za priorytetowe i mające decydujący wpływ na realizację wizji rozwoju Doliny Krzny. W Strategii nie dążono zatem do tego, aby każdy obszar aktywności gmin uznać za strategiczny. Nie oznacza to rezygnacji z bieżących działań samorządów, uznano jedynie, że część z nich ma mniejszy wpływ na osiągnięcie celów strategicznych.

▪ **Terytorialny wymiar wsparcia**

Zastosowano zasady wynikające z podejścia terytorialnego i zintegrowanego planowania – zidentyfikowano społeczne, gospodarcze, środowiskowe i przestrzenne powiązania funkcjonalne, które występują na obszarze Doliny Krzny oraz dostosowano zakres przedsięwzięć rozwojowych do specyfiki obszaru, tak aby były odpowiedzią na istniejące problemy i wyzwania. Skupiono się na tych funkcjach, które najbardziej wzmocnią wspólny potencjał rozwojowy obszaru.

▪ **Partycypacja społeczna**

Eksperti zewnętrzni oraz przedstawiciele władz samorządowych realizowali proces opracowania Strategii zgodnie z dobrymi praktykami partycypacji społecznej i partnerstwa.

Istotny wpływ na zakres działań partycypacyjnych w procesie opracowania niniejszej Strategii miały rygory i obostrzenia sanitarne wynikające z sytuacji epidemicznej SARS-CoV-2 (COVID-19), które utrudniły podejmowanie działań zapewniających zaangażowania wszystkich interesariuszy.

▪ **System realizacji**

Opracowano przejrzysty system wdrażania Strategii w oparciu o kompetencje ustawowe oraz możliwości finansowe i organizacyjne gmin przy wykorzystaniu zasady partnerstwa i współpracy

interesariuszy, uwzględniając elastyczność przyjętych rozwiązań, tak by zwiększyć sprawność realizacji Strategii i skuteczność wykorzystywania dostępnych funduszy.

▪ **Wybór kierunków działań i projektów**

Określenie kierunków działań rozwojowych i wybór projektów, które zapewnią osiągnięcie celów Strategii nastąpił we współpracy z interesariuszami w oparciu o proces partycypacji społecznej (warsztaty, ankieta, konsultacje społeczne). Skupiono się na takich przedsięwzięciach, które rozwiązują wspólne problemy gmin Doliny Krzny lub wzmacniają i rozwijają potencjały obszaru. Ideą takich przedsięwzięć jest współpraca samorządów gminnych zapewniająca efekt synergii, w taki sposób aby rezultaty i oddziaływanie projektów partnerskich były większe i korzystniejsze niż jest to możliwe do osiągnięcia w projektach indywidualnych.

▪ **Polityka spójności 2021 - 2027**

Dostosowano rodzaj i zakres interwencji oraz system wdrażania Strategii do wyzwań i uwarunkowań perspektywy finansowej UE 2021 – 2027 opierając się na zasadach obowiązujących w unijnych, krajowych i regionalnych dokumentach strategicznych i operacyjnych. Dotyczy to przede wszystkim zintegrowanego podejścia terytorialnego oraz identyfikacji takich celów rozwojowych, które są możliwe do osiągnięcia nie tylko poprzez projekty indywidualne, ale też w ramach partnerskiej współpracy interesariuszy.

▪ **Spójność z celami polityki regionalnej na poziomie województwa i kraju**

Zachowano zgodność z założeniami polityki regionalnej Państwa tak aby Strategia była spójna z kierunkami, obszarami interwencji i celami określonymi w Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2030 oraz Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego 2030, szczególnie w zakresie wymiaru terytorialnego i zintegrowanego podejścia w realizacji strategii rozwoju ponadlokalnego.

▪ **Podejście realistyczne**

W trakcie prac koncentrowano się na tym aby dokument Strategii pozostał realistyczny. Zarówno w kontekście celów, jak również kierunków działań i propozycji konkretnych przedsięwzięć przyjęto następujące podejście:

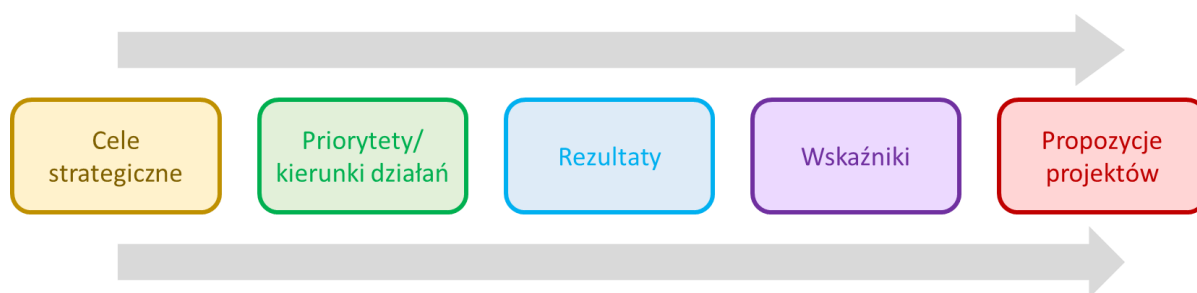

▪ Finansowanie propozycji przedsięwzięć wynikających ze strategii

Strategia zawiera informacje nt. źródeł finansowania zidentyfikowanych przedsięwzięć rozwojowych. Należy jednocześnie podkreślić, że ostateczne rozstrzygnięcia odnośnie zakresów, kosztów i harmonogramów realizacji poszczególnych projektów uzależnione będą od dostępności zewnętrznych źródeł finansowania, przede wszystkim w kontekście kwalifikowalności wsparcia z funduszy krajowych i europejskich w latach 2021 – 2027. Proces ten wymaga też dobrej organizacji współpracy gmin i długofalowej konsekwencji w działaniu wszystkich samorządów Doliny Krzny.

▪ Logika interwencji Strategii

W Strategii przyjęto logikę interwencji, w której celom i odpowiadającym im priorytetom/kierunkom działań przypisano odpowiednie rezultaty i wskaźniki oraz propozycje projektów do realizacji:

5. Analiza SWOT

Narzędziem zastosowanym do przeprowadzenia analizy strategicznej obszaru Doliny Krzny jest analiza SWOT – zestawienie uwarunkowań wewnętrznych w postaci mocnych i słabych stron oraz określenie zewnętrznych szans i zagrożeń rozwojowych. Analiza potraktowana została szeroko i kompleksowo, obejmując wszystkie istotne kwestie społeczne, gospodarcze, środowiskowe i przestrzenne.

Metoda ta umożliwia zebranie oraz usystematyzowanie informacji o wewnętrznym potencjale obszaru gmin Doliny Krzny, jak również dostrzeganych barierach, zwracając jednocześnie uwagę na pojawiające się w otoczeniu szanse oraz zagrożenia mające wpływ na funkcjonowanie i rozwój obszaru.

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
<ol style="list-style-type: none"> 1. Bardzo dobra dostępność komunikacyjna – obszar położony jest w pasie drogowego oraz kolejowego europejskiego korytarza transportowego (DK2, DK19, projektowany odcinek autostrady A2 Warszawa – Kukuryki, budowa drogi ekspresowej S19, linia kolejowa nr 2 Warszawa Zachodnia – Terespol, DW 806 i 813). 2. Sąsiedztwo jednego z największych w Polsce i Europie centrów logistycznych, (zespół terminali w Małaszewiczach). 3. Korzystne warunki glebowe dla roślinnej produkcji rolnej (najbardziej urodzajne gleby zgrupowane są w pd.-zach. części obszaru – na terenie gmin Trzebieszów i Kąkolewnica). 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Brak kompleksowego i zintegrowanego systemu promocji gospodarczej oraz spójnej oferty inwestycyjnej obszaru Doliny Krzny (gminy partnerskie nie dysponują aktualną i pełną bazą informacji o własnych zasobach, przygotowaną pod kątem przedsiębiorców poszukujących lokalizacji pod swoje inwestycje. Na stronach internetowych urzędów gmin partnerskich brakuje aktualnych i wystandaryzowanych danych na temat dostępnych terenów inwestycyjnych). 2. Brak skutecznych instytucji otoczenia biznesu oraz kompleksowego wsparcia i doradztwa dla lokalnych przedsiębiorców. 3. Niewykorzystany w pełni potencjał turystyczny, bazujący na dostępnych zasobach kulturowych

<ol style="list-style-type: none"> 4. Obszar partnerstwa wyróżnia się korzystną strukturą agrarną zarówno w skali województwa, jak i na tle powiatów bialskiego, łukowskiego i radzyńskiego oraz wysoką towarowością gospodarstw rolnych. 5. Rozległe kompleksy łąkowo-pastwiskowe są podstawą rozwoju wysokotowarowych gospodarstw rolnych specjalizujących się w hodowli zwierząt 6. Znaczący udział w regionalnej hodowli drobiu (17,9%). 7. Pozytywny trend wzrostu liczby producentów ekologicznej żywności. 8. Bardzo dobre warunki do rozwoju energetyki odnawialnej - produkcji energii z odpadów pochodzenia roślinnego i zwierzęcego, a także upraw roślin energetycznych (z uwagi na potencjał naturalny obszaru oraz jego rolniczy charakter). 9. Korzystne warunki dla rozwoju energetyki pochodzącej ze źródeł odnawialnych (fotowoltaika). 10. Obszar uprzywilejowany do rozwoju energetyki wiatrowej (jeden z najbardziej nasłonecznionych obszarów w województwie). 11. Bardzo wysoki udział użytków zielonych w strukturze użytków rolnych - predyspozycje do uprawy wieloletnich roślin energetycznych oraz rozwoju energetyki na bazie biomasy z użytków zielonych oraz słomy z upraw zbóż i rzepaku, 12. Duży odsetek ludności korzystającej z wodociągów na obszarze partnerstwa (86,5%). 13. Potencjalnie największe zasoby drewna z lasów w województwie lubelskim. 14. Atrakcyjność przyrodnicza obszaru - niewielka liczba obszarów i obiektów chronionych nie odzwierciedla faktycznych walorów przyrodniczych (np. duże kompleksy leśne). 15. Występowanie sztucznych zbiorników wodnych (Żelizna, Żwirownia, Bereza) sprzyjających rozwojowi gospodarki rybackiej oraz turystyki rekreacyjnej. 16. Bogata przeszłość historyczna i dziedzictwo kulturowe (szereg obiektów i zespołów zabytków). 17. Aktywność samorządów dot. ochrony oraz poprawy stanu zachowania obiektów zabytkowych, (np. rewitalizacja i adaptacja na 	<p>i naturalnych oraz nowoczesnej infrastruktury, usługach i produktach turystycznych.</p> <ol style="list-style-type: none"> 4. Brak spójnej i zintegrowanej informacji i promocji oferty turystycznej obszaru Doliny Krzny. 5. Nieprzystosowanie parametrów technicznych części dróg do obecnych i przyszłych obciążeń oraz deficyty w zakresie bezpieczeństwa ruchu drogowego (oświetlenie ulic, chodniki, ciągi pieszo rowerowe, pobocza). 6. Infrastruktura komunikacyjna nie jest dostosowana do potrzeb osób z ograniczoną mobilnością (osoby z niepełnosprawnościami osoby starsze, osoby z wózkami dziecięcymi). 7. Gminy partnerskie posiadają dokumenty planistyczne w zakresie zagospodarowania przestrzennego (MPZP, SUIKZP). Jednak stopień pokrycia jednostek planami miejscowym jest niezadowalający. 8. Mimo wzrostu poziomu pokrycia obszaru infrastrukturą szerokopasmową wiele miejsc (punktów adresowych), nie znajduje się w zasięgu sieci dostępu do Internetu umożliwiającą świadczenie usług dostępowych o przepustowości co najmniej 30 Mb/s. 9. Niewystarczająca jakość zaawansowanych e-usług publicznych. 10. Niskie kompetencje cyfrowe osób 50+ blokujące możliwość korzystania z e-usług. 11. Mimo dużego odsetka ludności korzystającej z wodociągów stopień zwodociągowania na obszarze poszczególnym gmin partnerskich jest zróżnicowany i waha się od 66,1% w gminie Drelów do 91,8% w gminie Trzebieszów. 12. Z kanalizacji korzysta średnio jedynie 39,5% mieszkańców obszaru. Poziom uzbrojenia poszczególnych gmin w sieć kanalizacyjną jest bardzo różnicowany. 13. Ilość selektywnie zebranych odpadów jest bardzo zróżnicowana w poszczególnych gminach (np. gmina Kąkolewnica - 60,8% odpadów, Miasto Międzyrzec Podlaski 35,6% odpadów). 14. Wyniki monitoringu stanu środowiska prowadzonego w latach 2014-2019 wskazują, że stan/potencjał jednolitych części wód powierzchniowych na analizowanym terenie oceniany jest jako zły, a żadna z badanych rzek nie spełnia wymagań dla I klasy czystości wód. 15. Obszar partnerstwa znajduje się w strefie lubelskiej, dla której w 2019 r. dla średniego
--	---

<p>cele kulturalne dawnego Pałacu Potockich w Międzyrzeczu Podlaskim).</p> <p>18. Dodatni przyrost naturalny wyróżniający obszar na tle województwa lubelskiego.</p> <p>19. Korzystne proporcje między ludnością w wieku produkcyjnym, poprodukcyjnym i przedprodukcyjnym w porównaniu do województwa lubelskiego oraz powiatów bialskiego, łukowskiego i radzyńskiego.</p> <p>20. Wyższe od średniej wojewódzkiej wyniki zdawalności egzaminów maturalnych.</p> <p>21. Zmniejszająca się liczba beneficjentów środowiskowej pomocy (przy czym większy spadek odnotowano w gminach wiejskich).</p> <p>22. Duża aktywność i doświadczenie gmin w pozyskiwaniu środków europejskich w latach 2014-2020 (ponad 96 mln zł dofinansowania z UE).</p> <p>23. Wieloletnie doświadczenie gmin w realizacji inwestycji dot. redukcji zużycia energii oraz produkcji energii ze źródeł odnawialnych.</p>	<p>rocznego stężenia benzo(a)pirenu określono klasę C, co oznacza, że poziom stężeń zanieczyszczenia przekracza poziom dopuszczalny/docelowy (głównym źródłem zanieczyszczenia powietrza jest emisja antropogeniczna pochodząca z sektora komunalno-bytowego).</p> <p>16. Słabo rozwinięta sieć obszarów chronionych - łącznie 1 380,3 ha, co stanowi 1,7% ogólnej powierzchni wszystkich gmin partnerskich.</p> <p>17. Stopniowy, lecz nieregularny spadek uczniów uczęszczających do szkół podstawowych.</p> <p>18. Niekorzystna sytuacja demograficzna (ujemne saldo migracji, starzenie się społeczeństwa, depopulacja, niewielki, lecz systematyczny spadek liczby ludności – od 2009 r.)</p> <p>19. Postępujący proces starzenia się populacji oraz wzrost liczby zachorowań na choroby przewlekłe prognozują wzrost popytu na świadczenia zdrowotne, a tym samym zwiększenie zapotrzebowania na personel medyczny.</p> <p>20. Rosnąca liczba lekarzy znajdujących się w wieku emerytalnym (niedobór personelu medycznego, zarówno lekarzy jak i pielęgniarek, w kontekście wzrostu popytu na usługi zdrowotne pod wpływem zmian demograficznych, stanowi poważne wyzwanie stojące przed systemem opieki zdrowotnej).</p> <p>21. Niewystarczający poziom kwalifikacji zawodowych, niska aktywność zawodowa, odpływ wykształconej kadry do większych ośrodków.</p>
--	---

SZANSE	ZAGROŻENIA
<ol style="list-style-type: none"> 1. Stworzenie i rozwój kompleksowego i zintegrowanego systemu promocji gospodarczej oraz spójnej oferty inwestycyjnej obszaru Doliny Krzny (w oparciu o funkcjonujące standardy obsługi inwestorów). 2. Realizowana modernizacja i rozbudowa Terminala Intermodalnego PKP CARGO w celu zwiększenie jego możliwości przeładunkowych oraz powstanie Parku Logistycznego Małaszewicze. 3. Budowa autostrady A2. 4. Budowa Via Carpatia – drogi ekspresowej S19 5. Budowa wschodniej obwodnicy Międzyrzecza Podlaskiego. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Zmiany klimatyczne (m.in. zagrożenie suszami) - spadek efektywności produkcji rolniczej oraz postępujące zagrożenie dla cennych walorów środowiska przyrodniczego. 2. Brak systemowych rozwiązań dotyczących skrócenia łańcucha dostaw produktów rolniczych (przetwórstwo i dystrybucja). 3. Spadek intensywności powstawania i rozwoju przedsiębiorstw o charakterze pozarolniczym. 4. Utrzymujące się negatywne trendy demograficzne (zakłócenia lokalnych rynków pracy, zmiana profilu usług publicznych wskutek starzenia się społeczeństwa, rosnące koszty utrzymania infrastruktury społecznej, wpływ na

<ol style="list-style-type: none"> 6. Stworzenie i rozwój spójnej i zintegrowanej informacji i promocji oferty turystycznej obszaru Doliny Krzny. 7. Wzrost zapotrzebowania na unikatową, kompleksową ofertę turystyczną i rekreacyjną, bazującą na produktach lokalnych w związku z niestabilną sytuacją w popularnych destynacjach turystycznych (kryzys gospodarczy, efekt COVID-19, wzrost cen, tłok, zmiana preferencji). 8. Rozwój branży turystycznej w oparciu o istniejące walory związane z dziedzictwem naturalnym, kulturowym oraz infrastrukturą i usługami turystycznymi. 9. Stworzenie i rozwój marki terytorialnej „Dolina Krzny” i powiązanie z konkretnymi produktami turystycznymi (dziedzictwo kulturowe, produkty lokalne, sieciowe produkty turystyczne) oraz gospodarczymi. 10. Zwiększenie ilości atrakcyjnych przestrzeni i obiektów publicznych (wykorzystanie potencjału przestrzeni publicznych w celu poprawy jakości życia mieszkańców oraz zwiększenia atrakcyjności turystycznej). 11. Rozwój infrastruktury publicznej (w tym rozpoczęte inwestycje) służącej aktywizacji gospodarczej obszaru i poprawie jakości życia mieszkańców. 12. Zwiększenie znaczenia komunikacji zbiorowej, ruchu pieszego i rowerowego w przemieszczaniu się mieszkańców oraz modernizacja taboru autobusowego. 13. Wzrost znaczenia oraz rozwój infrastruktury energetyki odnawialnej – produkcja energii i ciepła, w tym z biogazu. 14. Rozwój przetwórstwa spożywczego – skrócenie łańcucha dostaw, produkcja żywności o wysokiej jakości. 15. Wsparcie dla działań dot. modernizacji i specjalizacji rolnictwa (w tym rolnictwo ekologiczne i specjalistyczne). 16. Rozwój infrastruktury i usług dedykowanych osobom starszym - srebrna gospodarka (sprzyja temu sytuacja demograficzna, walory przyrodnicze, ekologiczne i środowiskowe obszaru). 17. Wykorzystanie szans rozwoju gmin i ich społeczności poprzez realizację wspólnych projektów i programów współpracy - projekty 	<p>politykę inwestycyjną JST, zanikanie więzi społeczno – kulturowych).</p> <ol style="list-style-type: none"> 5. Odptyw migracyjny ludności (saldo migracji od 2009 r. na obszarze partnerstwa niezmiennie przyjmuje wartości ujemne, a w 2019 r. osiągnęło wartość minus 343 osoby). 6. Postępujący procesie starzenia się społeczeństwa (wzrost odsetka ludności w wieku poprodukcyjnym (o 3,3 pkt proc.) oraz produkcyjnym (o 0,2 pkt. proc.), przy jednoczesnym spadku odsetka ludności w wieku przedprodukcyjnym (o 3,5 pkt proc.). 7. Rosnąca liczba udzielonych porad w ambulatoryjnej opiece zdrowotnej może być zjawiskiem pozytywnym (związanym ze wzrostem świadomości w zakresie profilaktyki). Nie można jednak wykluczyć, że wzrost tej liczby związany jest z pogarszającym się stanem zdrowia mieszkańców obszaru. 8. Narastające problemy związane ze strukturą bezrobocia - bezrobocie długotrwałe, dotyczące ponad połowy zarejestrowanych bezrobotnych. 9. Zwiększające się obciążenia budżetów JST przy jednoczesnych zmniejszeniach dochodów (mniejsze nakłady na inwestycje związane z poprawą stanu infrastruktury publicznej oraz zwiększające potencjał rozwojowy JST). 10. Wzrost nakładów na zadania własne gmin (oświata, służba zdrowia, gospodarka odpadami). 11. Brak mocy przyłączeniowych do sieci energetycznej w kontekście rozwoju energetyki słonecznej. 12. Zapewnienie w dłuższym horyzoncie czasu konsekwentnych i profesjonalnych działań oraz finansowania rozwoju marki „Dolina Krzny”. 13. Niewystarczająca świadomość ekologiczna mieszkańców związana z przeciwdziałaniem zmianom klimatu. 14. Wzrost wydatków bieżących gmin. 15. Zmiana systemu finansowania inwestycji w ramach polityki spójności UE 2021 – 2027 (nacisk na instrumenty zwrotne). 16. Rosnąca ilość programów i form wsparcia UE nie uwzględniających specyfiki i potrzeb obszaru, nadmierna biurokracja.
--	---

<p>partnerskie i zintegrowane, adaptacja dobrych praktyk.</p> <p>18. Dynamiczny rozwój e-usług publicznych (administracja, ochrona zdrowia, edukacja).</p> <p>19. Rozwój technologii umożliwiających pracę zdalną oraz wzrost znaczenia pracy zdalnej pozwalający na pobyt i pracę na obszarach położonych peryferyjnie, lecz atrakcyjnych jako miejsce zamieszkania.</p> <p>20. Zapewnienie wysokiej jakości kształcenia w lokalnych placówkach edukacyjnych.</p> <p>21. Poprawa warunków nauczania (spadająca liczba dzieci i młodzieży = mniejsze klasy = lepsza dostępność do nowoczesnych narzędzi edukacyjnych).</p> <p>22. Wzrost znaczenia aktywizacji zawodowej (działalność pozarolnicza, osoby starsze) w kontekście negatywnych trendów demograficznych.</p> <p>23. Wzrost udziału mieszkańców w inicjatywach społecznych (zwiększenie wpływu na podejmowane decyzje), wzrastająca aktywność obywatelska.</p> <p>24. Realizacja polityki zrównoważonego rozwoju na poziomie krajowym – wsparcie dla obszarów zagrożonych trwałą marginalizacją.</p> <p>25. Wykorzystanie nadwyżki operacyjnej na inwestycje prorozwojowe zwiększające atrakcyjność gospodarczą i turystyczną oraz podnoszące jakość życia mieszkańców.</p> <p>26. Dostępność funduszy UE wspierających m.in. turystykę, przedsiębiorczość, tworzenie miejsc pracy, B+R, cyfryzację, gospodarkę niskoemisyjną i energetykę odnawialną.</p>	
---	--

6. Misja i wizja obszaru Doliny Krzny

Misja obszaru Doliny Krzny w zwięzły sposób określa istotę działań samorządów gmin partnerskich oraz podstawowe funkcje do spełnienia na rzecz zaspokojenia potrzeb mieszkańców. Misja określa też rolę władz samorządowych w procesie rozwoju wspólnoty lokalnej, w którym pełnią one rolę inicjatora przedsięwzięć rozwojowych podejmowanych przez podmioty publiczne, organizacje społeczne i przedsiębiorców. Jednocześnie samorzady gmin są realizatorami własnych projektów uwzględniających potencjały, problemy oraz możliwości prawne, organizacyjne i finansowe poszczególnych JST.

Realizacji celów rozwojowych towarzyszy zmieniający się i rosnący poziom wymagań i oczekiwań różnych środowisk i grup społecznych dążących do tego aby Dolina Krzny była regionem przyjaznym mieszkańcom i inwestorom, nowoczesnym, dynamicznym, innowacyjnym, oferującym atrakcyjne miejsca pracy oraz dobre warunki do życia i samorealizacji. Jednocześnie plany i bieżące działania samorządów muszą uwzględniać nowe wyzwania zewnętrzne, na które władze gmin powinny reagować, niwelując zagrożenia i wykorzystując swoje szanse rozwojowe.

Misja Doliny Krzny

Kreowanie i wspieranie rozwoju gospodarczego, społecznego i przestrzennego obszaru Doliny Krzny we współpracy z interesariuszami - samorządami gminnymi, mieszkańcami, przedsiębiorcami i partnerami społecznymi w oparciu o lokalne potencjały, specjalizacje i potrzeby mieszkańców, z poszanowaniem środowiska przyrodniczego i dziedzictwa kulturowego.

Wizja rozwoju obszaru Doliny Krzny jest projekcją pożądanego stanu rzeczywistości lokalnej w perspektywie 2030 roku. Określa stan docelowy, do którego dążą gminy partnerskie, tj. mieszkańcy, władze samorządowe oraz partnerzy społeczni i gospodarczy, wykorzystując przy tym możliwości płynące z własnych atutów oraz szans pojawiających się w otoczeniu. Wizja ukierunkowana jest perspektywicznie, określając cel do jakiego zmierza obszar Doliny Krzny. Wskazuje ona zasadniczy kierunek podejmowanych działań.

Wizja Doliny Krzny

W roku 2030 Dolina Krzny jest obszarem atrakcyjnym do zamieszkania, pracy, inwestowania i spędzania wolnego czasu ze względu na walory przyrodnicze i kulturowe, posiadającym nowoczesną infrastrukturę i usługi publiczne dedykowane mieszkańcom i turystom.

Aktywne wsparcie dla tworzenia i rozwoju przedsiębiorstw oraz odpowiedzialna polityka społeczna stopniowo zmniejszają negatywne trendy demograficzne. Dzięki inwestycjom w infrastrukturę publiczną i zieloną energię poprawia się jakość życia mieszkańców oraz zachodzi ewolucyjna transformacja w kierunku gospodarki neutralnej dla środowiska.

7. Cele strategiczne i kierunki działań

Cele strategiczne i kierunki działań, które będą podejmowane dla osiągnięcia strategicznych celów rozwoju Doliny Krzny, określono w oparciu o:

- wnioski z diagnozy sytuacji społecznej, gospodarczej i przestrzennej obszaru Doliny Krzny,
- wnioski z analizy silnych i słabych stron oraz szans i zagrożeń (SWOT),
- wnioski i uwagi uzyskane w procesie partycypacji (w tym konsultacji społecznych),
- wnioski z ankiety dotyczącej obecnej sytuacji, problemów i kierunków rozwoju Doliny Krzny.

Cel strategiczny 1

Wzrost jakości życia i spójności społecznej

Cele szczegółowe - kierunki działań:

- 1.1. Podniesienie jakości usług i infrastruktury pomocy społecznej
- 1.2. Podniesienie jakości edukacji, wyrównywanie szans edukacyjnych, aktywizacja dzieci i młodzieży
- 1.3. Zwiększenie atrakcyjności obiektów kultury
- 1.4. Wzmocnienie kapitału społecznego i rozwój przedsiębiorstw społecznych
- 1.5. Rozwój elektronicznych usług publicznych i technologii cyfrowych
- 1.6. Poprawa dostępności dla osób ze szczególnymi potrzebami
- 1.7. Wspieranie procesów rewitalizacji

Cel strategiczny 2

Adaptacja do zmian klimatu i zrównoważona przestrzeń

Cele szczegółowe - kierunki działań:

- 2.1. Poprawa jakości i dostępności przestrzeni publicznych oraz infrastruktury rekreacyjnej i sportowej
- 2.2. Wspieranie zrównoważonego transportu i mobilności multimodalnej
- 2.3. Wspieranie energii odnawialnej, efektywności energetycznej i redukcji emisji gazów cieplarnianych
- 2.4. Wspieranie zrównoważonej gospodarki wodnej i gospodarki o obiegu zamkniętym
- 2.5. Ochrona przyrody i promocja postaw ekologicznych
- 2.6. Wzrost bezpieczeństwa mieszkańców i zapobieganie zagrożeniom

Cel strategiczny 3

Wzrost konkurencyjności i atrakcyjności gospodarczej

Cele szczegółowe - kierunki działań:

- 3.1. Poprawa dostępności komunikacyjnej obszarów gospodarczych i peryferyjnych
- 3.2. Wzrost atrakcyjności turystycznej i inwestycyjnej

8. Oczekiwane rezultaty planowanych działań oraz wskaźniki ich osiągnięcia

Określając poniższe rezultaty i wskaźniki planowanych kierunków działań uwzględniono następujące uwarunkowania:

- możliwości prawne, organizacyjne i finansowe gmin Doliny Krzyny,
- oczekiwania interesariuszy,
- plany samorządów oraz możliwości współpracy gmin Doliny Krzyny w realizacji projektów partnerskich,
- katalog dobrych praktyk organizacyjnych i narzędzi wsparcia,
- dostępność danych na potrzeby monitoringu wskaźników,
- cele i uwarunkowania wynikające z dokumentów (lub projektów dokumentów) strategicznych i operacyjnych na poziomie regionalnym i krajowym.

Pomiar wartości wskaźników osiągnięcia celów strategicznych nastąpi trzykrotnie:

– w roku 2025, w roku 2027 i w roku 2031.

CEL STRATEGICZNY 1: WZROST JAKOŚCI ŻYCIA I SPÓJNOŚCI SPOŁECZNEJ

Kierunek działania 1.1	Podniesienie jakości usług i infrastruktury pomocy społecznej	
Planowane rezultaty	Wskaźniki osiągnięcia	
<ul style="list-style-type: none"> - Rozwój infrastruktury pomocy społecznej, - Zmniejszenie nierówności społecznych w dostępie do usług pomocy społecznej, - Poprawa jakości i dostępności do świadczeń pomocy społecznej, - Dopuszczenie w nowoczesny sprzęt, - Doskonalenie kompetencji służb społecznych poprzez ustawiczny rozwój zawodowy pracowników socjalnych, - Superwizja dla pracowników socjalnych, psychologów, psychoterapeutów 	<ul style="list-style-type: none"> - Liczba zrealizowanych projektów inwestycyjnych z zakresu pomocy społecznej, - Liczba zrealizowanych programów profilaktyki i polityki zdrowotnej, - Liczba mieszkańców, którzy skorzystali z programów polityki społecznej, - Liczba osób, dla których w wyniku uczestnictwa w programach społecznych zlikwidowane lub zmniejszone zostały bariery umożliwiające uczestnictwo w życiu społecznym, zawodowym i w dostępie do edukacji, - Liczba pracowników służb społecznych, którzy podnieśli swoje kompetencje, - Liczba zrealizowanych godzin superwizji. 	

Kierunek działania 1.2	Podniesienie jakości edukacji, wyrównywanie szans edukacyjnych, aktywizacja dzieci i młodzieży	
Planowane rezultaty	Wskaźniki osiągnięcia	
<ul style="list-style-type: none"> - Dostosowywanie funkcjonowania placówek oświatowych do zmieniających się uwarunkowań demograficznych i organizacyjno-prawnych, - Poprawa stanu infrastruktury oświatowej, 	<ul style="list-style-type: none"> - Liczba zmodernizowanych placówek oświatowych, - Liczba uczniów i nauczycieli, którym w wyniku realizowanych projektów polepszyły się warunki kształcenia, 	

<ul style="list-style-type: none"> - Polepszenie warunków kształcenia w szkołach, - Poprawa warunków pracy nauczycieli i uczniów, - Poprawa wyposażenia szkół w nowoczesny sprzęt dydaktyczny, - Zapewnienie równego startu edukacyjnego, powszechnego dostępu do usług instytucji edukacyjnych i opiekuńczych, - Zwiększenie dostępności do rozwijania uzdolnień i zainteresowań młodzieży, - Wsparcie dla rozwoju nowych kompetencji (wiedzy, umiejętności i postaw) dostosowanych do rynku pracy, - Zapewnienie wszystkim uczniom, bez względu na ich sytuację materialną, rodzinną, zdrowotną możliwości edukacji na miarę ich potrzeb i możliwości. 	<ul style="list-style-type: none"> - Liczba nowo powstałych pracowni, - Liczba nowo zakupionych pomocy dydaktycznych, sprzętu i oprogramowania, - Nakłady na zakup nowego sprzętu i wyposażenia szkół, - Liczba zajęć dodatkowych rozwijających kompetencje uczniów, - Liczba pracowników oświaty i uczniów uczestniczących w projektach, których celem jest podniesienie kompetencji nauczycieli i uczniów, - Liczba uczniów objętych działaniem poradni psychologiczno - pedagogicznych.
---	--

Kierunek działania 1.3	Zwiększenie atrakcyjności obiektów kultury	
Planowane rezultaty	Wskaźniki osiągnięcia	
<ul style="list-style-type: none"> - Poprawa stanu technicznego obiektów kultury - Doposażenie w nowoczesny sprzęt, doskonalenie oferty kultury. 	<ul style="list-style-type: none"> - Liczba osób odwiedzających placówki kultury, - Liczba obiektów kultury objętych wsparciem, - Liczba zrealizowanych przedsięwzięć z zakresu poprawy jakości usług i infrastruktury kultury, - liczba wydarzeń edukacyjnych z zakresu kultury. 	

Kierunek działania 1.4	Wzmocnienie kapitału społecznego i rozwój przedsiębiorstw społecznych	
Planowane rezultaty	Wskaźniki osiągnięcia	
<ul style="list-style-type: none"> - Rozwój ekonomii społecznej i solidarnej, - Integracja zawodowa i społeczna osób zagrożonych marginalizacją, - Tworzenie warunków do powstawania nowych miejsc pracy, - Poprawa jakości świadczonych usług społecznych i użyteczności publicznej, - Poszerzenie oferty usług. 	<ul style="list-style-type: none"> - Liczba przedsięwzięć z zakresu wsparcia przedsiębiorstw społecznych i podmiotów działających w sferze pożytku publicznego, - Ilość osób objętych projektami na rzecz włączenia społeczno - gospodarczego społeczności marginalizowanych. 	

Kierunek działania 1.5	Rozwój elektronicznych usług publicznych i technologii cyfrowych	
Planowane rezultaty	Wskaźniki osiągnięcia	
<ul style="list-style-type: none"> - Rozwój e-administracji i e-usług publicznych, - Zapewnienie jak największej liczby wysokiej jakości usług publicznych dostępnych na najwyższych poziomach interaktywności, 	<ul style="list-style-type: none"> - Liczba usług publicznych dostępnych elektronicznie na poszczególnych poziomach interaktywności, - Odsetek spraw realizowanych elektronicznie, 	

- Modernizacja zaplecza teleinformatycznego zapewniająca tworzenie i implementację nowoczesnych systemów e-administracji.	- Odsetek obywateli realizujących usługi publiczne on-line.
---	---

Kierunek działania 1.6	Poprawa dostępności dla osób ze szczególnymi potrzebami	
Planowane rezultaty	Wskaźniki osiągnięcia	
- Zwiększenie stopnia dostępności do infrastruktury i usług publicznych dla osób ze szczególnymi potrzebami	- Liczba przedsięwzięć dotyczących zapewnienia standardów dostępności architektonicznej, cyfrowej i informacyjnej.	

Kierunek działania 1.7	Wspieranie procesów rewitalizacji	
Planowane rezultaty	Wskaźniki osiągnięcia	
- Wyprowadzanie ze stanu kryzysowego obszarów zdegradowanych, - Nadanie obiektom i obszarom nowych funkcji społecznych lub gospodarczych.	- Liczba Gminnych Programów Rewitalizacji zatwierdzonych przez Rady Gmin, - Liczba obiektów, którym nadano nowe funkcje społeczne lub gospodarcze.	

CEL STRATEGICZNY 2: ADAPTACJA DO ZMIAN KLIMATU I ZRÓWNOWAŻONA PRZESTRZEŃ

Kierunek działania 2.1	Poprawa jakość i dostępność przestrzeni publicznych oraz infrastruktury rekreacyjnej i sportowej	
Planowane rezultaty	Wskaźniki osiągnięcia	
- Poprawa dostępności, funkcjonalności i estetyki obiektów i przestrzeni publicznych, - Wzrost atrakcyjności przestrzeni publicznych związanej ze sportem i rekreacją, - Wzrost dostępności mieszkańców do infrastruktury sportowej.	- Liczba zrealizowanych projektów dotyczących zagospodarowania i modernizacji obiektów i przestrzeni publicznych oraz małej infrastruktury (w tym zielonej i błękitnej). - Liczba zrealizowanych projektów z zakresu infrastruktury sportowej.	

Kierunek działania 2.2	Wspieranie zrównoważonego transportu i mobilności multimodalnej	
Planowane rezultaty	Wskaźniki osiągnięcia	
- Ograniczenie liczby taboru zasilanego paliwem tradycyjnym w komunikacji publicznej, - Wprowadzenia pojazdów zero i niskoemisyjnych do obsługi zadań publicznych, - Budowa niezbędnej infrastruktury obsługującej pojazdy elektryczne – sieć ogólnodostępnych stacji ładowania	- Liczba eksploatowanych pojazdów zeroemisyjnych w administracji, - Liczba publicznych punktów ładowania pojazdów elektrycznych, - Liczba rowerów dostępnych w systemie wypożyczalni rowerów.	

Kierunek działania 2.3		Wspieranie energii odnawialnej, efektywności energetycznej i redukcji emisji gazów cieplarnianych	
Planowane rezultaty		Wskaźniki osiągnięcia	
<ul style="list-style-type: none"> - Zwiększenie efektywności energetycznej oraz zmniejszenie energochłonności budynków, - Poprawa bilansu energetycznego budynków poprzez zmniejszenie zapotrzebowania na energię, - Redukcja emisji zanieczyszczeń oraz zmniejszenie kosztów bieżących utrzymania budynków, - Poprawa stanu środowiska w zakresie jakości powietrza. 		<ul style="list-style-type: none"> - Liczba zmodernizowanych energetycznie budynków, - Liczba instalacji wykorzystujących energię ze źródeł odnawialnych, - Liczba obiektów, w których dokonano wymiany źródeł energii i źródeł ciepła. 	

Kierunek działania 2.4		Wspieranie zrównoważonej gospodarki wodnej i gospodarki o obiegu zamkniętym	
Planowane rezultaty		Wskaźniki osiągnięcia	
<ul style="list-style-type: none"> - Poprawa efektywności systemów zaopatrzenia w wodę, odprowadzania i oczyszczania ścieków, - Poprawa organizacji funkcjonowania gospodarki odpadami komunalnymi. 		<ul style="list-style-type: none"> - Liczba projektów z zakresu gospodarki odpadami - Liczba projektów z zakresu budowy i modernizacji systemów wodociągowych i kanalizacyjnych, - Liczba projektów z zakresu budowy i modernizacji oczyszczalni ścieków, - Liczba osób przyłączonych do zmodernizowanych lub zbudowanych systemów zaopatrzenia w wodę i odprowadzania ścieków, - Ilość odpadów zbieranych selektywnie. 	

Kierunek działania 2.5		Ochrona przyrody i promocja postaw ekologicznych	
Planowane rezultaty		Wskaźniki osiągnięcia	
<ul style="list-style-type: none"> - Edukacja i promocja zachowań ekologicznych sprzyjających zwiększeniu świadomości o zmianach klimatu, racjonalnym korzystaniu z zasobów środowiskowych i ochronie zasobów nieodnawialnych, - Podniesienie poziomu świadomości ekologicznej i kształtowanie postaw ekologicznych społeczeństwa, - Zmniejszenie ilości nielegalnych składowisk odpadów. - Rozbudowa terenów zielonych: zielona i niebieska infrastruktura. 		<ul style="list-style-type: none"> - Liczba organizowanych inicjatyw i imprez związanych z kształtowaniem postaw proekologicznych, - Liczb osób uczestniczących w organizowanych przedsięwzięciach proekologicznych, - Liczba zlikwidowanych nielegalnych składowisk odpadów 	

Kierunek działania 2.6	Wzrost bezpieczeństwa mieszkańców i zapobieganie zagrożeniom	
Planowane rezultaty	Wskaźniki osiągnięcia	
<ul style="list-style-type: none"> - Podniesienie jakości działania służb ratowniczo – gaśniczych poprzez zakup nowoczesnego sprzętu i modernizację obiektów, - Wzrost kompetencji i sprawność funkcjonowania jednostek ratowniczo – gaśniczych, - Wzrost poziomu bezpieczeństwa mieszkańców. 	<ul style="list-style-type: none"> - Liczba zrealizowanych projektów dotyczących modernizacji, budowy, przebudowy i remontu, obiektów oraz zakupu sprzętu i wyposażenia, - Liczba przeprowadzonych akcji ratowniczo – gaśniczych. 	

CEL STRATEGICZNY 3: WZROST KONKURENCYJNOŚCI I ATRAKCYJNOŚCI GOSPODARCZEJ

Kierunek działania 3.1	Poprawa dostępności komunikacyjnej obszarów gospodarczych i peryferyjnych	
Planowane rezultaty	Wskaźniki osiągnięcia	
<ul style="list-style-type: none"> - Poprawa wewnętrznej i zewnętrznej spójności komunikacyjnej, - Poprawa jakości dróg, podniesienie parametrów technicznych, oraz poprawa bezpieczeństwa na drogach - Zwiększenie dostępności do terenów inwestycyjnych, działalności gospodarczej oraz miejsc atrakcyjnych turystycznie 	<ul style="list-style-type: none"> - liczba kilometrów przebudowanych / rozbudowanych dróg, - liczba wybudowanych obiektów infrastruktury towarzyszącej (w tym związanej z bezpieczeństwem), - poprawa przepustowości odcinków dróg, - spadek liczby zdarzeń drogowych na drogach gminnych. 	

Kierunek działania 3.2	Wzrost atrakcyjności turystycznej i inwestycyjnej	
Planowane rezultaty	Wskaźniki osiągnięcia	
<ul style="list-style-type: none"> - Zwiększenie atrakcyjności gospodarczej, turystycznej i rekreacyjnej oraz poprawa dostępności miejsc i obszarów turystycznych, - Dostosowanie infrastruktury turystycznej do obecnych standardów i norm, - Wsparcie procesu kształtującego wizerunek Doliny Krzny jako obszaru atrakcyjnego dla mieszkańców, przedsiębiorców, inwestorów i turystów, - Tworzenie i aktualizacja produktów turystycznych i integracja oferty turystycznej w oparciu o atrakcje przyrodnicze, krajobrazowe, kulturowe i produkty lokalne, - Promocja gospodarcza i turystyczna marki „Dolina Krzny”, - Rozwój i profesjonalizacja bazy ofert inwestycyjnych - Podniesienie jakości obsługi lokalnych przedsiębiorców i inwestorów zewnętrznych. 	<ul style="list-style-type: none"> - Liczba przedsięwzięć związanych z modernizacją i budową infrastruktury turystycznej, - Liczba lokalizacji turystycznych, które poprawiły dostępności i atrakcyjności dzięki realizacji projektów, - Liczba obiektów turystycznych objętych wsparciem, - Liczba przedsięwzięć związanych z tworzeniem i rozwojem marki terytorialnej „Dolina Krzny” - Liczba zrealizowanych przedsięwzięć w zakresie rozwoju przedsiębiorczości. 	

9. Analiza i model struktury funkcjonalno - przestrzennej wraz z ustaleniami i rekomendacjami w zakresie kształtowania i prowadzenia polityki przestrzennej

Strategia Rozwoju Ponadlokalnego Doliny Krzny na lata 2022-2030 obejmuje obszar pięciu jednostek samorządu terytorialnego z województwa lubelskiego. W skład partnerstwa wchodzi pięć gmin: gmina miejska Międzyrzec Podlaski (powiat bialski), gmina wiejska Trzebieszów (powiat łukowski), gmina wiejska Drelów (powiat bialski), gmina wiejska Kąkolewnica (powiat radzyński) oraz gmina wiejska Międzyrzec Podlaski (powiat bialski). Gminy sąsiadują ze sobą, tworząc zwarte terytorium o łącznej powierzchni 79 708 ha, co stanowi 3,2% powierzchni województwa lubelskiego.

9.1 Ustalenia regionalnych dokumentów strategicznych i planistycznych

Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030 roku (SRWL 2030) zawiera model struktury funkcjonalno-przestrzennej województwa lubelskiego, który określa przestrzenne ramy planowanych działań rozwojowych w województwie i stanowi płaszczyznę koordynacji realizacji przedsięwzięć w dwóch przenikających się układach – naturalnym i antropogenicznym. W kontekście tego modelu *SRWL 2030* odwołuje się do ustaleń *Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego (PZPWL)*, który wskazuje podstawowe elementy struktury funkcjonalno-przestrzennej województwa i wyróżnia: elementy węzłowe, liniowe, pasmowe oraz obszarowe (w granicach naturalnych) i strefowe (w granicach administracyjnych), cechujące się zróżnicowanym stopniem przenikania układów naturalnych i antropogenicznych. *PZPWL* uwzględniając stan zagospodarowania, naturalny potencjał oraz potrzebę ukierunkowania działań dla rozwoju funkcji wiodących poszczególnych elementów struktury, wyodrębnia (w kontekście obszaru funkcjonalnego partnerstwa Miasta Międzyrzec Podlaski oraz Gmin: Trzebieszów, Drelów, Kąkolewnica, Międzyrzec Podlaski) następujące obszary:

- rozwoju i koncentracji funkcji społeczno-gospodarczych oraz wzmocnienia powiązań komunikacyjnych, w tym:
  - tereny koncentracji aktywności społeczno-gospodarczej związane z podstawowymi elementami sieci osadniczej (miasta, miejscowości gminne i sołeckie), w tym: Miasto Międzyrzec Podlaski, pełniące ważną rolę w zakresie funkcji sektora publicznego, miejscowości gminne: Drelów, Kąkolewnica, Trzebieszów jako lokalne ośrodki obsługi oraz miejscowości sołeckie jako elementarne ośrodki obsługi.
  - główne powiązania transportowe oparte o drogi krajowe i wojewódzkie oraz linie kolejowe;
- nadrzędnej funkcji przyrodniczej, a w ramach nich elementy takie jak:
  - główne ostoje przyrody, stanowiące obszary węzłowe regionalnej sieci ekologicznej, charakteryzujące się trwałym nagromadzeniem gatunków zagrożonych oraz najcenniejszych walorów przyrodniczych o różnym formalnym statusie ochrony,
  - kluczowe w skali krajowej i regionalnej ekosystemy leśne cechujące się dużym stopniem naturalności,
  - mające charakter pasmowy korytarze ekologiczne (dolinne, leśne i rzeczne) zapewniające łączność pomiędzy węzłami układu naturalnego;
- rolniczej przestrzeni produkcyjnej, a w ramach niej fragmenty strefy gospodarki hodowlanej, w tym podstrefę mozaikową łąkowo-leśno-polną, charakteryzującą się bardzo wysokim udziałem użytków zielonych w strukturze użytków rolnych, rozległymi kompleksami łąkowo-pastwiskowymi, które są podstawą rozwoju wysokotowarowych gospodarstw rolnych specjalizujących się w hodowli bydła.

W odniesieniu do poszczególnych elementów składających się na tę strukturę, PZPWL różnicuje priorytety rozwojowe, a także wskazuje działania służące utrzymaniu i wzmocnieniu ich funkcji podstawowych (wiodących). Dokument ten dla:

- elementów węzłowych układu antropogenicznego – zakłada intensywny rozwój społeczno-gospodarczy z zapewnieniem prawidłowego funkcjonowania lokalnych systemów przyrodniczych decydujących o jakości przestrzeni zamieszkania, tj. w odniesieniu do podstawowych elementów sieci osadniczej (miasta, ośrodki gminne) – koncentracja urbanizacji (w tym rozwoju gospodarczego) i jej rozwój na terenach podmiejskich w zorganizowanych układach przestrzennych,
- elementów liniowych układu antropogenicznego – zakłada rozwój infrastruktury transportowej zapewniającej sprawność powiązań komunikacyjnych, minimalizującą zagrożenia bezpieczeństwa publicznego oraz kolizje z elementami regionalnej sieci ekologicznej,
- elementów obszarowych układu naturalnego – zakłada podporządkowanie wszelkiej działalności zachowaniu wartości przyrodniczych,
- elementów pasmowych układu naturalnego – zakłada podporządkowanie działań służących utrzymaniu ciągłości powiązań ekologicznych,
- elementów obszarowych przenikania się układu naturalnego i antropogenicznego – zakłada wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich, zachowanie naturalnych wartości zasobów rolniczej przestrzeni produkcyjnej oraz zrównoważony rozwój gospodarki rolnej i funkcji towarzyszących.

Obszar partnerstwa – zgodnie z zapisami *PZPWL* – znajduje się na terenie dwóch obszarów funkcjonalnych o znaczeniu regionalnym:

- Obszaru funkcjonalnego gospodarki hodowlanej, obejmującego tereny nizinne, charakteryzujące się specyficznymi warunkami rozwoju. Priorytetem rozwojowym tego obszaru, zgodnie z *PZPWL*, jest aktywizacja gospodarcza oparta na rozwoju wszystkich ogniw procesu produkcji żywności.
- Obszaru funkcjonalnego Polesie ze strefą oddziaływania Kanału Wieprz-Krzna, obejmującego swym zasięgiem makroregion fizycznogeograficzny Polesie Zachodnie oraz przestrzenny zasięg oddziaływania systemu melioracji Kanału Wieprz-Krzna. Priorytetem rozwojowym tego obszaru funkcjonalnego, zgodnie z *PZPWL*, jest aktywizacja gospodarcza poprzez wykorzystanie potencjału rolniczego i turystycznego.

SRWL 2030 uwzględni Obszary Strategicznej Interwencji (OSI) o znaczeniu krajowym (miasta średnie tracące funkcje społeczno-gospodarcze oraz obszary zagrożone trwałą marginalizacją) oraz definiuje OSI o znaczeniu regionalnym, które stanowią wyraz podjętej decyzji dotyczącej potrzeby szczególnego wsparcia realizacji wybranych kierunków działań. Przyjmując model zrównoważonego rozwoju, w tym policentryczny rozwój sieci osadniczej, *SRWL 2030* wskazuje się OSI obejmujące: obszary współpracy w strefach silnego oddziaływania miast – miejskie obszary funkcjonalne (MOF) oraz strefy funkcjonalne, charakteryzujące się wspólnymi uwarunkowaniami i celami rozwojowymi, na których przewiduje się współpracę w układach ponadlokalnych – subregionalne obszary strategicznej interwencji.

Cały obszar partnerstwa Miasta Międzyrzec Podlaski oraz Gmin: Trzebieszów, Drelów, Kąkolewnica, Międzyrzec Podlaski położony jest w granicach Podlaskiego Obszaru Strategicznej Interwencji. Priorytetem rozwoju przedmiotowego OSI jest gospodarcze wykorzystanie potencjału krajowych i europejskich korytarzy transportowych. Wśród przesłanek delimitacji tego obszaru (cech wiodących) można wyróżnić: położenie na kierunkach przebiegów krajowych i europejskich powiązań transportowych (drogowych i kolejowych), dobrze rozwinięty sektor gospodarki obejmujący transport i gospodarkę magazynową, liczne obiekty stawowe, które predestynują obszar do rozwoju gospodarki rybackiej, niską jakość rolniczej przestrzeni produkcyjnej, przede wszystkim ze względu na dominującą

przewagę słabych gleb oraz unikalny krajobraz osiedleńczo-nadrzeczny doliny dolnego Wieprza. Kierunki interwencji w tym OSI skupiają się na:

- poprawie konkurencyjności gospodarstw rolnych,
- zrównoważonym rozwoju systemów infrastruktury technicznej,
- wielofunkcyjnym rozwoju obszarów wiejskich,
- ochronie walorów środowiska,
- wspieraniu konkurencyjności i innowacyjności przedsiębiorstw,
- innowacyjnym wykorzystaniu walorów przyrodniczo-kulturowych, rozwoju sportu i usług wolnego czasu,
- wzmocnieniu współpracy transgranicznej i międzyregionalnej.

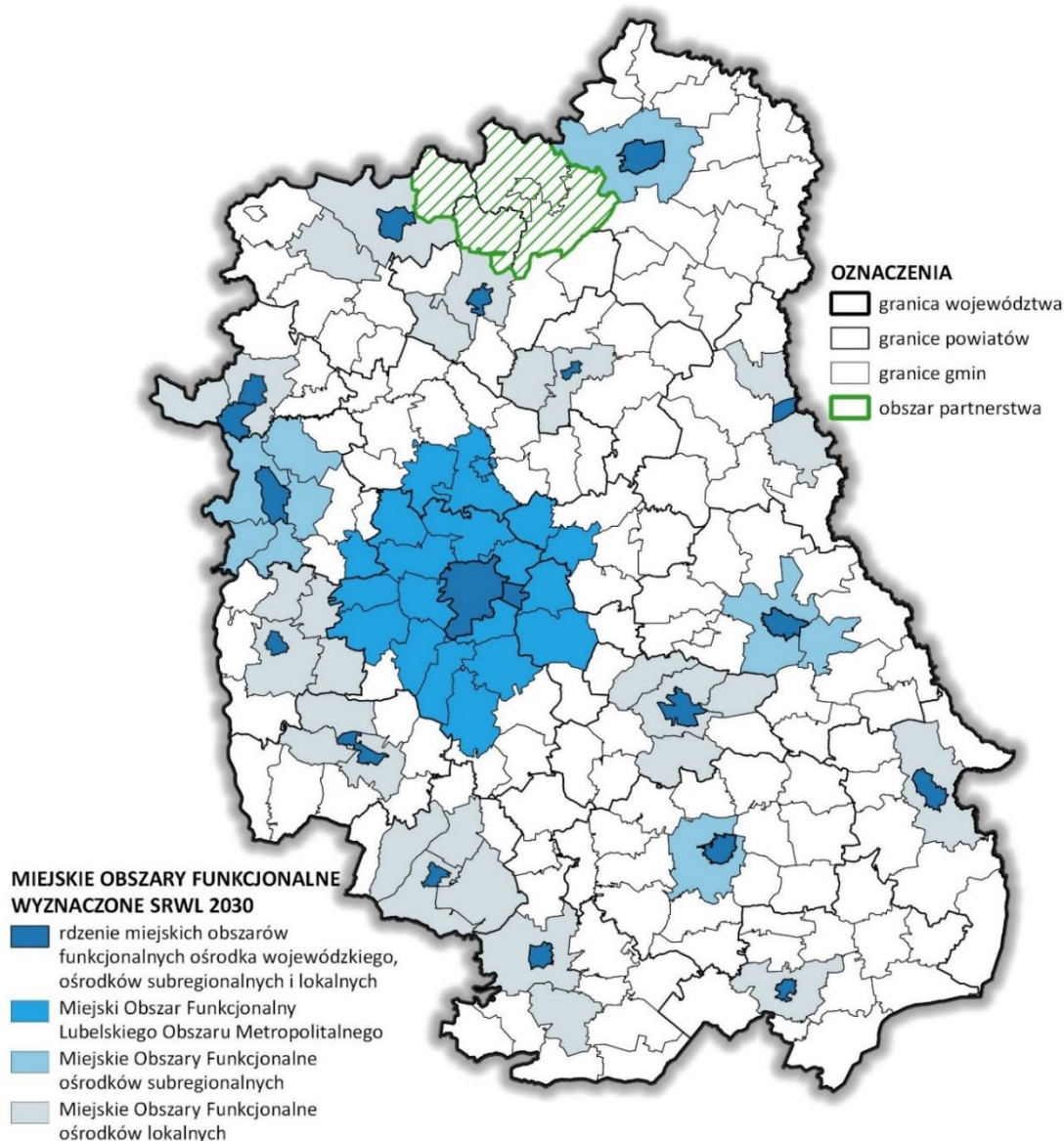
Ponadto gminy wiejskie wchodzące w skład partnerstwa zaliczają się do obszarów zagrożonych trwałą marginalizacją (OSI o znaczeniu krajowym), zdelimitowanych w *Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju (SOR)*, obejmujących grupę mniejszych miast oraz obszarów wiejskich, które ze względu na występujące cechy problemowe, wpływające na niekorzystną sytuację społeczno-gospodarczą, zostały określone jako strefa opóźnienia urbanizacyjnego. Zgodnie z *Krajową Strategią Rozwoju Regionalnego 2030 (KSRR 2030)* polityka regionalna tam, gdzie występuje zagrożenie trwałą marginalizacją, zostanie ukierunkowana na promocję i wsparcie inwestycji prywatnych wykorzystujących lokalne zasoby oraz integrację świadczenia usług w skali obszaru powiązanego funkcjonalnie. Wspierana też będzie aktywizacja podmiotów publicznych, prywatnych, ekonomii społecznej i mieszkańców na rzecz rozwoju i współpracy. Polityka regionalna dodatkowo zostanie nastawiona na pobudzanie procesów rozwojowych, m.in. poprzez zapewnienie lepszej dostępności komunikacyjnej i terenów inwestycyjnych. Prowadzone będą również działania w zakresie rewitalizacji i odnowy wsi w obszarach zdegradowanych. Oczekiwanym efektem podejmowanych działań powinien być rozwój lokalnych firm, wzrost liczby lokalnych miejsc pracy, wzrost dochodów mieszkańców oraz bazy dochodowej samorządów terytorialnych.

9.2 Położenie w województwie

Gminy partnerskie położone są w północnej części województwa lubelskiego na terenie trzech powiatów: bialskiego, łukowskiego i radzyńskiego. Obszar partnerstwa oddalony jest o około 100 km od Lublina – stolicy województwa lubelskiego. Jednocześnie obszar znajduje się bliskiej odległości od wyznaczonych w SRWL 2030 miejskich obszarów funkcjonalnych: MOF Białej Podlaskiej (ośrodka subregionalnego) oraz MOF ośrodków lokalnych: Łukowa i Radzyna Podlaskiego (mapa nr 1).

Mapa nr 1

POŁOŻENIE OBSZARU PARTNERSTWA W WOJEWÓDZTWIE LUBELSKIM

Źródło: Opracowanie własne.

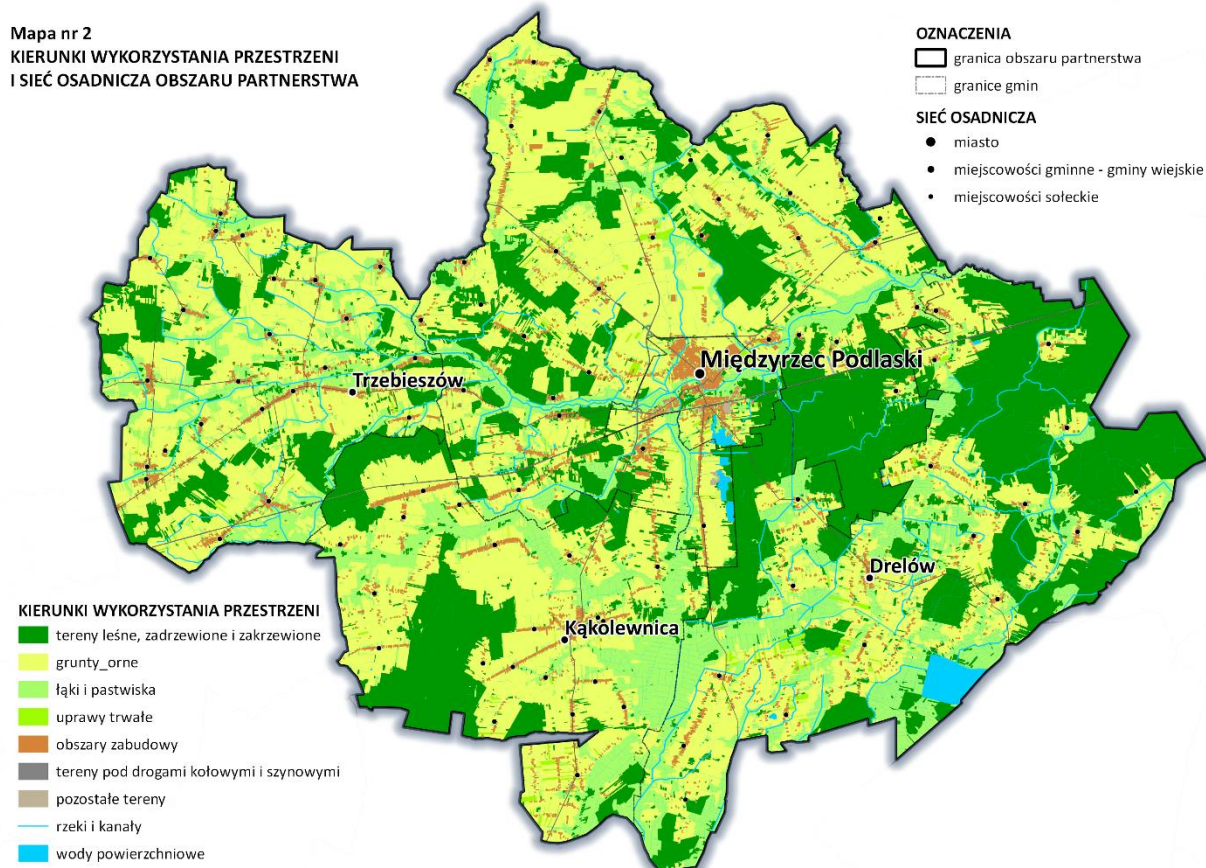
9.3 Podstawowe elementy zagospodarowania

Obszar partnerstwa jest słabo zaludniony – wyróżnia go niski wskaźnik gęstości zaludnienia, który w 2020 r. wynosił jedynie 60 osób/km² i był zdecydowanie niższy od średniej dla województwa lubelskiego (83 osoby/km²) i kraju (122 osoby/km²). Grunty zabudowane i zurbanizowane stanowią jedynie 3,0% analizowanego obszaru (2 414 ha). Osadnictwo obszaru – ukształtowane historycznie – rozwinęło się głównie wzdłuż ciągów komunikacyjnych oraz dolin rzecznych. Istniejący układ przestrzenny charakteryzuje się występowaniem zarówno zwartych, jak i rozproszonych form osadnictwa, z dominującą zabudową zagrodową jednorodzinną, w których zlokalizowane są ośrodki usług i miejsc pracy związanej z rolnictwem lub działalnością pozarolniczą. Największą miejscowością na tym terenie jest Międzyrzec Podlaski. Położone u zbiegu trzech rzek – Krzyny Północnej, Krzyny Południowej i Piszczki, liczące ponad 16,5 tys. mieszkańców miasto jest lokalnym centrum administracyjnym, przemysłowym, usługowym i kulturalnym. Strefy zabudowy mieszkaniowej

przeważają w północnej części Międzyrzecza Podlaskiego. Na terenie miasta dominuje zabudowa mieszkaniowa jednorodzinna, a w ścisłym centrum, zlokalizowana jest także zabudowa mieszkaniowa wielorodzinna. Strefa gospodarcza została w znacznej części zaplanowana w części południowej miasta, gdzie utworzona została podstrefa Tarnobrzeskiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej EURO-PARK WISŁOSAN.

Mapa nr 2

KIERUNKI WYKORZYSTANIA PRZESTRZENI I SIĘĆ OSADNICZA OBSZARU PARTNERSTWA

Źródło: Opracowanie własne na podstawie bazy danych obiektów topograficznych (BDOT10k).

Pozostały obszar partnerstwa stanowią w większości tereny rolne – według ewidencji geodezyjnej (stan na dzień 1 stycznia 2014 r.) największą część terenu partnerstwa stanowią użytki rolne, które zajmują 54 115 ha, czyli ponad połowę jego powierzchni (67,9%). Struktura użytkowania użytków rolnych wykazuje proporcje charakterystyczne dla obszarów wiejskich o charakterze rolniczym – zdecydowanie dominują grunty orne – 36 156 ha (66,8% powierzchni użytków rolnych), następnie łąki trwałe – 11 942 ha (22,1%) oraz pastwiska trwałe – 3 123 ha (5,8%). Rolnictwo jest ważnym sektorem gospodarki i głównym źródłem utrzymania dużej grupy czynnych zawodowo mieszkańców. Gospodarka rolna oparta jest na indywidualnych gospodarstwach rolnych. Podstawowym kierunkiem produkcji w gospodarstwach indywidualnych jest produkcja mieszana. Cały obszar funkcjonalny posiada średnio korzystne warunki dla roślinnej produkcji rolnej, przede wszystkim ze względu na dominującą przewagę gleb zaliczanych do średnich i słabych, silnie zakwaszonych – najbardziej urodzajne gleby zgrupowane są w południowo-zachodniej części analizowanego obszaru, na terenie gmin Trzebieszów i Kąkolewnica. Uwarunkowania glebowe bezpośrednio przekładają się na strukturę zasiewów - głównymi kierunkami produkcji roślinnej są zboża oraz ziemniaki. Natomiast znaczący udział użytków zielonych w ogólnej powierzchni gruntów rolnych, sprzyja rozwojowi gospodarki hodowlanej - obszar partnerstwa na tle województwa lubelskiego wyróżnia ilość gospodarstw rolnych specjalizujących się w hodowli zwierząt.

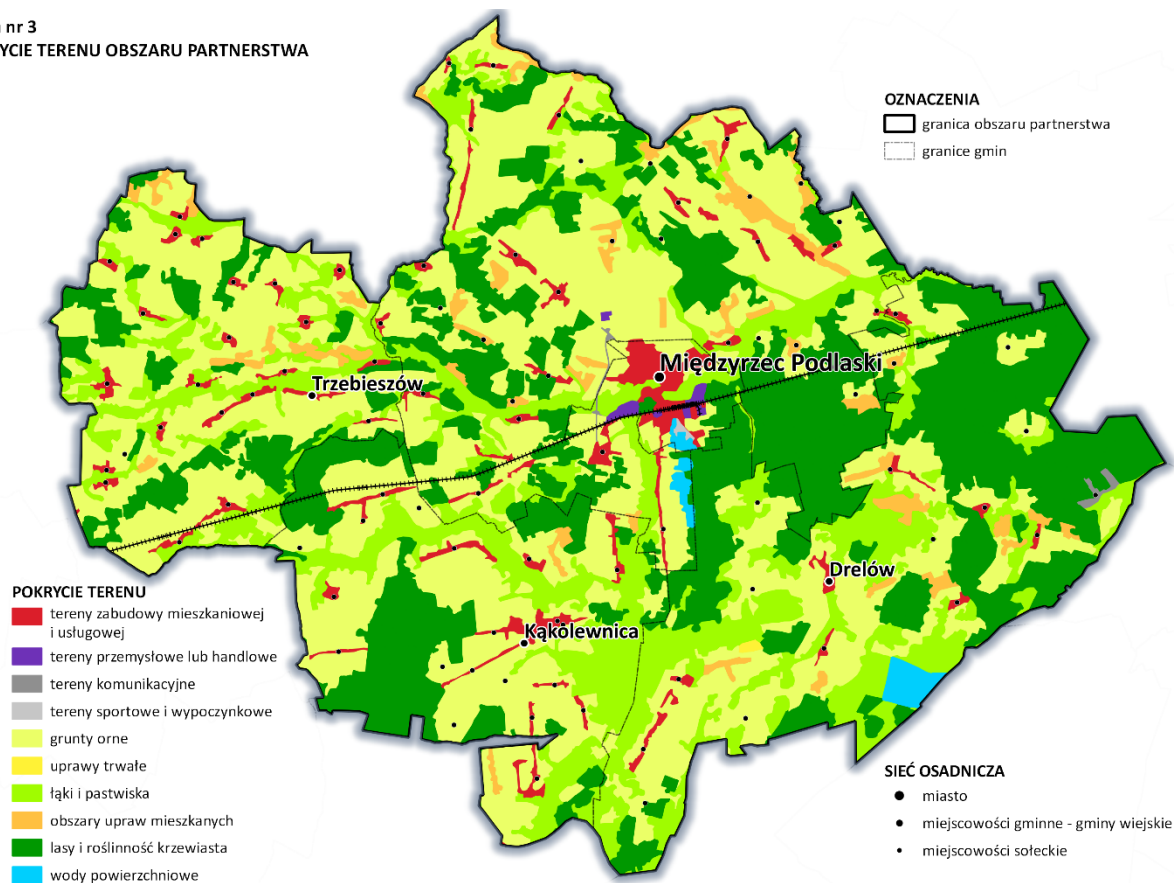

Terytorialne rozmieszczenie lasów na analizowanym obszarze jest nierównomierne. Niektóre gminy partnerskie są w nie ubogie, w szczególności Miasto Międzyrzec Podlaski, gdzie lesistość nie przekracza 10%. Duże zespoły leśne skupione są w rejonie Gminy Międzyrzec Podlaski, Gminy Drelów i Gminy Kąkolewnica. Lasy partnerstwa są zróżnicowane nie tylko pod względem rozmieszczenia, lecz również wielkości kompleksów leśnych, a także różnią się składem gatunkowym, wiekowym oraz siedliskowym. Dominują drzewostany iglaste (sosna), a na glebach bardziej żyznych lasy mieszane, dębowo-sosnowe, dębowo-grabowe i dębowe.

Na sposób użytkowania omawianego obszaru oraz zachodzące w nim zmiany wpływają przede wszystkim cechy środowiska przyrodniczego oraz oddziaływanie antropogeniczne wynikające z realizacji potrzeb społecznych, ekonomicznych, kulturowych i politycznych. Przeobrażenia w sposobie użytkowania gruntów zachodzą na skutek postępującej urbanizacji i związanego z nią rozwoju niezbędnej infrastruktury, a także podejmowanych działań ochronnych wynikających z prowadzonej polityki ekologicznej i przestrzennej). Kierunki wykorzystania powierzchni na obszarze partnerstwa obrazuje mapa nr 2.

Potwierdzeniem powyższych obserwacji jest obraz pokrycia terenu obszaru partnerstwa opracowany przy wykorzystaniu zdjęć satelitarnych, w ramach projektu Corine Land Cover 2018.

Mapa nr 3
POKRYCIE TERENU OBSZARU PARTNERSTWA

Projekt Corine Land Cover 2018 w Polsce został zrealizowany przez Instytut Geodezji i Kartografii i sfinansowany ze środków Unii Europejskiej. Wyniki projektu zostały pozyskane ze strony internetowej Głównego Inspektoratu Ochrony Środowiska: clc.gios.gov.pl. Dokonano zmiany danych (aktualizacji) w zakresie terenów przemysłowych.

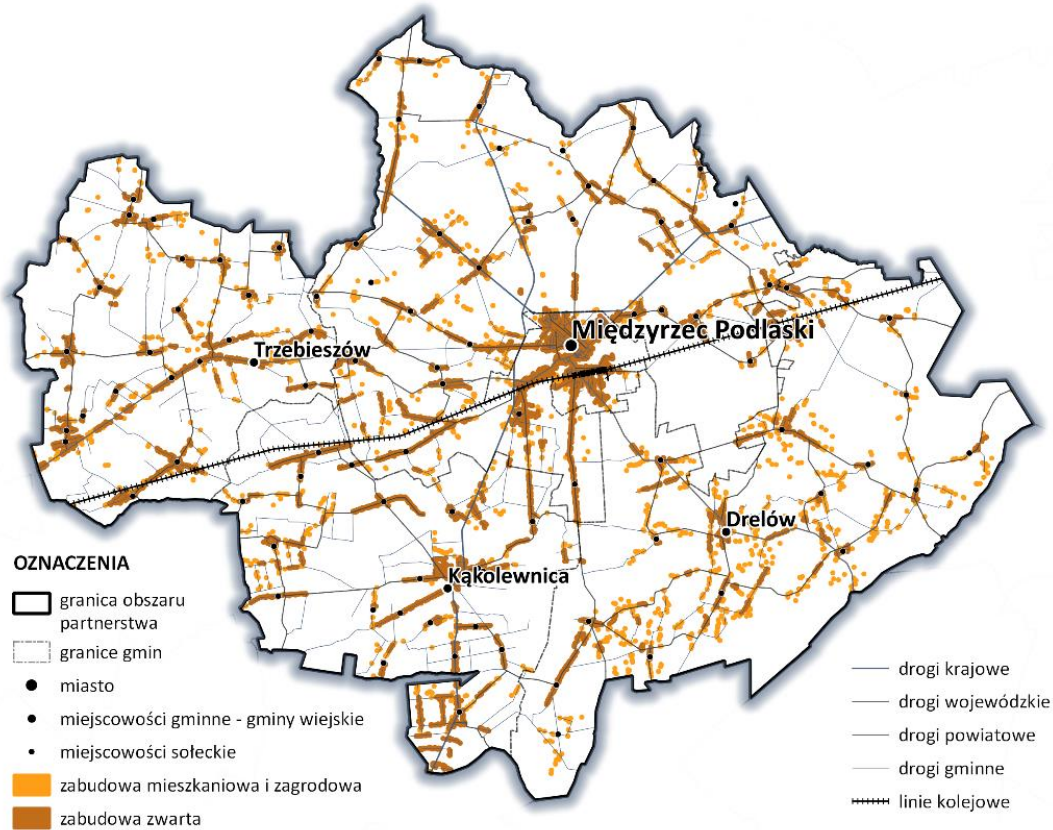
System osadniczy obszaru partnerstwa ukształtował się w długotrwałym procesie rozwoju historycznego. Uwarunkowania mające wpływ na kształtowanie struktury funkcjonalno-przestrzennej obszaru partnerstwa to uwarunkowania środowiskowe i antropogeniczne. Do uwarunkowań środowiskowych należy zaliczyć przede wszystkim lokalizację dolin rzecznych oraz wiążące się z ich

położeniem występowanie obszarów podmokłych, rozmieszczenie terenów leśnych, zasoby glebowe i wodne oraz cechy fizjograficzne terenu. Czynniki antropogenicznymi są rozmieszczenie głównych arterii komunikacyjnych oraz dostęp i stan infrastruktury technicznej. Sieć osadniczą obszaru stanowi Miasto Międzyrzec Podlaski, trzy ośrodki gminne – Drelów, Kąkolewnica i Trzebieszów oraz 95 miejscowości, które w zachodniej oraz północno-wschodniej części obszaru są dość równomiernie rozmieszczone. Nierównomierne rozmieszczenie miejscowości wiejskich w Gminie Drelów oraz części Gminy Międzyrzec Podlaski, związane jest z występowaniem dużych kompleksów leśnych. Należy również zwrócić uwagę, na brak reprezentacyjnego i funkcjonalnego centrum Gminy Międzyrzec Podlaski - wszelkie usługi lokalne, ze względu na bliskie powiązania funkcjonalne i gospodarcze – koncentrują się w Mieście Międzyrzec Podlaski. Sieć osadniczą obszaru partnerstwa obrazuje mapa nr 2.

Analiza stanu zagospodarowania wykazała, że zabudowa mieszkaniowa jest rozmieszczona dość równomiernie w granicach obszaru partnerstwa (rycina nr 1). Największa intensywność zabudowy mieszkaniowej, a tym samym największe obszary zwartej zabudowy występują przede wszystkim w Mieście Międzyrzec Podlaski oraz na terenach podmiejskich w Gminie Międzyrzec Podlaski (w szczególności w miejscowościach Bereza, Rzeczyca, Tuliów), w ośrodkach gminnych – Trzebieszów, Kąkolewnica, Drelów oraz w ich sąsiedztwie, a także w przy głównych szlakach komunikacyjnych. Takie rozmieszczenie zwartych terenów zabudowy w stosunku do podstawowego układu komunikacyjnego sprawia, że układ osadniczo przyjmuje formę pasmowo-węzłową. Pozostała część obszaru ma charakter typowo rolniczy, wyróżniający się zabudową rozproszoną, a koncentracja zabudowy następuje w formie typowych ulicówek o charakterze zagrodowym, uzupełnianym zabudową mieszkaniową jednorodzinną i usługami. Miasto Międzyrzec Podlaski koncentruje większość funkcji administracyjnych, usługowych i publicznych. Zabudowa usługowa (w tym: handlowo-usługowa, usług publicznych) występuje również w ośrodkach gminnych w obszarach zwartych terenów zabudowy i przenika się z zabudową mieszkaniową i zagrodową (rycina nr 2). Podobna charakterystyka lokalizacyjna dotyczy zabudowy obiektami kultury i dziedzictwa kulturowego (rycina nr 3). Zabudowa przemysłowo-magazynowa koncentruje się głównie w centralnej części obszaru w obrębie Miasta Międzyrzec Podlaski oraz na terenach podmiejskich. Zlokalizowana jest w bliskim lub bezpośrednim sąsiedztwie głównych szlaków transportowych (rycina nr 4).

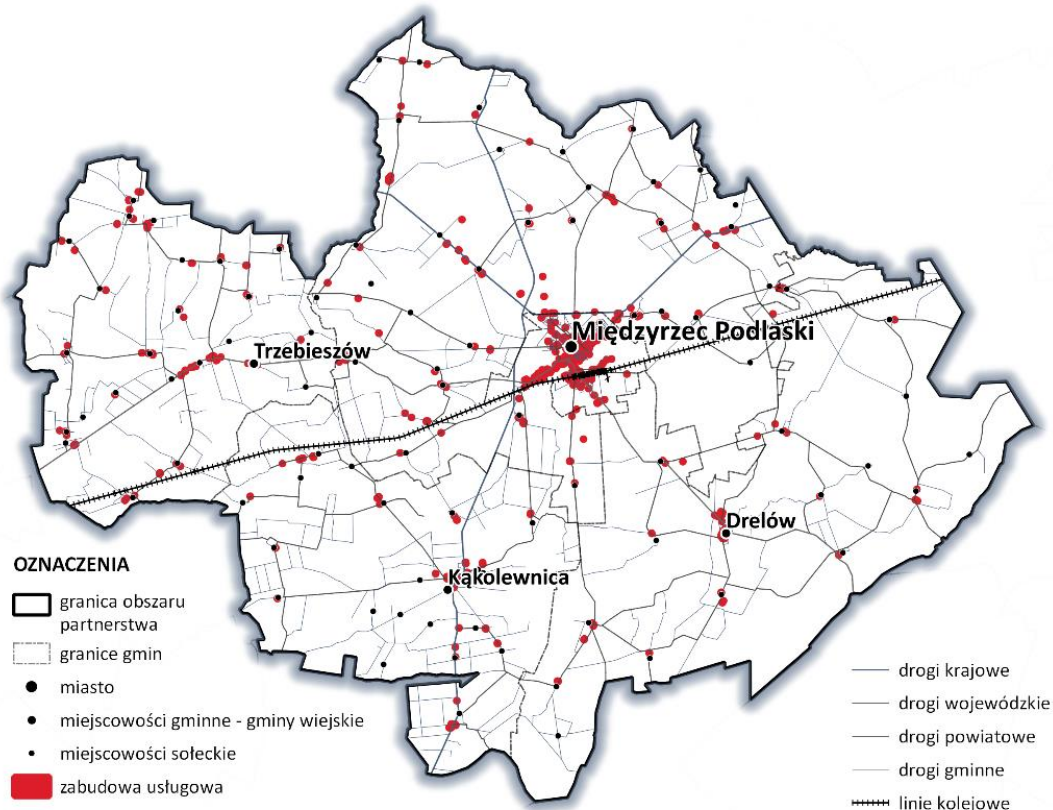
Rycina 1

Rozmieszczenie zabudowy mieszkaniowej i zagrodowej oraz zabudowy zwartej

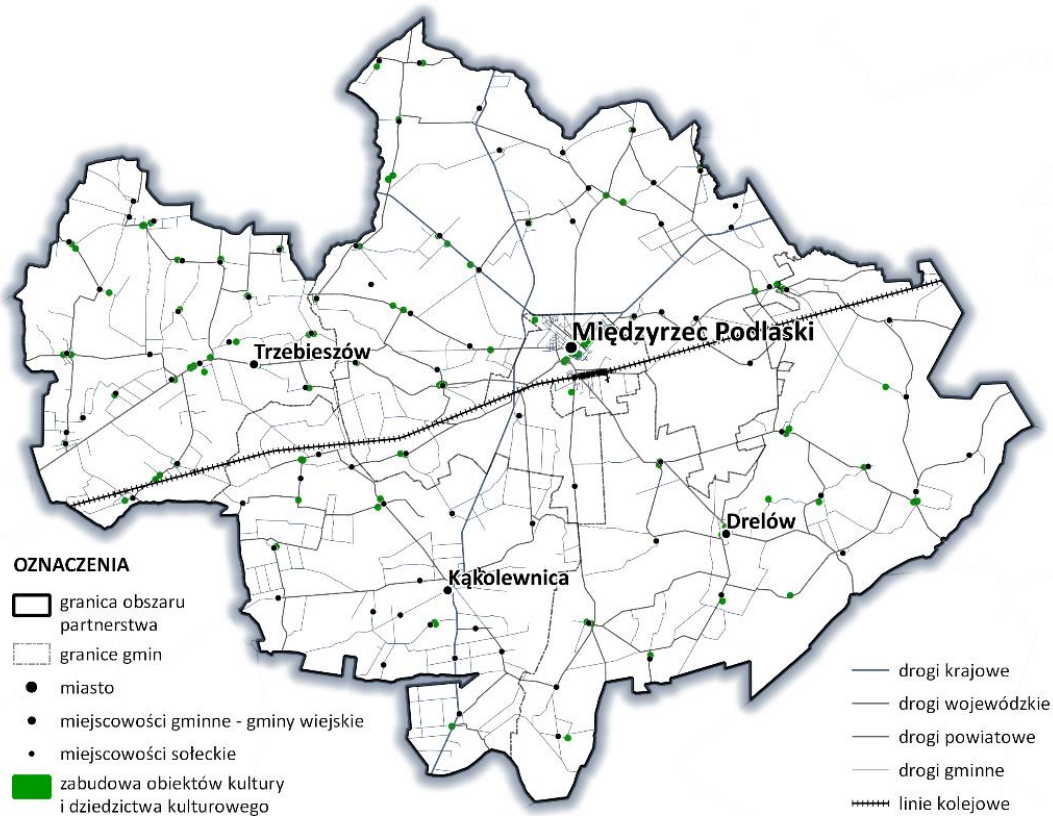

Rycina 2

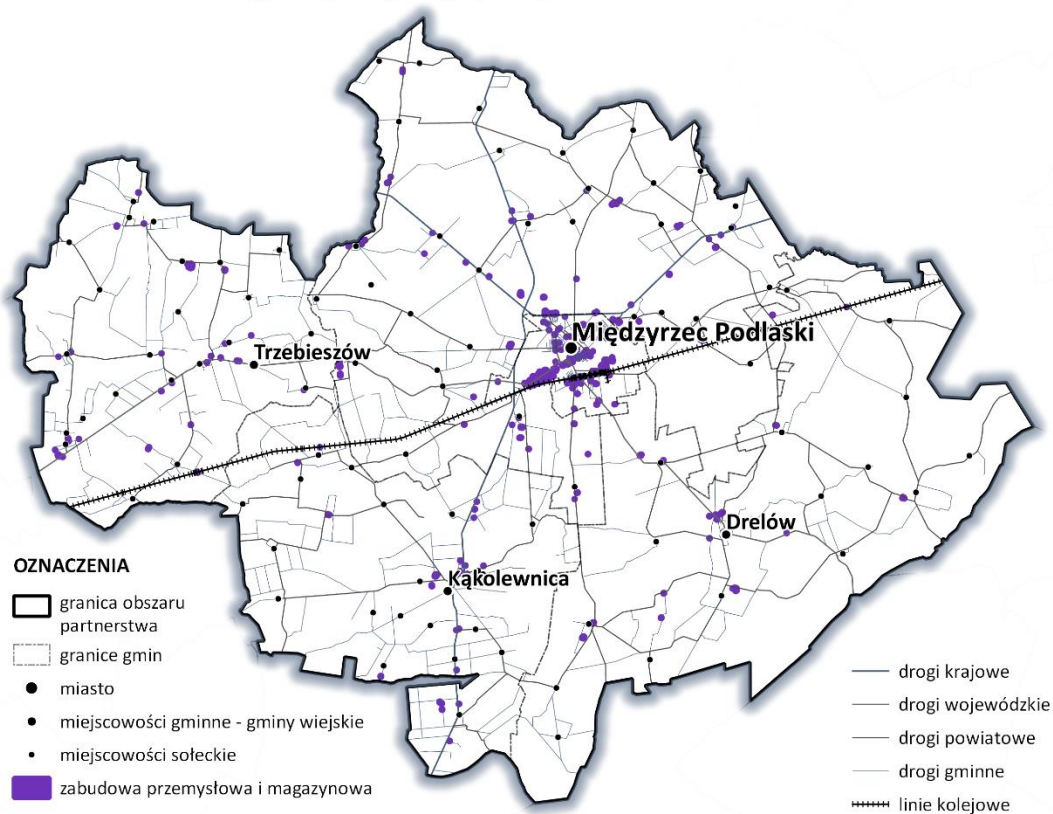
Rozmieszczenie zabudowy usługowej

Rycina 3
Rozmieszczenie zabudowy obiektów kultury i dziedzictwa kulturowego

Rycina 4
Rozmieszczenie zabudowy przemysłowej i magazynowej

9.4 Uwarunkowania środowiska przyrodniczego i kulturowego

Obszar funkcjonalny charakteryzuje się relatywnie słabo rozwiniętą siecią obszarów chronionych – zgodnie z danymi GUS powierzchnia obszarów prawnie chronionych wynosi łącznie 1 380,3 ha, co stanowi zaledwie 1,7% ogólnej powierzchni wszystkich gmin partnerskich. Obszary wyróżniające się szczególnymi wartościami przyrodniczymi i krajobrazowymi objęto ochroną obszarową – na analizowanym terenie ustanowiono Radzyński Obszar Chronionego Krajobrazu oraz trzy rezerwy przyrody:

- Rezerwat przyrody „Liski” – rezerwat leśny ustanowiony w celu zachowania lasu o charakterze naturalnym z różnorodnymi zespołami roślinnymi oraz gatunkami roślin rzadkich i chronionych;
- Rezerwat przyrody „Omelno” – rezerwat leśny, którego celem ochrony jest zachowanie ze względów naukowych i dydaktycznych lasu lipowego naturalnego pochodzenia;
- Rezerwat przyrody „Kania” – rezerwat leśny utworzony w celu zachowania bogatych, wielogatunkowych lasów liściastych, w tym rzadkiego na terenie Polski zbiorowiska dębniaka turzycowego.

W celu ochrony pozostałości naturalnych ekosystemów mających znaczenie dla zachowania różnorodności biologicznej oraz cennych fragmentów krajobrazu naturalnego i kulturowego, na terenie Miasta Międzyrzec Podlaski utworzono użytek ekologiczny „Stawy”. Celem utworzenia użytku ekologicznego było zachowanie malowniczego obszaru bagien, torfowisk, wilgotnych łąk ziołoroślowych, zarośli i zadrzewień, o dużym znaczeniu ekologicznym i krajobrazowym, stanowiącego ostoje dzikiej flory i fauny w sąsiedztwie terenów rolniczych i zurbanizowanych. Liczne, mniejsze użytki ekologiczne znajdują się również na terenie pozostałych gmin partnerskich. Ponadto na analizowanym obszarze znajdują się 42 pomniki przyrody ożywionej i nieożywionej, reprezentowane przez okazałe drzewa lub ich grupy, głównie dęby szypułkowe oraz głązy narzutowe.

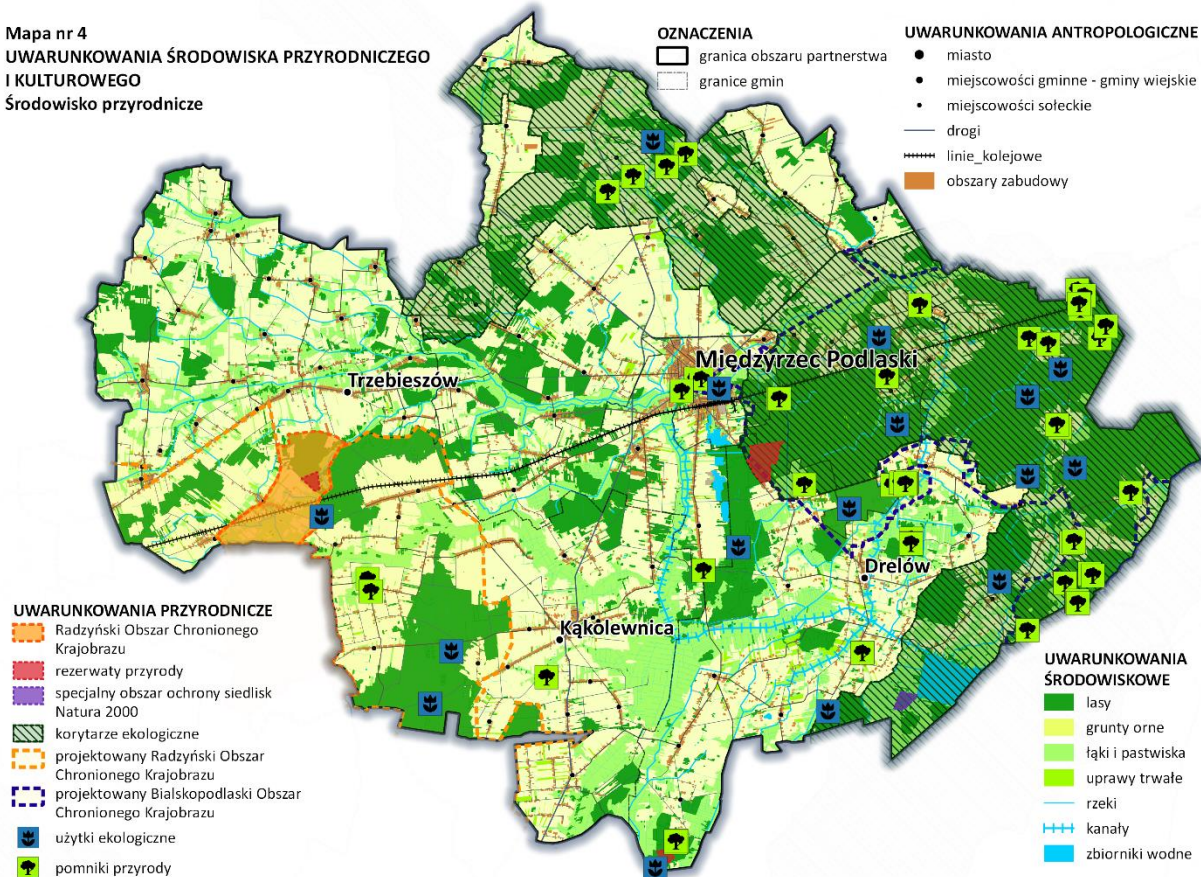
W celu zachowania lub odtworzenia siedlisk przyrodniczych lub populacji zagrożonych wyginięciem gatunków roślin lub zwierząt, w ramach europejskiego programu Natura 2000, na terenie Gminy Drelów utworzono specjalny obszar ochrony siedlisk „Obuwik w Uroczysku Świdów”. Przez obszar partnerstwa przebiegają również dwa korytarze ekologiczne o randze ponadlokalnej: krajowy korytarz ekologiczny Lasy Chotyłowskie (KPnC-3D) oraz krajowy korytarz ekologiczny Lasy Łochowskie – Lasy Chotyłowskie (KPnC-3A).

Stosunkowo niewielka liczba chronionych obiektów z pewnością nie odzwierciedla faktycznych walorów przyrodniczych oraz rzeczywistych potrzeb w zakresie ochrony środowiska analizowanego obszaru. W tym kontekście warto jednak wspomnieć, że w Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego z 2002 r. na terenie Miast Biała Podlaska i Międzyrzec Podlaski oraz Gmin: Biała Podlaska, Drelów, Komarówka Podlaska, Łomazy, Międzyrzec Podlaski wyznaczono obszar projektowanego Bialskopodlaskiego Obszaru Chronionego Krajobrazu. Projektowany obszar charakteryzuje się wysokimi walorami przyrodniczymi w skali regionu środkowo-wschodniego oraz odznacza się niewielkim stopniem zniekształcenia środowiska przyrodniczego. Ponadto, projektuje się powiększenie Radzyńskiego Obszaru Chronionego Krajobrazu od strony wschodniej, o tereny na obszarze Gmin Kąkolewnica i Radzyń Podlaski.

Osią hydrologiczną obszaru jest rzeka Krzna, będąca lewobrzeżnym dopływem Bugu, która w zachodniej części obszaru płynie w rozdzieleniu na dwie strugi: Krzna Północna i Krzna Południowa. Dopływami Krzny na analizowanym obszarze są: Piszczka, Krzywula, Rudka i Dziegciarka. Południowo-wschodnią granicę obszaru wyznaczają rzeka Rudka (dopływ Krzny) oraz rzeka Białka (dopływ Tyśmienicy). Pierwotne stosunki hydrograficzne na analizowanym terenie zostały znacznie przekształcone przez działalność człowieka. Obszar partnerstwa przecina, zbudowany w latach 60-tych, Kanał Wieprz-Krzna, który przechodzi przez Gminy Międzyrzec Podlaski, Kąkolewnica i Drelów. Na

analizowanym terenie nie występują naturalne zbiorniki wodne. Największym sztucznym zbiornikiem retencyjnym obszaru jest wybudowany w systemie Kanału Wieprz-Krzna zbiornik Żelazna, położony w południowo wschodniej części Gminy Drelów. W Mieście Międzyrzec Podlaski oraz w Berezie (Gmina Międzyrzec Podlaski) znajdują się zbiorniki wodne powstałe w obrębie wyrobisk poeksploatacyjnych, wykorzystywane są turystycznie i rekreacyjnie.

Mapa nr 4
UWARUNKOWANIA ŚRODOWISKA PRZYRODNICZEGO
I KULTUROWEGO
Środowisko przyrodnicze

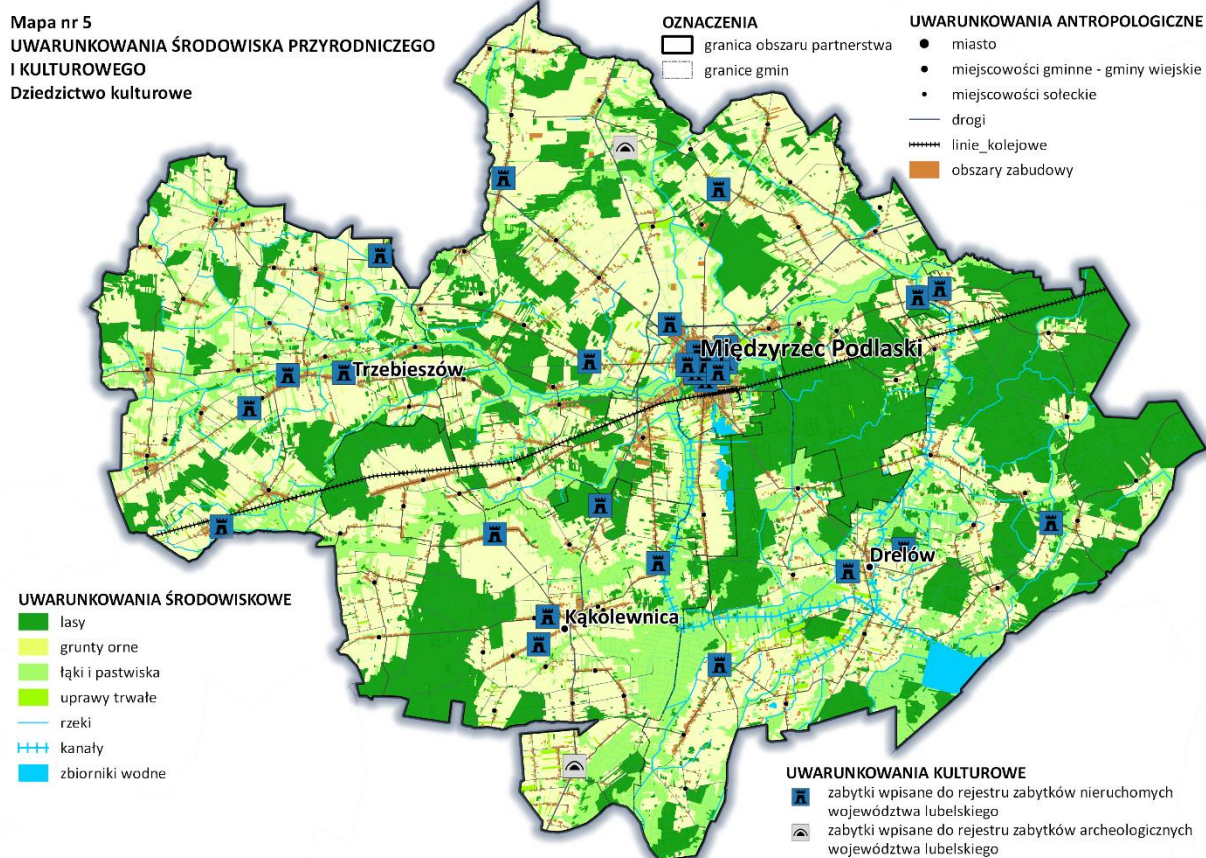
Źródło: Opracowanie własne na podstawie bazy danych obiektów topograficznych (BDOT10k), danych Głównej Dyrekcji Ochrony Środowiska oraz Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego.

Lokalne wartości i zasoby środowiska przyrodniczego tworzą system przyrodniczy obszaru, na który składają się:

- przyrodnicze obszary węzłowe, czyli obszary kluczowe dla środowiska i przyrody, obejmujące tereny najcenniejsze przyrodniczo, których istnienie w stanie niezmienionym (niezdegradowanym) warunkuje funkcjonowanie przyrody i stałe zasilanie i wzbogacanie krajobrazów i środowiska kulturowego w pulę genową (populacje i gatunki fauny i flory);
- węzły ekologiczne, obejmujące tereny wspomagające przyrodnicze obszary węzłowe, charakteryzujące się walorami i zasobami przyrody i środowiska;
- obszary łącznikowe, a więc korytarze i sięgacze ekologiczne, którymi odbywa się przemieszczanie, wymiana, wzbogacanie i zasilanie wyżej wymienionych terenów w różnorodne gatunki fauny i flory, ale również wód powierzchniowych i podziemnych, elementów topoklimatycznych.

Przyrodniczy obszar węzłowy obszaru partnerstwa to rozległy kompleks Lasu Międzyrzeckiego, położony na obszarze Miasta Międzyrzec Podlaski, Gminy Międzyrzec Podlaski oraz Gminy Drelów. Jest to mozaika ekosystemów leśnych, torfowiskowych, bagiennych i dolinnych, których walory i zasoby będą decydować o jakości środowiska, przyrody i krajobrazu na obszarze partnerstwa i w regionie. Węzły ekologiczne obejmują mniejsze, zwarte kompleksy leśne położone we wszystkich gminach partnerskich, w tym lasy wodochronne, mające wpływ na regulację stosunków hydrologicznych

w zlewniach i na obszarach wododziałów. Korytarzami ekologicznymi na obszarze partnerstwa są przede wszystkim doliny rzeczne, które ze względu na swój specyficzny wydłużony kształt i charakterystyczną, pasowo rozmieszczoną roślinność na brzegach pełnią funkcję łącznika między różnymi typami środowisk i siedlisk.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie bazy danych obiektów topograficznych (BDOT10k) oraz wykazu zabytków wpisanych do rejestru zabytków nieruchomych województwa lubelskiego i do rejestru zabytków archeologicznych województwa lubelskiego.

Jednym z komponentów współtworzącym środowisko człowieka są zasoby dziedzictwa kulturowego, rozumiane jako trwałe elementy zagospodarowania obszaru, bądź struktury przestrzenne o walorach historycznych, zabytkowych, estetycznych czy artystycznych. Obszar partnerstwa legitymuje się bardzo bogatą przeszłością historyczną i dziedzictwem kulturowym. Na jego obszarze występuje szereg obiektów i zespołów, które posiadają wysoką wartość kulturową i stanowią potencjał do dalszego rozwoju branży turystycznej. Zgodnie z wykazem zabytków wpisanych do rejestru zabytków nieruchomych i zabytków archeologicznych województwa lubelskiego, prowadzonym przez Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, na terenie partnerstwa znajduje się 29 zabytków architektury i budownictwa oraz 2 zabytki archeologiczne. Do grupy najliczniej reprezentowanych obiektów zabytkowych należą obiekty sakralne (kościóły, cerkwie, kaplice), cmentarze oraz obiekty użyteczności publicznej.

Obiekty zabytkowe objęte ochroną rejestrową znajdują się we wszystkich gminach partnerskich, lecz ich rozmieszczenie na obszarze funkcjonalnym nie jest równomierne. Najwięcej obiektów zabytkowych znajduje się w Mieście Międzyrzec Podlaski. Miasto Międzyrzec Podlaski, ze względu na koncentrację obiektów zabytkowych, zostało uznane w PZPWL za obszar o szczególnej wartości kulturowej, rekomendowany do utworzenia Międzyrzecznego Parku Kulturowego. Park kulturowy to forma

ochrony krajobrazu kulturowego, mająca na celu utrzymanie i wyeksponowanie ukształtowanych w wyniku działalności człowieka, wyróżniających się krajobrazowo terenów, z zachowanymi zabytkami, charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.

9.5 Uwarunkowania infrastrukturalne i społeczno-gospodarcze

Uwarunkowania infrastrukturalne

Teren partnerstwa cechuje bardzo dobra dostępność komunikacyjna - analizowany obszar leży na skrzyżowaniu dwóch istniejących i projektowanych tras komunikacyjnych o znaczeniu nie tylko regionalnym, ale również krajowym i międzynarodowym. Nadrzędny układ komunikacyjny obszaru stanowią korytarz drogi krajowej nr 2, będącej polską częścią międzynarodowego szlaku komunikacyjnego E30 z Cork (Irlandia) do Omska (Rosja) oraz droga krajowa nr 19, będąca częścią polskiego szlaku Via Carpatia, łączącego Litwę, Polskę, Słowację, Węgry, Rumunię, Bułgarię oraz Grecję. Przez teren partnerstwa przebiegają również trasy dwóch dróg wojewódzkich nr 806 relacji: Łuków – Międzyrzec Podlaski i nr 813 relacji: Międzyrzec Podlaski – Parczew – Ostrów Lubelski – Łęczna. Wewnętrzna komunikację zapewniają głównie drogi powiatowe i gminne. Na zwiększenie dostępności komunikacyjnej obszaru zdecydowanie wpłynie budowa projektowanego odcinka autostrady A2 Warszawa – Kukuryki oraz budowa drogi ekspresowej S19. Ponadto, w ciągu drogi wojewódzkiej nr 813 ma powstać wschodnia obwodnica Miasta Międzyrzec Podlaski.

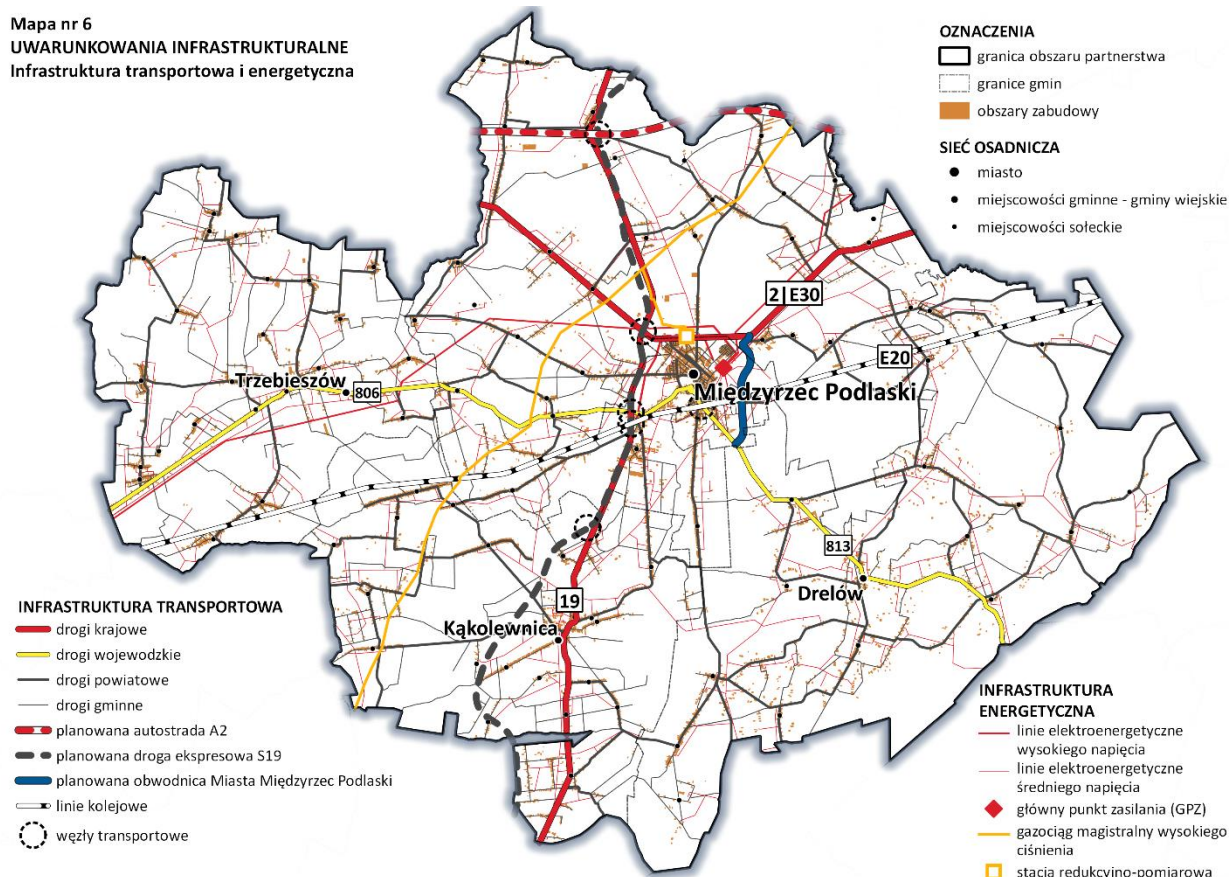
Przez analizowany obszar przebiega linia kolejowa nr 2 Warszawa Zachodnia – Terespol, stanowiąca część magistrali kolejowej E20 będącej częścią II Paneuropejskiego Korytarza Transportowego Zachód - Wschód łączącego Berlin z Moskwą.

Przez teren partnerstwa przebiegają dwie napowietrzne linie wysokiego napięcia (110 kV) relacji GPZ „Biała Podlaska Wola” – GPZ „Międzyrzec Podlaski”, GZP „Łuków” – GPZ „Międzyrzec Podlaski”. Podstawowym źródłem zasilania odbiorców obszaru partnerstwa jest główny punkt zasilania (GPZ): stacja „Międzyrzec Podlaski”. Ponadto przez analizowany obszar przebiega gazociąg magistralny wysokiego ciśnienia ($\phi 700$) ze stacją redukcyjno-pomiarową gazu w Gminie Międzyrzec Podlaski.

Jednym z podstawowych elementów zagospodarowania przestrzennego, decydującym w znacznej mierze o możliwościach rozwoju inicjatyw gospodarczych, a także o modernizacji produkcji rolniczej, rozwoju osadnictwa i ochronie środowiska przyrodniczego jest infrastruktura techniczna. Odsetek ludności korzystającej z wodociągów na obszarze partnerstwa w 2020 r. wyniósł 86,8%, wobec 87,4% w województwie lubelskim. Zdecydowanie gorzej przedstawia się sytuacja w zakresie dostępu do sieci kanalizacyjnej - w 2020 r. z kanalizacji korzystało jedynie 40,2% mieszkańców obszaru. Poziom uzbrojenia poszczególnych gmin w sieć kanalizacyjną i wodociągową jest bardzo różnicowany. Szczególnie niskim wskaźnikiem zwodociągowania charakteryzuje się gmina Drelów (66,6%). Co więcej na obszarze tej gminy nie ma również kanalizacji zbiorowej. Ponadto w Gminie Międzyrzec Podlaski oraz Gminie Trzebieszów ilość korzystających z sieci kanalizacyjnej nie przekracza 20% mieszkańców. Czynnikiem wpływającym na niski poziom skanalizowania obszaru jest wstępująca zabudowa rozproszona. Z uwagi na niewystarczająco rozwiniętą infrastrukturę kanalizacyjną część mieszkańców obszaru korzysta z przydomowych systemów do odprowadzania ścieków – zbiorników bezodpływowych i przydomowych oczyszczalni ścieków. Niedoinwestowanie obszaru w zakresie infrastruktury technicznej obniża jakość życia mieszkańców i atrakcyjność inwestycyjną oraz stanowi duże zagrożenie dla jakości wód podziemnych i powierzchniowych. Sytuacja obszaru dotycząca infrastruktury gazowej przedstawia się również bardzo niekorzystnie – gaz dostępny jest praktycznie jedynie na terenie Miasta Międzyrzec Podlaski.

Mapa nr 6

UWARUNKOWANIA INFRASTRUKTURALNE
Infrastruktura transportowa i energetyczna

Źródło: Opracowanie własne na podstawie bazy danych obiektów topograficznych (BDOT10k).

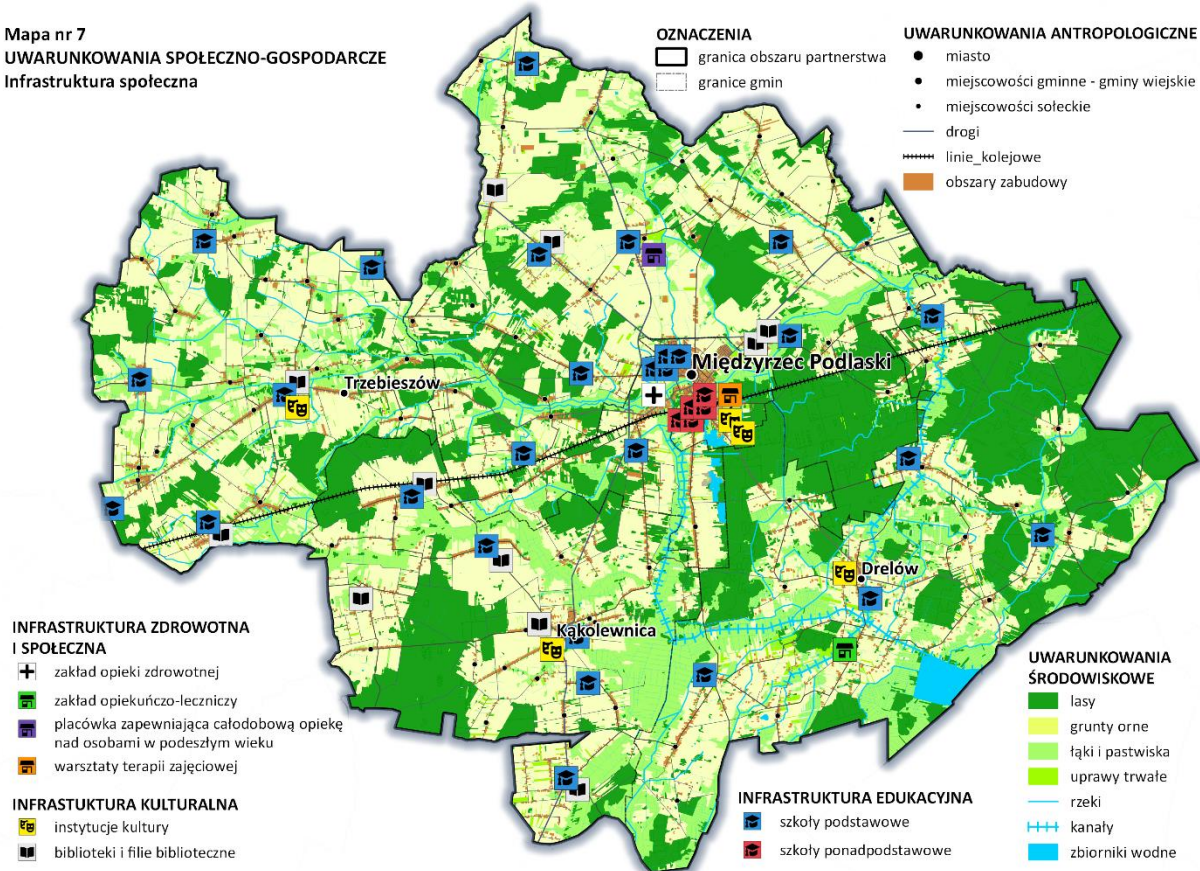
Uwarunkowania społeczno-gospodarcze

Ważnym czynnikiem decydującym o atrakcyjności regionu i jego poziomie cywilizacyjnym są warunki życia jego mieszkańców określone przez dostęp do usług publicznych, dotyczy to przede wszystkim: usług edukacyjnych, ochrony zdrowia, pomocy społecznej, kultury i rekreacji. Obszar partnerstwa charakteryzuje się dość dobrą dostępnością do infrastruktury edukacyjnej. Na terenie gmin partnerskich funkcjonują 32 ośrodki wychowania przedszkolnego oraz 28 szkół podstawowych. Kształcenie na poziomie ponadpodstawowym jest oferowane w 5 szkołach ponadpodstawowych: liceum ogólnokształcącym, 2 technikach, szkole branżowej I stopnia oraz szkole specjalnej przysposabiającej do pracy. Wszystkie szkoły ponadpodstawowe znajdują się na terenie Miasta Międzyrzec Podlaski.

Na obszarze partnerstwa funkcjonują zakłady opieki zdrowotnej i prywatne praktyki lekarskie, które świadczą usługi z zakresu podstawowej opieki zdrowotnej. Oferta usług zdrowotnych koncentruje się w granicach miasta - na jego terenie znajduje się zdecydowana większość placówek ochrony zdrowia. Ponadto, na obszarze partnerstwa działalność prowadzi Szpital Powiatowy Samodzielnego Publicznego Zakładu Opieki Zdrowotnej w Międzyrzec Podlaskim. Na terenie każdej z gmin partnerskich działają Gminne Ośrodki Pomocy Społecznej, podejmujące działania na rzecz osób i rodzin, które znalazły się w trudnej sytuacji życiowej, wspierając ich przy usamodzielnieniu się oraz integracji ze środowiskiem. Ponadto na analizowanym obszarze znajdują się również: zakład opiekuńczo-leczniczy, warsztat terapii zajęciowej oraz prywatna placówka zapewniająca całodobową opiekę osobom w podeszłym wieku. Funkcjonuje tu również 5 instytucji kulturalnych oraz 19 bibliotek i ich filii. Na obszarze partnerstwa znajduje się infrastruktura sportowa, przy czym najbardziej rozbudowaną bazę sportową, stanowiącą

zaplecze dla organizacji imprez i wydarzeń o charakterze sportowym i rekreacyjnym, posiada Miasto Międzyrzec Podlaski.

Mapa nr 7
UWARUNKOWANIA SPOŁECZNO-GOSPODARCZE
Infrastruktura społeczna

Źródło: Opracowanie własne.

Dominującym sektorem gospodarki na obszarze partnerstwa jest rolnictwo. Obszar wyróżnia się korzystną strukturą agrarną zarówno w skali województwa, jak i na tle powiatów bielskiego, łukowskiego i radzyńskiego oraz wysoką towarowością gospodarstw rolnych. Cały obszar funkcjonalny posiada średnio korzystne warunki dla roślinnej produkcji rolnej, przede wszystkim ze względu na dominującą przewagę gleb zaliczanych do średnich i słabych, silnie zakwaszonych. Najbardziej urodzajne gleby zgrupowane są w południowo-zachodniej części analizowanego obszaru – na terenie gmin Trzebieszów i Kąkolewnica. Najmniej urodzajne gleby występują natomiast w północno-wschodniej części obszaru, na terenie gmin wiejskich Międzyrzec Podlaski i Drelów oraz Miasta Międzyrzec Podlaski. Powyższe uwarunkowania glebowe bezpośrednio przekładają się na strukturę zasiewów oraz rozwój gospodarki hodowlanej. Funkcjonujące na tym obszarze gospodarstwa rolne ukierunkowane są głównie na hodowlę bydła mlecznego oraz drobiu, a także na produkcję zbóż i ziemniaków.

Na terenie partnerstwa zlokalizowana jest grupa producentów rolnych zrzeszająca pięciu hodowców trzody chlewnej: Spółdzielnia AGROTUCZ w Zasiadkach (gmina Międzyrzec Podlaski). Ponadto w rejestrze wstępnie uznanych grup producentów, uznanych organizacji producentów i ich zrzeszeń oraz ponadnarodowych organizacji producentów i ich zrzeszeń znajduje się jedna uznana organizacja producentów owoców i warzyw z obszaru partnerstwa: EUROGRZYB Sp. z o.o. z Rogoźnicy Kolonia (gmina Międzyrzec Podlaski). Wśród gospodarstw rolnych dominują tradycyjne metody produkcji, bez nadmiernego stosowania środków chemicznych do nawożenia i ochrony upraw. Czynnikiem ten jest atutem do rozwoju rolnictwa ekologicznego i wyrobu tradycyjnych produktów lokalnych oraz

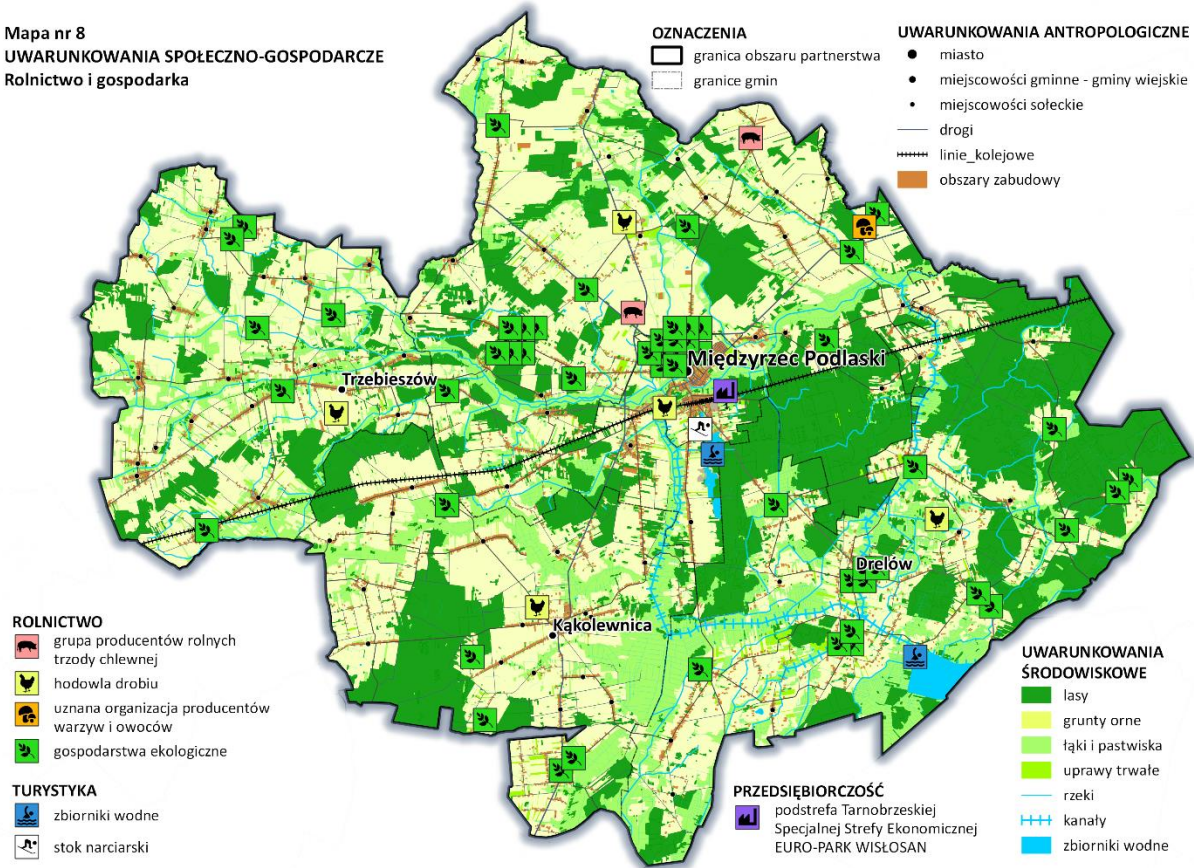
przetwórstwa. Na obszarze partnerstwa zarejestrowanych jest 56 producentów prowadzących działalność w zakresie rolnictwa ekologicznego.

Alternatywą dla rolniczego wykorzystania obszarów słabych gleb może być produkcja energii ze źródeł odnawialnych. Potencjał naturalny obszaru oraz jego rolniczy charakter stwarzają dogodne warunki do rozwoju energetyki słonecznej, a także upraw roślin energetycznych oraz produkcji energii z odpadów pochodzenia roślinnego i zwierzęcego.

Obszar partnerstwa charakteryzuje się dość niskim stopniem nasycenia przedsiębiorczością – wskaźnik przedsiębiorczości obszaru, obrazujący liczbę podmiotów wpisanych do rejestru REGON na 1 000 mieszkańców, na koniec 2019 r. wynosił 78 podmiotów i był niższy od średniej wartości dla województwa lubelskiego (82). Na obszarze funkcjonalnym przeważają podmioty gospodarcze o profilu handlowym i usługowym, podmioty wykorzystujące lokalne zasoby - zakłady przetwórstwa rolno – spożywczego oraz zakłady drzewne i meblarskie, a także firmy prowadzące działalność w branży budowlanej i magazynowo - transportowej. Oferta terenów inwestycyjnych obszaru partnerstwa obejmuje przede wszystkim tereny inwestycyjne w gminie miejskiej Międzyrzec Podlaski. Na terenie miasta utworzona została podstrefa Tarnobrzeskiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej EURO-PARK WISŁOSAN. Szansą na rozwój potencjału gospodarczego obszaru jest jego położenie na skrzyżowaniu dwóch głównych szlaków – korytarzy komunikacyjnych, o znaczeniu krajowym i międzynarodowym. Utworzenie planowanych tras drogowych najwyższych klas – autostrady A2 oraz drogi ekspresowej S19, a także modernizacja linii kolejowej E-20, sprawi że obszar partnerstwa znajdzie się w strefie szczególnej aktywizacji gospodarczej. Strefami perspektywicznego rozwoju gospodarczego obszaru są przede wszystkim rejony wpływu tych szlaków, a w szczególności węzeł planowanej autostrady A2 z drogą ekspresową S19 (miejscowość Łukowisko, Gmina Międzyrzec Podlaski) oraz węzły drogi ekspresowej S19 z drogą krajową nr 2 (miejscowość Zaścianki, Gmina Międzyrzec Podlaski), z linią kolejową E20 oraz drogą wojewódzką nr 806 (Miasto Międzyrzec Podlaski), a także węzeł we wsi Grabowiec (Gmina Kąkolewnica).

Na obszarze partnerstwa istnieje niewykorzystany w pełni potencjał turystyczny, bazujący na dostępnych zasobach kulturowych i naturalnych oraz produktach turystycznych, wokół których możliwy jest dalszy rozwój infrastruktury turystycznej i ruchu turystycznego. Do uwarunkowań sprzyjających rekreacyjno-turystycznemu wykorzystaniu obszaru partnerstwa należą przede wszystkim: mało skażone i dość urozmaicone środowisko przyrodnicze; położenie na terenie partnerstwa obszarów chronionych; kompleksy leśne, w tym przede wszystkim lasy na terenie gminy wiejskiej Międzyrzec Podlaski oraz gminy Drelów; rzeki i doliny rzeczne, w tym malownicza dolina rzeki Krzny; zbiorniki wodne, w tym przede wszystkim zbiorniki wodne powstałe w wyniku eksploatacji kruszywa „Żwirownia” (w Mieście Międzyrzec Podlaski) oraz „Bereza” (w Gminie Międzyrzec Podlaski) oraz zbiornik retencyjny „Żelazna” (w Gminie Drelów); infrastruktura sportowo-rekreacyjna; typowo rolniczy charakter krajobrazu, odpowiedni dla promocji agroturystyki.

Mapa nr 8
UWARUNKOWANIA SPOŁECZNO-GOSPODARZE
 Rolnictwo i gospodarka

Źródło: Opracowanie własne.

9.6 Model struktury funkcjonalno-przestrzennej

Struktura przestrzenna obszaru funkcjonalnego to system powiązanych ze sobą różnych elementów zagospodarowania pełniących określone funkcje, które łącznie tworzą całość funkcjonalno-przestrzenną. Elementami tej struktury są zarówno poszczególne części tego obszaru, które tworzą złożone systemy (np. ośrodki osadnicze, węzły ekologiczne, tereny produkcji rolniczej), tereny różniące się między sobą przeznaczeniem, użytkowaniem i funkcją, jak i sieci infrastrukturalne (transportowe, elektroenergetyczne), które umożliwiają kontakty i powiązania pomiędzy poszczególnymi częściami. Głównym celem kształtowanego modelu struktury funkcjonalno-przestrzennej obszaru jest stworzenie warunków do racjonalnego organizowania przestrzeni i egzekwowania ładu przestrzennego dla realizacji działań będących odpowiedzią na wyzwania rozwojowe obszaru funkcjonalnego partnerstwa Miasta Międzyrzec Podlaski oraz Gmin: Trzebieszów, Drelów, Kąkolewnica, Międzyrzec Podlaski. Ma on również wyeliminować lub minimalizować konflikty przestrzenne powstające między funkcjami społeczno-gospodarczymi i poszczególnymi podmiotami gospodarczymi na tle wykorzystywania ograniczonej przestrzeni i jej zasobów.

Model, uwzględniając regionalną politykę rozwoju określoną w *Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030 roku*, organizuje warunki przestrzenne dla alokacji funkcji społeczno-gospodarczych i poszczególnych inwestycji przyczyniających się do realizacji priorytetów rozwojowych obszarów strategicznej interwencji o znaczeniu regionalnym. *SRWL 2030* delimitując te obszary, określiła ich priorytety rozwojowe, czyli – w odniesieniu do Podlaskiego Obszaru Strategicznej Interwencji – gospodarcze wykorzystanie potencjału krajowych i europejskich korytarzy transportowych.

Model struktury funkcjonalno-przestrzennej obszaru partnerstwa uwzględnia zasadę ciągłości realizacji polityk społeczno-gospodarczych i przestrzennych oraz stan zagospodarowania. Stanowi on schemat obrazujący sposób funkcjonowania obszaru i przestrzenne odniesienie dla polityk rozwojowych. Na strukturę funkcjonalno-przestrzenną obszaru składają się elementy, które w zależności od ich fizjonomii, stanowią niezależnie funkcjonujące układy i struktury lub budują strefy funkcjonalne będące obszarami o zbliżonych bądź powiązanych funkcjach i kierunkach rozwoju, które ukształtowały się w wyniku rozwoju obszaru i działalności człowieka. Dla tych wyodrębniających się układów, struktur i stref zakłada się zróżnicowane kierunki i działania w ramach polityk rozwoju społeczno-gospodarczego i przestrzennego.

W strukturze funkcjonalno-przestrzennej obszaru (mapa nr 9) wyróżnia się:

1) strefy wzmocnienia i rozwoju funkcji społeczno-gospodarczych, w tym:

- elementy sieci osadniczej, na którą składają się:
  - Międzyrzec Podlaski – miejski ośrodek lokalny, pełniący funkcję centrum administracyjnego, przemysłowego, usługowego i kulturalnego obszaru partnerstwa. Na jego terenie powinny być podejmowane działania rozwojowe ukierunkowane na wzmocnienie jego ponadlokalnych funkcji, poprzez wspieranie zewnętrznych relacji i konkurencyjności względem sąsiadujących ośrodków, a także wspomaganie procesów dyfuzji aktywności społeczno-gospodarczej na terenie partnerstwa;
  - miejscowości gminne – lokalne ośrodki obsługi o rozwiniętych funkcjach mieszkalnych, administracyjno-gospodarczych, publicznych i usługowych, wskazane do koncentracji urbanizacji w zorganizowanych układach przestrzennych oraz rozwoju pozarolniczej działalności gospodarczej. Na ich terenie powinny być podejmowane działania rozwojowe

ukierunkowane na modernizację, rozbudowę i rozwój infrastruktury oraz usług służących krystalizacji silnych ośrodków lokalnych obsługujących tereny wiejskie;

- ośrodki wspomagające ośrodki gminne w zakresie usług podstawowych i obsługi ludności, na których terenie powinny być podejmowane działania ukierunkowane na rozwój osadnictwa oraz infrastruktury technicznej i społecznej;
- miejscowości sołeckie – elementarne ośrodki obsługi. Na ich terenie wskazane są działania rozwojowe ukierunkowane na odnowę wsi m.in. poprzez realizację atrakcyjnych przestrzeni publicznych z wykorzystaniem lokalnych usług, wspieranie rozwoju specjalistycznych funkcji ośrodków wiejskich w oparciu o lokalne zasoby przyrodnicze i kulturowe;
- tereny zwartej zabudowy – stanowią obszary kontynuacji i uzupełniania zabudowy, w obszarze których działania rozwojowe powinny uwzględniać rozwój zespołów rekreacyjno-sportowych i terenów zieleni urządzonej, rozbudowę bazy i infrastruktury placówek edukacyjnych, rozbudowę bazy usług medycznych i społecznych oraz dostosowanie istniejących zasobów mieszkaniowych do współczesnych standardów jakości i energochłonności;
- ośrodki i obszary wzmocnienia i rozwoju funkcji związanych z działalnością kulturową, w ramach których zakłada się realizację działań służących utrwalaniu tożsamości kulturowej, kreowaniu wizerunku obszaru oraz wykorzystaniu dziedzictwa materialnego i niematerialnego w rozwoju społeczno-gospodarczym, w tym przede wszystkim turystyki. Adaptacja i wykorzystywanie obiektów dziedzictwa kulturowego w działalności społeczno-kulturalnej sprzyjać będzie zachowaniu ich należytego stanu technicznego. Realizacja działań konserwatorskich związanych z ochroną i restauracją zabytków służyć będzie identyfikowaniu struktur przestrzennych wyróżniających walory obszaru w zakresie wielokulturowości, indywidualności architektury, historycznych układów urbanistycznych i ruralistycznych, unikatowego krajobrazu wiejskiego, śladów wydarzeń historycznych i przyczyni się do organizacji przestrzennej krajobrazów kulturowych;
- obszary i ośrodki wzmocnienia i rozwoju funkcji turystycznych i sportowo-rekreacyjnych, w ramach których zakłada się działania mające na celu wzrost różnych form turystyki z wykorzystaniem walorów przyrodniczych, kulturowych oraz zagospodarowania turystycznego. Dla rozwoju turystyki niezbędna jest modernizacja i rozbudowa bazy turystycznej dostosowanej do typu, intensywności ruchu turystycznego oraz wrażliwości środowiska. Obok działań o charakterze infrastrukturalnym istotne znaczenie ma kreowanie i rozwój konkurencyjnych i spójnych regionalnych i lokalnych produktów turystycznych;
- ośrodki i obszary lokalizacji i rozwoju funkcji przemysłowych i przedsiębiorczości pozarolniczej, a także funkcji obsługi transportu jako ogniwa organizacji przestrzeni gospodarczej stanowiące zorganizowane strefy przedsiębiorczości, tereny inwestycyjne dla lokalizacji branż przemysłu i usług logistycznych, w ramach których zakłada się realizację działań służących wzmocnieniu i wzbogaceniu funkcjonalnemu obszarowi poprzez wykorzystanie połączenia na kierunkach przebiegów krajowych i europejskich powiązań transportowych (drogowych i kolejowych), zwiększenie potencjału instytucji otoczenia biznesu, poprawę efektywności zagospodarowania i racjonalne wykorzystanie terenów częściowo zainwestowanych i brownfield, przekształcanie mało atrakcyjnych stref w nowoczesne strefy aktywności gospodarczej oraz tworzenie nowych terenów inwestycyjnych, przede wszystkim w kształtujących się węzłach i pasmach rozwoju.

2) strefy o wiodącej funkcji przyrodniczej i ochronnej, na które składają się:

- węzły ekologiczne stanowiące obszary węzłowe regionalnej i lokalnej sieci ekologicznej będące miejscami o warunkach naturalnych lub zbliżonych do naturalnych i sprzyjającymi występowaniu gatunków rzadkich lub zagrożonych wyginięciem,
- korytarze ekologiczne zapewniające łączność pomiędzy węzłami układu naturalnego, umożliwiające migrację gatunków,
- doliny rzeczne i zbiorniki wodne stanowiące uzupełnienie sieci korytarzy i węzłów ekologicznych.

Tereny te stanowią podstawowe elementy struktury obszaru decydujące o jakości środowiska życia człowieka, w obszarze których zakłada się realizację działań sprzyjających prawidłowemu funkcjonowaniu tych struktur poprzez integrację systemów obszarów chronionych służącą zapewnieniu ciągłości i spójności przestrzeni przyrodniczej oraz harmonizację rozwoju społeczno-gospodarczego i infrastruktury z przestrzenią przyrodniczą. Ponadto, w celu prawidłowego działania ekosystemu oraz eliminowania zjawisk negatywnych zaleca się podjęcie działań mających na celu odtwarzanie właściwych stosunków wodnych, zwiększanie zdolności retencyjnej obszaru poprzez m.in.: budowę nowych oraz rozbudowę i modernizację istniejących zbiorników retencyjnych, zalesianie terenów, czy renaturalizację rzek. Wody powierzchniowe i podziemne należy chronić poprzez wyposażanie obszarów zwartej zabudowy w sieć kanalizacyjną z odprowadzaniem nieczystości do oczyszczalni ścieków, a obszarów o zabudowie rozproszonej w indywidualne, ekologiczne, przydomowe oczyszczalnie ścieków oraz ograniczenie stosowania chemicznych środków ochrony roślin.

3) elementy infrastruktury kształtujące sieć powiązań wewnętrznych i zewnętrznych, w tym:

- linia kolejowa, realizująca powiązania zewnętrzne obszaru,
- drogi krajowe i drogi wojewódzkie – realizujące powiązania zewnętrzne i pełniące jednocześnie funkcję wewnętrznych powiązań transportowych obszaru, stanowiące główny szkielet sieci transportowej obszaru partnerstwa,
- planowana autostrada A2, planowana droga ekspresowa S19 oraz planowana wschodnia obwodnica Miasta Międzyrzec Podlaski;
- drogi powiatowe – realizujące głównie powiązania wewnętrzne, a także bliskie powiązania zewnętrzne, uzupełniające sieć dróg wojewódzkich,
- drogi gminne – realizujące wewnętrzne powiązania transportowe, uzupełniające sieć dróg wojewódzkich i powiatowych, w odniesieniu do których zakłada się ich dalszy rozwój w wymiarze jakościowym i ilościowym,
- system elektroenergetyczny – linie elektroenergetyczne WN oraz stacje transformatorowe / GPZ, decydujące o bezpieczeństwie energetycznym obszaru.

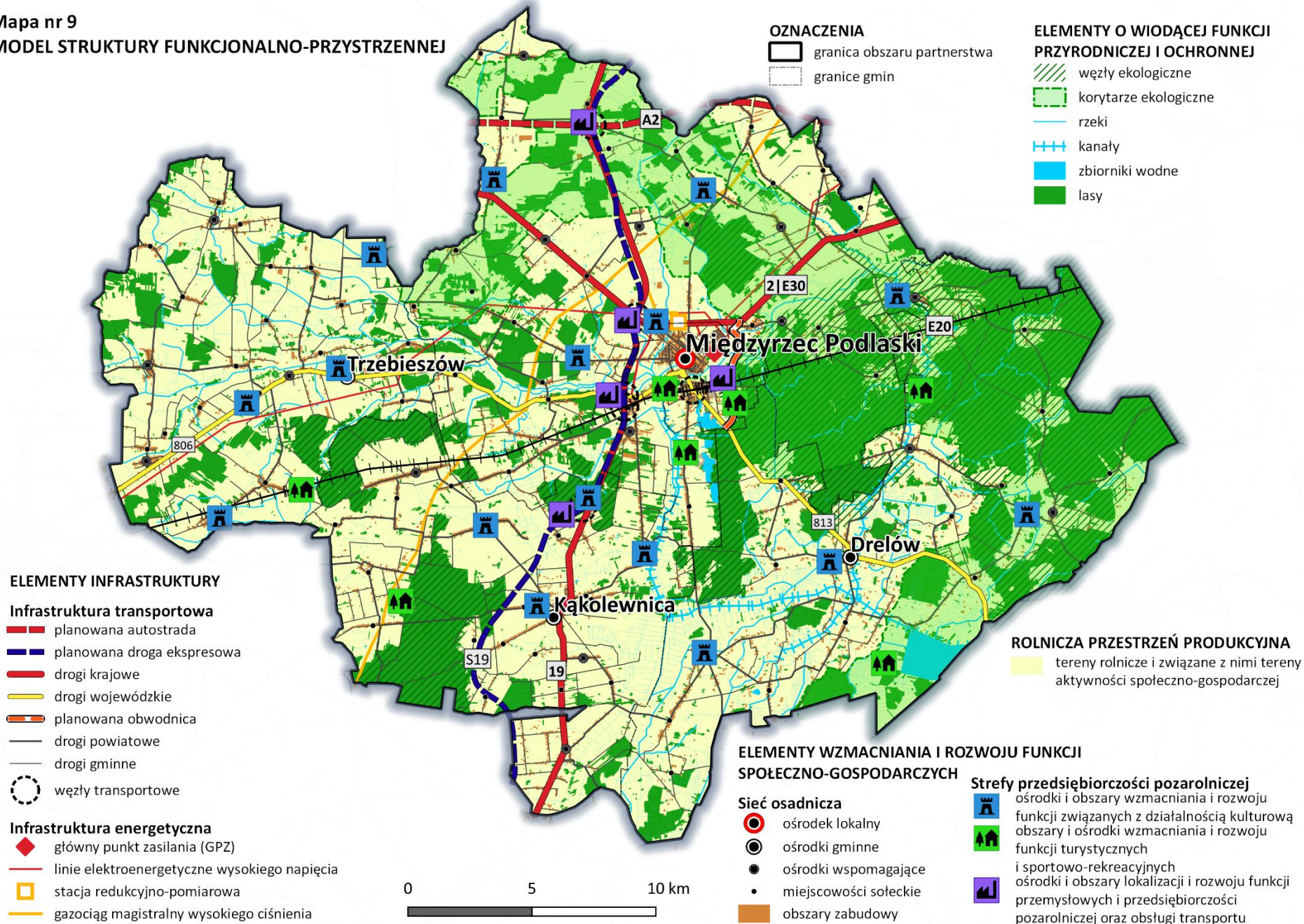
W odniesieniu do powyższych elementów zakłada się realizację działań mających na celu ich rozwój, przede wszystkim infrastruktury transportowej, ukierunkowany na minimalizowanie barier i ograniczeń rozwoju w funkcjonowaniu układów przestrzennych, kształtowanie spójnego systemu zewnętrznych i wewnętrznych powiązań transportowych oraz integrację poszczególnych elementów systemu transportowego i podwyższenie parametrów eksploatacyjnych. Istotnym aspektem realizacji działań będzie również poprawa dostępności komunikacyjnej i mobilności mieszkańców, zapewnienie sprawności powiązań komunikacyjnych, minimalizowanie zagrożenia bezpieczeństwa publicznego oraz kolizji z elementami sieci ekologicznej.

4) strefę rolniczej przestrzeni produkcyjnej, którą stanowią tereny rolnicze (grunty orne, sady, łąki, pastwiska, stawy, zbiorniki wodne oraz zadrzewienia śródpolne) i związane z nimi tereny aktywności społeczno-gospodarczej. Strefa ta stanowi podstawowy element struktury funkcjonalno-przestrzennej obszaru i charakteryzuje się średnio korzystnymi warunkami dla intensywnej roślinnej produkcji rolnej, natomiast wyróżnia się korzystną strukturą agrarną oraz dużym udziałem użytków zielonych (kompleksy łąkowo-pastwiskowe), które są podstawą rozwoju gospodarki hodowlanej.

W odniesieniu do przedmiotowej strefy zakłada się rozwój gospodarki rolnej i hodowlanej z zachowaniem istniejących uwarunkowań przyrodniczych, z uwzględnieniem ograniczeń wynikających z położenia części obszaru w granicach obszarów chronionych, zwiększenia ilości gospodarstw specjalistycznych oraz prowadzenia upraw roślin intensywnych (warzyw, owoców). Wiodące kierunki zagospodarowania tej strefy to również rozwój bazy przetwórstwa rolno-spożywczego oraz usług obsługi rolnictwa. W tym celu wskazane jest utrzymanie arealu trwałych użytków zielonych oraz ich remelioracja dla potrzeb hodowli zwierząt oraz dostosowanie struktury agrarnej do potrzeb wysokotowarowego rolnictwa. Należy również podjąć działania zmierzające do wzbogacenia funkcjonalnego z zachowaniem obecnych kierunków rozwoju specjalizacji rolnej poprzez wspieranie rozwoju gospodarstw ekologicznych, rozwój i realizację – w oparciu o naturalne i rolnicze potencjały obszaru – obiektów energetyki odnawialnej oraz zapewnienie przestrzennych możliwości funkcjonowania i rozwoju zakładów usługowo–produkcyjnych w działalnościach pozarolniczych. Ponadto, ze względu na walory przyrodnicze obszaru oraz występujące zabytki zaleca się wyznaczenie na terenach rolnych i leśnych szlaków turystycznych oraz rozwój w gospodarstwach rolnych różnych form agroturystyki.

Mapa nr 9
MODEL STRUKTURY FUNKCYJALNO-PRZYSTRZENNEJ

9.7 Ustalenia i rekomendacja dla lokalnych dokumentów planistycznych

Głównym celem modelowania struktury funkcjonalno-przestrzennej obszaru jest określenie wzajemnych relacji pomiędzy poszczególnymi elementami tej struktury i między tymi elementami a obszarem jako całością oraz kształtowanie tych relacji w sposób zrównoważony. Właściwemu kształtowaniu i harmonizowaniu struktury zarówno w odniesieniu do relacji pomiędzy układem naturalnym i antropogenicznym, jak i w obrębie obu układów służą wytyczne dla lokalnych polityk przestrzennych, tj. przestrzenne warunki realizacji polityki rozwoju obszaru partnerstwa Miasta Międzyrzec Podlaski oraz Gmin: Trzebieszów, Drelów, Kąkolewnica, Międzyrzec Podlaski.

Mając na uwadze elementy i obszary konstytuujące strukturę funkcjonalno-przestrzenną obszaru partnerstwa Miasta Międzyrzec Podlaski oraz Gmin: Trzebieszów, Drelów, Kąkolewnica, Międzyrzec Podlaski określa się poniższe ustalenia i rekomendacje do lokalnych polityk przestrzennych:

– [w zakresie stref wzmocnienia i rozwoju funkcji społeczno-gospodarczych](#), w tym:

- elementów sieci osadniczej:

System osadniczy stanowi bazę rozwoju infrastruktury społecznej oraz kształtowania przestrzeni gospodarczej. Determinantami rozwoju sieci osadniczej są przede wszystkim istniejące układy zabudowy oraz cechy środowiska przyrodniczego. O rozmieszczeniu zabudowy decydują również warunki dostępności komunikacyjnej terenu i możliwość ekonomicznego wyposażenia ich w infrastrukturę techniczną. Kształtowanie warunków przestrzennych zmierzających do poprawy jakości życia mieszkańców wymaga poprawy warunków zamieszkania i wypoczynku oraz dostępu do infrastruktury technicznej (gazociąg, wodociąg, kanalizacja sanitarna) i komunikacyjnej odpowiedniego standardu oraz do usług, szczególnie: edukacji, kultury i zdrowia oraz usług społecznych.

W celu wzmocnienia konkurencyjności oraz krystalizowania struktury osadniczej, w tym silnych ośrodków lokalnych i wydobywania niewykorzystanych potencjałów obszaru przyjmuje się następujące zasady:

- 1) efektywne wykorzystywanie terenów przeznaczonych pod zabudowę, minimalizujące jej ekspansję na tereny otwarte;
- 2) uwzględnianie przestrzeni publicznych jako organicznej części ośrodków osadniczych, stanowiących podstawowy element integrujący układy urbanistyczne lub ruralistyczne i decydujących o atrakcyjności obszaru dla zamieszkania;
- 3) kształtowanie przestrzeni publicznych zapewniając im wysoką jakość funkcjonalną i estetyczną z jednoczesną ochroną historycznych i kulturowych walorów obszaru;
- 4) zapewnienie ochrony ogólnodostępnych miejsc i możliwości tworzenia nowych przestrzeni publicznych (zieleni, parków, placów zabaw, terenów sportowo-rekreacyjnych itp.) przy zachowaniu historycznych założeń i układów w planowaniu terenów urbanizacji (mieszaniowych, usługowych);
- 5) zapewnienie odpowiedniej jakości i ilości terenów zieleni urządzonej, zagospodarowanych i udostępnionych dla potrzeb sportu, rekreacji i codziennego wypoczynku lokalnej społeczności oraz turystów;
- 6) planowanie terenów urbanizacji warunkowanych równoczesną realizacją sieci wodociągowej i kanalizacyjnej;
- 7) przywrócenie i usprawnienie powiązań komunikacyjnych (w tym transportu zbiorowego) miejscowości sołeckich z ośrodkami skupiającymi lokalne i ponadlokalne funkcje usługowe (ośrodek lokalny i ośrodki gminne);
- 8) restrukturyzacja i planowanie zagospodarowania w sposób zapobiegający powstawaniu środowiskowych kolizji funkcjonalnych oraz przy zachowaniu skali i form zabudowy;

- 9) przeznaczanie, w procesie restrukturyzacji funkcjonalnej terenów zainwestowanych, niewykorzystanych obiektów na usługi ogólnodostępne służące celom publicznym oraz uzupełnianie bazy infrastruktury społecznej;
- 10) zachowanie historycznych założeń, układów, przestrzeni publicznych i dziedzictwa kulturowego z jego wykorzystaniem w rozwoju turystyki;
- 11) tworzenie warunków do rozwoju funkcji produkcyjnych i usługowych w oparciu o miejscowe zasoby (przetwórstwo rolno-spożywcze);
- 12) zwiększenie udziału funkcji pozarolniczych (rozwój wielofunkcyjny) w kształtowaniu osadnictwa wiejskiego, w celu rozwoju społeczno-gospodarczego obszaru oraz poprawy warunków życia jego mieszkańców przy zachowaniu równowagi między sferą społeczną i gospodarczą, a środowiskiem przyrodniczym i kulturowym, przy wykorzystaniu miejscowej bazy surowcowej oraz walorów turystycznych.
- 13) rozwój bazy magazynowej oraz przetwórczej służącej wzmocnieniu specjalizacji rolniczej obszaru, a także zapewniającej zagospodarowanie lokalnych płodów rolnych;
- 14) wykorzystanie do rozwoju funkcji przedsiębiorczości pozarolniczej w pierwszej kolejności terenów już częściowo zainwestowanych oraz typu brownfield;
- 15) wykorzystanie potencjału naturalnego i rolniczego obszaru do produkcji energii ze źródeł odnawialnych;
- 16) tworzenie warunków do tworzenia i rozwoju agroturystyki na bazie istniejących gospodarstw rolnych.

▪ ośrodków i obszarów wzmocnienia i rozwoju funkcji związanych z działalnością kulturową:

W celu podkreślenia bogactwa kultury lokalnej, utrwalania tożsamości kulturowej, kreowania wizerunku obszaru oraz wykorzystania dziedzictwa materialnego i niematerialnego w rozwoju społeczno-gospodarczym przyjmuje się następujące zasady:

- 1) zachowanie zabytkowych cech układów urbanistycznych i ruralistycznych oraz porządkowanie ich struktur przestrzennych;
- 2) zachowanie obiektów zabytkowych poprzez ich konserwację, rewaloryzację, adaptację do współczesnych potrzeb i wymogów;
- 3) zachowanie istniejących obiektów małej architektury – krzyży, kapliczek;
- 4) uczytelnianie relikwów i zagospodarowanie zabytków archeologicznych;
- 5) ochrona oraz poprawa stanu i standardu funkcjonalnego i technicznego istniejących obiektów i zasobów zabytkowych prawnie chronionych i postulowanych do objęcia ochroną, z właściwą ich ekspozycją i udostępnieniem dla turystyki krajoznawczej, wraz z odpowiednim zagospodarowaniem terenów otaczających;
- 6) tworzenie parków kulturowych, traktowanych jako obszary funkcjonalne ochrony krajobrazu kulturowego;
- 7) zagwarantowanie ochrony krajobrazowej, historycznych sylwet przestrzennych i osi widokowych, a także ekspozycji oraz obserwacji archeologicznej;
- 8) organizacja i zagospodarowanie w formie szlaków turystycznych historycznych szlaków kulturowych wraz z integracją obiektów dziedzictwa kulturowego z infrastrukturą lokalnych i ponadlokalnych szlaków i tras rowerowych;
- 9) ochrona i kształtowanie wartości kulturowych i krajobrazowych obszaru oraz zachowanie zabytkowych układów, kształtowanie współczesnej zabudowy w nawiązaniu do zabudowy tradycyjnej i przeciwdziałanie tendencjom do rozpraszania zabudowy,
- 10) przeciwdziałanie dewastacji krajobrazu elementami infrastruktury technicznej,
- 11) wykorzystywanie ocalałych obiektów dziedzictwa kulturowego jako wzorników w kształtowaniu lokalnej przestrzeni, a także bazy dla tworzenia instytucji kultury;

- 12) promowanie wykorzystywania i przystosowania obiektów o wartościach kulturowych na cele usługowe;
- 13) podporządkowanie dalszego rozwoju infrastruktury rekreacyjnej i turystycznej (m.in. szlaków turystycznych, ścieżek dydaktycznych, tras rowerowych z urządzeniami) kanalizacji ruchu turystycznego na obszarach o najwyższych walorach przyrodniczo-krajobrazowych;

▪ obszarów i ośrodków wzmocnienia i rozwoju funkcji turystycznych i sportowo-rekreacyjnych:

W celu rozwoju różnych form turystyki z wykorzystaniem walorów przyrodniczych i kulturowych oraz zagospodarowania turystyczno-rekreacyjnego obszaru przyjmuje się następujące zasady:

- 1) dalszy rozwój obszarów turystyczno-rekreacyjnych w oparciu o zbiorniki wodne powstałe w wyniku eksploatacji kruszywa „Żwirownia” w Mieście Międzyrzec Podlaski oraz „Bereza” w Gminie Międzyrzec Podlaski oraz zbiornik retencyjny „Żelizna” w Gminie Drelów, a także kompleksy leśne;
- 2) turystyczne wykorzystanie walorów rzeki Krzny;
- 3) kształtowanie funkcji turystycznej z uwzględnieniem nadrzędności funkcji przyrodniczej, w szczególności poprzez dostosowanie form zagospodarowania i intensywności użytkowania turystycznego do chłonności środowiska przyrodniczego;
- 4) dostosowanie kierunków zagospodarowania turystycznego do rozmieszczenia walorów turystycznych i dostępności komunikacyjnej;
- 5) modernizacja i rozbudowa bazy turystycznej dostosowanej do typu i intensywności ruchu turystycznego, potrzeb użytkowników oraz wrażliwości środowiska;
- 6) stworzenie możliwości uprawiania sportów oraz innych form czynnego spędzania czasu dzięki wzbogacaniu obszarów w urządzenia sportowo-rekreacyjne;
- 7) zagospodarowanie rekreacyjno-wypoczynkowe najatrakcyjniejszych turystycznie obszarów przez dostosowanie istniejącej zabudowy do obsługi turystyki oraz wydzielenie terenów pod tereny rekreacji indywidualnej,
- 8) kształtowanie zabudowy letniskowej dostosowanej do cech i stylu lokalnej architektury i krajobrazu oraz harmonijne wpisanie nowych elementów zagospodarowania w otoczenie;
- 9) tworzenie turystycznych szlaków tematycznych wykorzystujących przyrodnicze, kulturowe i historyczne walory obszaru;
- 10) urządzenie punktów widokowych;
- 11) ochrona istniejących i kształtowanie nowych terenów zieleni;
- 12) rozwój obiektów zaplecza technicznego (parkingi, miejsca postojowe);
- 13) podnoszenie standardu zagospodarowania w obszarach rekreacyjnych w zakresie infrastruktury ochrony środowiska i infrastruktury wypoczynkowej, a także rozwój zaplecza handlowego i gastronomicznego obsługującego turystykę
- 14) dbałość o estetykę obiektów zagospodarowania turystycznego i całego otoczenia;

▪ ośrodków i obszarów lokalizacji i rozwoju funkcji przemysłowych i przedsiębiorczości pozarolniczej:

Za główne strefy rozwoju gospodarczego traktuje się tereny inwestycyjne w podstrefie ekonomicznej, obszary inwestycyjne związane z istniejącymi i projektowanymi węzłami komunikacyjnymi, tereny podmiejskie oraz tereny w ośrodkach gminnych na kierunkach głównych powiązań transportowych. W celu zwiększenia konkurencyjności i atrakcyjności gospodarczej obszaru, w tym jego wzmocnienia i wzbogacenia funkcjonalnego przyjmuje się następujące zasady:

- 1) kształtowanie atrakcyjnych terenów aktywności gospodarczej w obszarach z istniejącym lub zaplanowanym pełnym uzbrojeniem terenów inwestycyjnych umożliwiającym osiągnięcie wysokich standardów zagospodarowania;

- 2) koncentrowanie uciążliwej lub wysokospecjalistycznej aktywności gospodarczej w wyodrębnionych, zorganizowanych strefach gospodarczych umożliwiających ograniczenie negatywnego wpływu terenów przemysłowych na sąsiadującą zabudowę mieszkaniową i kształtowanie krajobrazu;
- 3) wykorzystanie do rozwoju funkcji przedsiębiorczości pozarolniczej w pierwszej kolejności terenów już częściowo zainwestowanych oraz typu brownfield, a za główne strefy rozwoju gospodarczego traktuje się tereny podmiejskie i w ośrodkach gminnych na kierunkach głównych powiązań transportowych;

– **w zakresie stref o wiodącej funkcji przyrodniczej i ochronnej:**

W celu właściwego funkcjonowania struktur przyrodniczych uwzględniającego ich integrację i harmonizację z obszarami rozwoju społeczno-gospodarczego i infrastrukturą przyjmuje się następujące zasady:

- 1) zachowanie i ochrona lasów, zwłaszcza lasów i ekosystemów leśnych o dużym stopniu naturalności lub szczególnie cennych ze względu na zachowanie bioróżnorodności biologicznej;
- 2) zwiększanie zasobów wodnych i leśnych w sposób zapewniający ochronę siedlisk cennych przyrodniczo i walorów krajobrazowych;
- 3) ochrona walorów przyrodniczo-krajobrazowych i zapewnienie ciągłości przestrzennej systemu obszarów chronionych oraz ochrony najcenniejszych walorów krajobrazowych;
- 4) kształtowanie zagospodarowania terenów w obszarach chronionych w dostosowaniu do przedmiotu ochrony wartości przyrodniczych i krajobrazowych;
- 5) zachowanie w dotychczasowym użytkowaniu gruntów niezabudowanych posiadających walory przyrodnicze i kulturowe (np. łąki wewnątrz i na obrzeżach kompleksów leśnych);
- 6) kształtowanie pasmowych struktur przyrodniczych (łąk, zadrzewień i zakrzewień śródpolnych) i uwzględnienie zwiększenia ciągłości leśnych korytarzy ekologicznych poprzez zalesienia;
- 7) zapewnienie odpowiednich rozwiązań przestrzennych umożliwiających migrację zwierząt (np. mosty ekologiczne, przepusty, estakady itp.) w przypadku konieczności sytuowania nasypów ziemnych poprzecznie do osi korytarza, kształtowanie naturalnych alternatywnych sposobów łączności ekologicznej (obejść ekologicznych);
- 8) odbudowywanie stosunków hydrologicznych oraz budowa i modernizacja zbiorników małej retencji;
- 9) uwzględnienie czynnej ochrony ekosystemów służącej podnoszeniu walorów turystycznych i rekreacyjnych obszaru;
- 10) wzbogacenie krajobrazu osadniczego zielenią (parki, zieleń izolacyjna) oraz zwiększenie udziału powierzchni terenów zielonych, a także ochrona i pielęgnacja istniejących parków dworskich i pałacowych, cmentarzy zabytkowych, zadrzewień itp.;
- 11) eliminacja istniejących źródeł zagrożeń czystości wód powierzchniowych i podziemnych oraz eliminacja źródeł zagrożeń środowiska znajdujących się na terenach osadniczych;

– **w zakresie elementów infrastruktury kształtujących sieć powiązań wewnętrznych i zewnętrznych:**

W celu kształtowania spójnego systemu zewnętrznych i wewnętrznych powiązań transportowych oraz integracji poszczególnych elementów tego systemu, jak również zrównoważonego rozwoju infrastruktury technicznej przyjmuje się następujące zasady:

- 1) wprowadzenie lub utrzymanie rezerw terenowych niezbędnych do rozbudowy i poprawy parametrów technicznych dróg krajowych, wojewódzkich, powiatowych i gminnych;
- 2) uwzględnianie potrzeb ruchu rowerowego i pieszego przy planowaniu i projektowaniu układów komunikacyjnych;

- 3) uwzględnienie przywrócenia i usprawnienia powiązań komunikacyjnych miejscowości sołeckich z ośrodkami gminnymi zmierzających do zwiększenia dostępności ośrodków skupiających funkcje usługowe oraz zwiększenia mobilności mieszkańców;
- 4) rozbudowa sieci lokalnych tras rowerowych i ich integracja z ponadlokalnymi i regionalnymi trasami rowerowymi;
- 5) uwzględnianie warunków środowiskowych w lokalizowaniu urządzeń produkujących energię ze źródeł odnawialnych;
- 6) rozbudowa i modernizacja sieci wodociągowych i kanalizacyjnych, a także budowa przydomowych oczyszczalni ścieków;

– **w zakresie rolniczej przestrzeni produkcyjnej:**

W celu rozwoju rolniczej przestrzeni produkcyjnej obszaru oraz wzbogacenia funkcjonalnego obszaru z zachowaniem obecnych kierunków rozwoju specjalizacji rolnej przy uwzględnieniu ochrony walorów przestrzeni rolniczej przyjmuje się następujące zasady:

- 1) prowadzenie działań przeciwerozrywnych na gruntach ornych (zapobieganie przed erozją wodną i wietrzną) m.in. wyprowadzanie nowych oraz utrzymanie i ochronę istniejących zadrzewień i zakrzewień śródpolnych;
- 2) ograniczanie przeznaczanie gruntów wysokich klas bonitacyjnych na cele nierolnicze;
- 3) zalesianie terenów najniższych klasach bonitacyjnych, gleb zdegradowanych i nieużytków;
- 4) ograniczenie i zatrzymanie procesów urbanizacji poprzez zakaz wyznaczania nowych terenów zabudowy poza terenami istniejącego zainwestowania służącego minimalizowaniu negatywnych skutków ekonomicznych związanych z rozpraszaniem zabudowy;
- 5) niwelowanie potencjalnych konfliktów przestrzennych poprzez kształtowanie prawidłowych relacji pomiędzy zabudową związaną z produkcją rolną a zabudową mieszkaniową;
- 6) wykorzystywanie potencjału glebowo-klimatycznego, kulturowego i przyrodniczo-krajobrazowego do intensyfikacji rozwoju gospodarstw agroturystycznych (głównie w obszarach nagromadzenia i koncentracji obiektów dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego) i ekologicznych.

10. Spójność z celami Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego 2030

W procesie definiowania celów i kierunków działań Strategii Rozwoju Ponadlokalnego Doliny Krzny 2022 – 2030 zachowano spójność z ustaleniami i rekomendacjami w zakresie kształtowania i prowadzenia polityki przestrzennej określonymi w Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego 2030 (SRWL 2030). Istotną kwestią jest tu zgodność z **modelem zrównoważonego rozwoju województwa**, który ma charakter funkcjonalny i oparty jest o cztery filary zakładające:

- zrównoważony terytorialnie rozwój regionu
- integrację zasobów i potencjałów
- stymulowanie racjonalnymi wyborami strategicznymi
- ukierunkowanie na osiągnięcie wysokiej jakości życia

Ważnym aspektem w określaniu celów i kierunków działań Strategii było uwzględnienie przedstawianych w SRWL 2030 **zasad horyzontalnych**, które obowiązują wszystkich interesariuszy regionalnej polityki rozwoju oraz determinują sposób osiągania celów rozwoju przyjętych w SRWL.

Zasady horyzontalne w Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego 2030

Opracowanie własne

Wykorzystanie modeli, zasad i rekomendacji zawartych w SRWL 2030 było ważnym aspektem w formułowaniu celów Strategii, szczególnie w kontekście wykorzystania dostępnych instrumentów rozwoju terytorialnego zapewniających większą efektywność wydatkowania środków publicznych i koncentrację na realizacji projektów prorozwojowych.

Analizując problemy, potencjały i przewagi konkurencyjne obszaru Doliny Krzny oraz określając cele Strategii zachowano spójność z celami operacyjnymi SRWL 2030.

Spójność celów Strategii Rozwoju Ponadlokalnego Doliny Krzyny 2022 – 2030 z celami Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego 2030 (SRWL)

Cele strategiczne Strategii Rozwoju Ponadlokalnego Doliny Krzyny 2022 – 2030	Cele operacyjne Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego 2030
<p>Cel strategiczny 1 Wzrost jakości życia i spójności społecznej</p>	<p>3.3. Promocja i rozwój usług prozdrowotnych, uzdrowiskowych oraz gospodarki senioralnej</p> <p>4.1. Rozwijanie kapitału ludzkiego</p> <p>4.3. Włączenie i integracja społeczna</p> <p>4.6. Wspieranie oddolnych inicjatyw i poprawa efektywności zarządzania</p>
<p>Cel strategiczny 2 Adaptacja do zmian klimatu i zrównoważona przestrzeń</p>	<p>2.1. Zrównoważony rozwój systemów infrastruktury technicznej</p> <p>2.2. Rozwój miejskich obszarów funkcjonalnych (w tym ośrodków lokalnych)</p> <p>2.3. Wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich</p> <p>2.4. Ochrona walorów środowiska</p> <p>3.4. Innowacyjne wykorzystanie walorów przyrodniczo-kulturowych, rozwój sportu i usług wolnego czasu</p> <p>4.5. Bezpieczeństwo publiczne</p>
<p>Cel strategiczny 3 Wzrost konkurencyjności i atrakcyjności gospodarczej</p>	<p>1.4. Umacnianie marki lubelskich produktów żywnościowych</p> <p>2.1. Zrównoważony rozwój systemów infrastruktury technicznej</p> <p>2.2. Rozwój miejskich obszarów funkcjonalnych (w tym ośrodków lokalnych)</p> <p>2.3. Wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich</p> <p>3.2. Wspieranie konkurencyjności i innowacyjności przedsiębiorstw</p> <p>3.4. Innowacyjne wykorzystanie walorów przyrodniczo-kulturowych, rozwój sportu i usług wolnego czasu</p>

11. Terytorialny wymiar wsparcia, obszary strategicznej interwencji

Potencjały i bariery rozwojowe obszaru Doliny Krzny posiadają swoje odniesienia przestrzenne, a ich identyfikacja ma istotne znaczenie dla prowadzenia polityki rozwoju w ujęciu terytorialnym. Pozwala to na ukierunkowanie interwencji publicznych nie tylko tematycznie, ale także w stosunku do konkretnych obszarów geograficznych. Podejście terytorialne w niniejszej Strategii jest narzędziem wzmacniania procesów rozwojowych na terenie gmin partnerskich Doliny Krzny, pozwalając tym samym na zwiększenie skuteczności osiągnięcia celów strategicznych.

Podstawą określenia wymiaru terytorialnego jest nowy paradygmat polityki rozwoju, zdefiniowany w dokumentach strategicznych na poziomie krajowym, m.in. w Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2030 (KSRR 2030). Model ten zakłada zmniejszanie dysproporcji w poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego regionów oraz zapewnienie większej spójności rozwojowej Polski przez wsparcie obszarów słabszych gospodarczo - rozwój społecznie i terytorialnie zrównoważony².

Odejście od wspierania całego kraju czy regionów w jednolity sposób na rzecz większego różnicowania interwencji, w zależności od problemów i potencjałów poszczególnych obszarów, przełożyło się na wyznaczenie **krajowych i regionalnych obszarów strategicznej interwencji (OSI)** oraz na tworzenie instrumentów terytorialnych dopasowanych do ich specyficznych potrzeb rozwojowych. Obszar gmin partnerskich Doliny Krzny objęty zostało dwoma OSI wyznaczonymi w KSRR 2030: [1] obszary zagrożone trwałą marginalizacją i [2] wschodnia Polska.

11.1 Podejście terytorialne - uwarunkowania krajowe i regionalne

W aspekcie terytorialnym Strategii uwzględniono założenia i kierunki polityki regionalnej, określone w Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego 2030. SRWL 2030 wyznacza regionalne strefy funkcjonalne, charakteryzujące się wspólnymi uwarunkowaniami i celami rozwojowymi, na których przewiduje się współpracę w układach ponadlokalnych - **obszary Strategicznej Interwencji o znaczeniu regionalnym**.

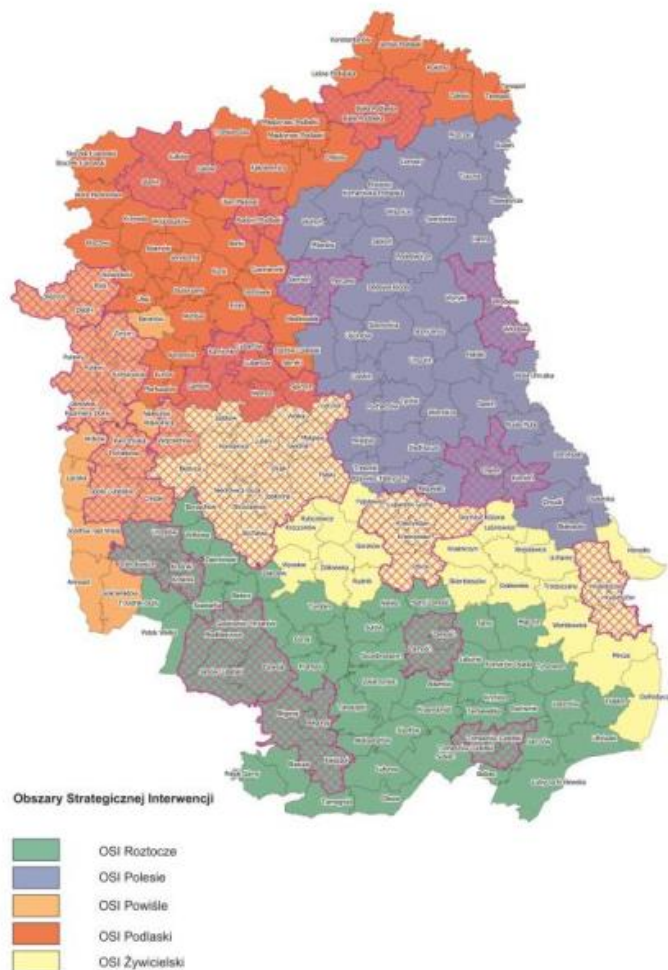
W wymiarze strategicznym oznacza to wskazanie³:

- obszarów dla których zdefiniowany indywidualny priorytet rozwojowy determinuje zakres planowanego wsparcia w ramach instrumentów terytorialnych,
- kierunków działań (wybranych spośród wszystkich kierunków działań SRWL 2030), których realizacja ma szczególne znaczenie dla priorytetów rozwojowych poszczególnych subregionów funkcjonalnych,
- przedsięwzięć, których realizacja ma szczególne znaczenie dla rozwoju określonych subregionów funkcjonalnych, w tym przede wszystkim służących poprawie ich dostępności w układzie wewnętrznym i zewnętrznym.

Jednocześnie podstawą określenia wymiaru terytorialnego w Strategii są cele i zasady rozwoju przestrzennego przedstawione za pomocą modelu struktury funkcjonalno-przestrzennej w Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego.

² Rozwój odpowiedzialny to również rozwój zrównoważony terytorialnie, który rozwija i efektywnie wykorzystuje miejscowe zasoby i potencjały wszystkich terytoriów, a w szczególności wspomaga rozwój tych obszarów, które mają mniejszą odporność na zjawiska kryzysowe, nie mogą w pełni rozwinąć swojego potencjału rozwojowego lub utraciły funkcje społeczno-gospodarcze. (KSRR 2030).

³ Źródło: SRWL 2030

Obszary Strategicznej Interwencji o znaczeniu regionalnym

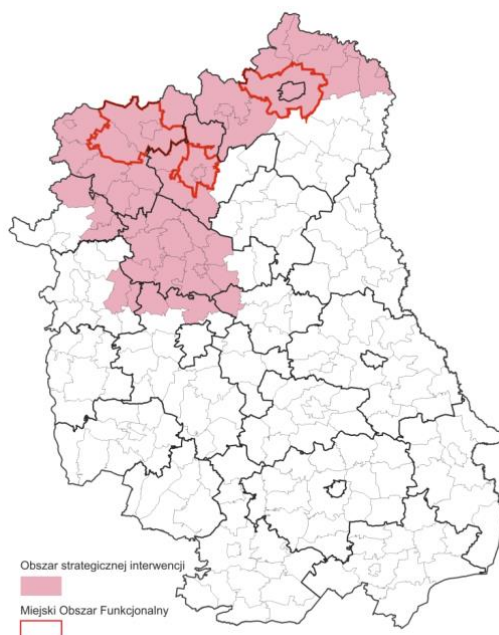
Źródło: Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego 2030

Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego 2030 wyznacza **obszary strategicznej interwencji o znaczeniu regionalnym**. Jest to konsekwencja decyzji dotyczącej potrzeby szczególnego wsparcia realizacji wybranych kierunków działań SRWL na określonych obszarach województwa z wykorzystaniem modelu zrównoważonego rozwoju.

Zakres OSI wskazanych w SRWL 2030 obejmuje:

- obszary współpracy w strefach silnego oddziaływania miast (Miejskie Obszary Funkcjonalne ośrodków subregionalnych i lokalnych oraz Lubelski Obszar Metropolitalny),
- strefy funkcjonalne, charakteryzujące się wspólnymi uwarunkowaniami i celami rozwojowymi, na których przewiduje się współpracę w układach ponadlokalnych (**OSI Subregionalne**: Rostocze, Polesie, Powiśle, Podlaski, Żywicielski).

W ramach powyższej delimitacji wskazano obszary, na których samorząd województwa lubelskiego zakłada zastosowanie mechanizmów terytorialnych - tematycznych kierunków interwencji z uwzględnieniem wsparcia z poziomu krajowego, regionalnego i lokalnego oraz przedsięwzięć priorytetowych dla rozwoju poszczególnych OSI.

OSI Podlaski

Źródło: Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego 2030

Zgodnie z delimitacją OSI przedstawioną w SRWL 2030 gminy partnerskie obszaru Doliny Krzny położone są na terenie **Podlaskiego Obszaru Strategicznej Interwencji**.

Za priorytet rozwoju Podlaskiego OSI uznano „gospodarcze wykorzystanie potencjału krajowych i europejskich korytarzy transportowych”. Określono również główne kierunki interwencji / tematyczne obszary wsparcia OSI Podlaskiego⁴:

- **Poprawa konkurencyjności gospodarstw rolnych**
  - rozwój lokalnych specjalizacji rolnych m.in. w oparciu o odtworzenie historycznie ukształtowanych lub wykorzystanie nowych, niszowych kierunków produkcji.
- **Zrównoważony rozwój systemów infrastruktury technicznej**
  - poprawa regionalnych i międzyregionalnych powiązań komunikacyjnych z uwzględnieniem szkieletowego układu dróg ekspresowych (S19, S17 i S12) oraz planowanej autostrady A2, w tym budowa obwodnic miast,
  - poprawa regionalnych i międzyregionalnych połączeń kolejowych z uwzględnieniem Programu Kolejowego CPK Centralny Port Komunikacyjny,
  - rozwój lokalnych układów drogowych zapewniających dostęp do miejsc koncentracji podstawowych usług, a także infrastruktury sprzyjającej elektromobilności.
- **Wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich**
  - stymulowanie rozwoju lokalnej przedsiębiorczości,
  - przeciwdziałanie wykluczeniu transportowemu,
  - wyprowadzanie ze stanu kryzysowego zdegradowanych obszarów (w tym rewitalizacja),
  - poprawa dostępności do świadczonych podstawowych usług społecznych,
  - zwiększenie dostępności usług telekomunikacyjnych świadczonych na poziomie lokalnym,
  - wspieranie usług publicznych służących rozwijaniu działalności kulturalnej, wzmacnianiu poczucia tożsamości lokalnej i budowie społeczeństwa obywatelskiego.

⁴ Źródło: SRWL 2030

- **Ochrona walorów środowiska**
  - wspieranie działań na rzecz ochrony i kształtowania zasobów wodnych, w tym racjonalizacji wielkości poboru wody, rozwój i modernizacja oczyszczalni ścieków, zwiększanie małej retencji i renaturyzacji rzek,
  - ochrona wartości przyrodniczych, w tym krajobrazu, siedlisk i bioróżnorodności.
- **Wspieranie konkurencyjności i innowacyjności przedsiębiorstw**
  - rozwijanie sektora logistycznego (infrastruktura, systemy zarządzania, usługi, kompetencje i umiejętności kadr).
- **Innowacyjne wykorzystanie walorów przyrodniczo-kulturowych, rozwój sportu i usług wolnego czasu**
  - ochrona zasobów dziedzictwa kulturowego, w tym poprzez rozwijanie funkcji użytkowej obiektów kulturowych.
- **Wzmocnienie współpracy transgranicznej i międzyregionalnej**
  - wspieranie działań i współpraca z właściwymi podmiotami na rzecz realizacji inwestycji sprzyjających pogłębianiu kontaktów międzyregionalnych, w tym w zakresie infrastruktury granicznej (budowa i rozbudowa przejść granicznych oraz dostosowanie ich do obsługi ruchu turystycznego) oraz poprawiającej dostępność do przejść granicznych (drogi, linie kolejowe, parkingi buforowe, infrastruktura turystyczna).

Zaznaczyć należy, że OSI wyznaczone w KSRR 2030 i w Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego 2030 wspierane będą z poziomu kraju oraz regionu za pomocą dedykowanych instrumentów, na które wydzielone zostaną odrębne pule środków lub podlegać będą preferencjom punktowym w konkursach.

Wymiar terytorialny Strategii Rozwoju Ponadlokalnego Doliny Krzny ujęty na poziomie celów, kierunków działań i propozycji konkretnych przedsięwzięć jest kontynuacją polityki regionalnej Samorządu Województwa Lubelskiego oraz podejścia terytorialnego na poziomie krajowym wyrażonego w KSRR 2030. Taka orientacja jest zbieżna z podejściem terytorialnym wskazanym w Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju (rozwój terytorialnie wrażliwy i odpowiedzialny).

W przypadku niniejszej Strategii przekłada się to przede wszystkim na silniejsze włączanie w procesy rozwojowe obszarów zagrożonych trwałą marginalizacją - obszarów, o niższym poziomie rozwoju i niskiej odporności na zjawiska kryzysowe. Efektem takiego podejścia będzie wyrównywanie szans oraz kształtowanie warunków dla wzmacniania spójności gospodarczej, społecznej i terytorialnej obszaru Doliny Krzny – rozwoju zrównoważonego terytorialnie.

Na etapie definiowania celów i kierunków Strategii uwzględniono wykorzystanie dostępnych instrumentów rozwoju terytorialnego, które gwarantować powinny większą efektywność zaangażowanych środków publicznych, selektywność podejścia, realizację wspólnych projektów partnerskich i zintegrowanych oraz spójność rozwojową obszaru Doliny Krzny.

Wykorzystano też wnioski z diagnozy sytuacji społecznej, gospodarczej i przestrzennej oraz wyniki procesu partycypacji społecznej, w ramach którego wskazano przedsięwzięcia bazujące na rozwijaniu potencjałów obszaru oraz jego przewag konkurencyjnych.

11.2 Potencjalne kierunki współpracy gmin w wymiarze terytorialnym

Proponowane kierunki współpracy samorządów obejmują obszary, w ramach których polityka regionalna skoncentrowana jest na terytorialnym wymiarze wsparcia, zaś realizacja przedsięwzięć uwarunkowana jest podjęciem współpracy między gminami oraz innymi partnerami publicznymi i prywatnymi, w tym przede wszystkim w ramach partnerstwa gmin Dolny Krzny.

- **Dostępność komunikacyjna** - modernizacja i rozbudowa infrastruktury drogowej, rozwój systemu transportu zbiorowego, rozbudowa szerokopasmowej infrastruktury dostępowej.
- **Atrakcyjność inwestycyjna** - rozwój terenów inwestycyjnych oraz infrastruktury i usług wspierających przedsiębiorczość, wspólna oferta i baza ofert inwestycyjnych Doliny Krzny, wspólna promocja gospodarcza, profilowane usługi dla przedsiębiorców.
- **Gospodarka w obiegu zamkniętym** - wzmacnianie zdolności adaptacyjnych instytucji publicznych i przedsiębiorstw do zmiennych warunków rynkowych i technologicznych, edukacja społeczna, maksymalizacja skali recyklingu odpadów, poprawa jakości powietrza poprzez rozwój gospodarki niskoemisyjnej, budownictwo pasywne.
- **System promocji produktów lokalnych** - stworzenie i rozwój marki terytorialnej *Dolina Krzny* w oparciu o zintegrowany system promocji obszaru obejmujący aspekty gospodarcze (oferta inwestycyjna, rozwój przedsiębiorczości) oraz turystyczne i rekreacyjne (spójne produkty i usługi).
- **Atrakcyjność rekreacyjna i turystyczna** - poprawa jakości, kompleksowości i dostępności oferty czasu wolnego (turystyka i rekreacja), sportowej i kulturalnej dla mieszkańców i turystów, modernizacja i budowa infrastruktury obsługi ruchu turystycznego.
- **Stworzenie i rozwój marki turystycznej *Dolina Krzny*** - zintegrowana oferta rekreacyjna – turystyczna - kulturalna - kulinarna, współpraca z przedsiębiorcami w tworzeniu i rozwoju marki turystycznej, rozwój „przemysłu czasu wolnego” (kultura, aktywny odpoczynek, rozrywka, rekreacja, sport, turystyka: rowerowa, nordic walking, konna, kulturowa, historyczna, przyrodnicza, kajakowa, kulinarna, sentymentalna, tematyczna).
- **Adaptacja do zmian klimatu** - wprowadzanie technologii OZE w obiektach publicznych i prywatnych, ochrona terenów naturalnej retencji wodnej, zagospodarowanie wód opadowych oraz rozwój błękitno-zielonej infrastruktury, rozwój i unowocześnianie gospodarki ściekowej, doskonalenie narzędzi monitorowania stanu środowiska i szybkiego reagowania, rozwój gospodarki niskoemisyjnej i zeroemisyjnej w sektorze publicznym, edukacja ekologiczna.
- **Kapitał społeczny** - wspieranie oddolnych inicjatyw obywatelskich, organizacji pozarządowych, podmiotów ekonomii społecznej, zwiększenie udziału partycypacji społecznej w zarządzaniu samorządami, udział mieszkańców w budowie i rozwoju marki terytorialnej (produkty lokalne, turystyka), zachowanie dziedzictwa kulturowego materialnego i niematerialnego.
- **System pomocy społecznej** - podniesienie jakości i dostępności usług społecznych i ochrony zdrowia, dostosowanie usług i infrastruktury do potrzeb osób starszych i niepełnosprawnych (w tym *srebrna gospodarka* jako odpowiedź na wyzwania demograficzne), zachowanie standardów dostępności w infrastrukturze i usługach publicznych.
- **Bezpieczeństwo i usługi cyfrowe** - rozwój szerokopasmowej infrastruktury dostępowej (szczególnie na obszarach o niskim dostępie do sieci), rozwój narzędzi i infrastruktury niezbędnej do świadczenia bezpiecznych e-usług w administracji publicznej i edukacji, poprawa poziomu cyberbezpieczeństwa, podniesienie kompetencji cyfrowych urzędników i mieszkańców - dążyć należy do wdrożenia 4 poziomu dojrzałości e-usług (transakcja) i docelowo 5 poziomu (personalizacja).
- **Kompetencje instytucji publicznych** - wzmacnianie mechanizmów zarządzania strategicznego w samorządach Doliny Krzny w zakresie: integracji działań JST z celami gospodarczymi, społecznymi i środowiskowymi, nastawienia na innowacyjne rozwiązania i korzystania z dobrych praktyk, planowania strategicznego, racjonalizacji gospodarki budżetowej w oparciu o analizę kosztów i korzyści ekonomiczno-społecznych, kompetencji cyfrowych, współpracy JST oraz wykorzystania narzędzi partycypacji społecznej.

12. Ramy finansowe i źródła finansowania strategii

Identyfikacja i późniejsze skuteczne wykorzystania odpowiednich źródeł finansowania planowanych zadań determinuje sukces wdrażania Strategii Rozwoju Doliny Krzny (osiągnięcie zakładanych celów). Jednoznaczne określenie tych źródeł, w kontekście zapewnienia spójności i efektywności realizowanych przedsięwzięć, jest zadaniem złożonym, ponieważ system finansowania zadań publicznych charakteryzuje się wielopoziomowością i hierarchicznością (poziom lokalny, regionalny, krajowy i europejski), a za jego rozwój i właściwą organizację odpowiedzialnych jest wiele różnych podmiotów publicznych i niepublicznych w zależności od poziomu ich zarządzania.

Dodatkowo, należy wziąć pod uwagę różne formy finansowania przedsięwzięć (zarówno dotację jak też instrumenty finansowe, w tym zwrotne) oraz dodatkowe możliwości jakie daje realizacja projektów w formule partnerstwa publiczno - prywatnego. W tym kontekście na szczególną uwagę zasługuje mechanizm Porozumień Terytorialnych określony w art. 14rb ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju (Dz. U. 2021 r. poz. 1057 t.j.).

Identyfikacja i wybór potencjalnych źródeł, z których mogą być finansowane poszczególne przedsięwzięcia w ramach Strategii wymaga właściwej organizacji i koordynacji procesu pozyskiwania tych środków – zarówno na poziomie administracji poszczególnych gmin, jak też na poziomie struktur zarządczych porozumienia międzygminnego samorządów Doliny Krzny.

Proces ten powinien przede wszystkim uwzględniać różnorodność opcji finansowania projektów wynikających ze Strategii (źródła i formy). Kluczową kwestią jest tu bieżąca identyfikacja dostępnych możliwości finansowania, odejście od typowego systemu grantowego, wypracowanie i koordynacja wspólnych zasad korzystania z funduszy zwrotnych, a także sięganie po środki bezpośrednio zarządzane przez Komisję Europejską. Ideą takiego podejścia jest dywersyfikacja, a także ciągłość działań (szczególnie w przypadku projektowania finansowania przedsięwzięć środkami zwrotnymi), która pozwoli na wypracowanie długoterminowego planu finansowego, a także wdrażanie inwestycji bardziej ryzykownych, często o charakterze innowacyjnym i eksperymentalnym.

Działania (projekty) przewidziane do realizacji w Strategii mają szeroki zakres i w związku z tym koniecznym będzie poszukiwanie różnych źródeł ich finansowania, uwzględniających m.in. regionalne i krajowe środki w ramach Polityki Spójności i Wspólnej Polityki Rolnej. Pamiętać należy, że oprócz dotacji, subwencji i innych form finansowania bezzwrotnego, istotnym elementem finansowania będą instrumenty zwrotne.

Dlatego też podejmując decyzje o realizacji projektów (szczególnie w zakresie przedsięwzięć partnerskich) należy każdorazowo rozpatrywać możliwości budżetowe JST w kontekście istniejących źródeł i form finansowania w oparciu o poniższe zasady:

- dywersyfikacja źródeł finansowania jako główna zasada finansowania Strategii,
- korzystanie z różnych form finansowania – dotacje oraz instrumenty finansowe (pożyczki, poręczenia, gwarancje itp.), w tym z formuły partnerstwa publiczno – prywatnego,
- korzystanie ze środków europejskich na różnych poziomach (program regionalny, programy krajowe, programy współpracy międzynarodowej, itp.),
- Korzystanie z funduszy bezpośrednio zarządzanych przez Komisję Europejską (np. LIFE, COSME, Horyzont, Erasmus, EFIS, itp.),
- Uczestnictwo w międzynarodowych projektach sieciowych (np. programy Interreg, URBACT, Central Europe, itp.),
- Współpraca z instytucjami międzynarodowymi (np. Europejski Bank Inwestycyjny, Bank Światowy, instrument ELENA, itp.).

Osiągnięcie celów zawartych w Strategii wymaga zaangażowania różnych instytucji, podmiotów i zaplanowania wydatkowania znacznych środków finansowych w perspektywie wieloletniej. Biorąc pod uwagę uwarunkowania ekonomiczne i finansowe i organizacyjne gmin Doliny Krzny do najważniejszych źródeł pochodzenia kapitału na finansowanie zadań Strategii należeć będą:

▪ **Środki własne samorządów gminnych (dochody własne, subwencje)**

Za kluczowe źródło finansowania inwestycji zawartych w Strategii uznać należy budżety samorządów gminnych Doliny Krzny. Środki własne JST przewidziane są przede wszystkim jako wkład własny (w przypadku realizacji projektów współfinansowanych ze środków unijnych należy przyjąć, że wkład własny będzie wynosił 25% - 30% kosztów kwalifikowalnych). Zgodnie z zasadą racjonalizacji wydatków publicznych istotnym jest zaplanowanie mechanizmów koordynacyjnych dotyczących wspólnego finansowania projektów międzygminnych oraz realizowanych przy udziale innych partnerów publicznych lub prywatnych (partnerstwo publiczno – prywatne).

▪ **Środki pochodzące z budżetu Unii Europejskiej w ramach programów krajowych i programu Fundusze Europejskie dla Lubelskiego 2021 - 2027**

Środki z budżetu Unii Europejskiej w ramach pakietu legislacyjnego polityki spójności na lata 2021-2027 przewidziane w programach zarządzanych na poziomie zarówno regionalnym, jak i krajowym (w tym Program Współpracy Transgranicznej PL – UA). Z uwagi na złożony charakter programów krajowych i regionalnych oraz mnogość możliwości finansowania ze środków UE 2021 – 2027 (w zależności od zakresu, wielkości oraz indywidualnego lub partnerskiego charakteru inwestycji) zalecany jest bieżący monitoring dostępnych źródeł finansowania oraz stanu przygotowania, zatwierdzania i aktualizacji poszczególnych programów.

▪ **Środki z programów zarządzanych bezpośrednio przez Komisję Europejską**

Istotnym źródłem finansowania przedsięwzięć w ramach Strategii mogą być środki z budżetu UE, dostępne w ramach zarządzania bezpośrednio sprawowanego przez Komisję Europejską w zakresie związanym m.in. z kwestiami klimatycznymi w ramach Europejskiego Zielonego Ładu. W latach 2021 – 2027 przewidziana jest kontynuacja programów i inicjatyw UE, które mogą być istotnym czynnikiem aktywizującym potencjał gospodarczy i społeczny Doliny Krzny. Są to m.in.: Instrument "Łącząc Europę" (transport, energetyka, telekomunikacja), LIFE (ochrona środowiska i klimatu), COSME (konkurencyjność przedsiębiorstw), Horyzont (badania naukowe i innowacje), ERASMUS+ (zagraniczne staże, praktyki i wolontariat), EFIS (zapewnienie gwarancji dla finansowania inwestycji długoterminowych), Europejski Korpus Solidarności (zdobywanie doświadczenia zawodowego i podnoszenie kwalifikacji przez ludzi młodych).

▪ **Środki pochodzące z budżetu państwa oraz środki budżetu Województwa Lubelskiego**

Środki budżetu państwa oraz samorządu województwa dostępne w ramach istniejących oraz nowych instrumentów takich, jak Porozumienie terytorialne [zgodnie z art. 14rb ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju (Dz. U. 2021 r. poz. 1057 t.j.)]. W tej kategorii wymienić można np. fundusze celowe utworzone z przeznaczeniem na finansowanie infrastruktury publicznej, w tym transportowej. Są to w m.in. Rządowy Fundusz Polski Ład: Program Inwestycji Strategicznych, Krajowy Fundusz Drogowy (KFD), Fundusz Kolejowy (FK), Rządowy Fundusz Inwestycji Lokalnych (RFIL), fundusze utworzone w Banku Gospodarstwa Krajowego oraz dotacje celowe lub środki z rezerw celowych poszczególnych ministerstw. Zgodnie z ustawą o samorządzie województwa z budżetu województwa finansowane są m.in. zadania o charakterze wojewódzkim w zakresie transportu zbiorowego i dróg publicznych. Województwo zajmuje się finansowaniem m.in. rozwoju dróg wojewódzkich, regionalnych przewozów autobusowych, regionalnych przewozów kolejowych. Inwestycje te stanowią istotne uzupełnienie systemu transportowego obszaru Doliny Krzny, zarówno w zakresie przedsięwzięć indywidualnych jak i partnerskich.

▪ **Środki krajowych i międzynarodowych instytucji finansowych**

Do finansowania zadań wynikających ze Strategii mogą być zaangażowane środki pozyskiwane m.in. z kredytów lub innych finansowych instrumentów zwrotnych i bezzwrotnych, uzyskanych za pośrednictwem instytucji finansowych takich jak m.in. Bank Gospodarstwa Krajowego, Europejski Bank Inwestycyjny, czy też Bank Światowy.

▪ **Środki prywatne**

Dotychczasowe doświadczenia JST wskazują na możliwości finansowania przedsięwzięć infrastrukturalnych ze środków prywatnych, przede wszystkim przy wykorzystaniu formuły partnerstwa publiczno-prywatnego (PPP). Jest to rozwiązanie coraz silniej wspierane przez Rząd RP i Komisję Europejską i może posłużyć do realizacji inwestycji leżących w interesie publicznym⁵. Udział środków prywatnych jest szczególnie istotny w realizacji niektórych przedsięwzięć wymagających zbiorowego wysiłku ze względu na ich skomplikowany i długoletni charakter.

Dla zapewnienia skutecznej realizacji przedsięwzięć wynikających ze Strategii istotne jest podejmowanie prób poszukiwania nowych, rozwiązań (w tym organizacyjnych w partnerstwie z gminami, partnerami publicznymi i prywatnymi) w zakresie zarządzania i finansowania. Ważnym elementem sprawnego wdrażania Strategii powinny być zatem działania zmierzające do podejmowania możliwie szerokiej współpracy pomiędzy samorządami gminnymi Doliny Krzny, nie tylko w zakresie wspólnego finansowania poszczególnych zadań ale również zapewnienia ciągłości funkcjonowania inwestycji.

13. Zasady i struktura zarządzania procesem wdrażania Strategii

System zarządzania wdrażaniem strategii terytorialnej ma kluczowe znaczenie w kontekście skuteczności realizacji interwencji publicznych i korzyści dla partnerów. Właściwie zaprojektowany i konsekwentnie wdrażany system wpłynie na sprawność realizacji Strategii i skuteczność wykorzystywania dostępnych funduszy przeznaczonych na realizację jej celów. Co istotne, właściwy system stanowi podstawę do rozwoju trwałego forum współpracy między gminami i partnerami zewnętrznymi, nie tylko w zakresie funduszy, ale docelowo wszystkich polityk i projektów realizowanych przez samorządy Doliny Krzny. Jednocześnie system zarządzania tworzy sformalizowaną strukturę, w ramach której powstają pozytywne relacje nieformalne. Taka struktura stanowić będzie w przyszłości bazę wiedzy i pamięci organizacyjnej determinującej dalszą współpracę i zintegrowany rozwój samorządów całego obszaru objętego Strategią.

Założenia regionalnej polityki rozwoju zawarte w KSRR 2030 oraz Umowie Partnerstwa na lata 2021 – 2027 wyraźnie wskazują na potrzebę współpracy (w ramach partnerstw ponadlokalnych) oraz zintegrowanego podejścia terytorialnego, określając powyższe jednym z zasad polityki regionalnej, które regulują sposób postępowania wszystkich interesariuszy i zapewniają lepszą koordynację działań na rzecz rozwoju.

---

⁵ Formuła PPP opiera się na realizacji zadań publicznych na mocy wieloletniej umowy określającej podział zadań i ryzyk pomiędzy podmiotem publicznym a partnerem prywatnym. Celem PPP jest świadczenie określonej usługi publicznej przez partnera prywatnego w oparciu o infrastrukturę publiczną, za wynagrodzeniem. Realizacja inwestycji w formule PPP to szereg korzyści dla instytucji publicznych, a przede wszystkim możliwość optymalizacji wydatkowania środków budżetowych poprzez zaangażowanie kapitału prywatnego w inwestycje publiczne, oraz możliwość skorzystania z wiedzy i doświadczenia biznesu. (więcej informacji: <https://www.ppp.gov.pl/>)

13.1 Zasady współpracy partnerów

Opracowaniu i wdrażaniu Strategii oraz prawidłowemu funkcjonowaniu systemu zarządzania towarzyszy kilka kluczowych zasad, którymi konsekwentnie powinny kierować się wszystkie zaangażowane podmioty.

Zasady współpracy partnerów przy opracowaniu i wdrażaniu strategii rozwoju

Opracowanie własne

- **Równość partnerów**

Powodzenie współpracy w zasadniczym stopniu zależy od tego, że wszyscy partnerzy będą przekonani co do łączącej ich wspólnoty interesów i celów. Decyduje o tym zarówno konstrukcja i treść Strategii, jak też codzienna praktyka działania, zarówno na etapie przygotowania dokumentu, jak późniejszego jego wdrażania. Dlatego istotne jest, aby zaplanowane i później wykorzystywane mechanizmy zarządzania w realny sposób uwzględniały równość partnerów (nawet jeśli różnice w wielkości, potencjale i finansach poszczególnych gmin determinują określony kształt tych mechanizmów).

- **Partnerstwo**

Proces opracowania i wdrażania Strategii powinien polegać na kreowaniu partnerskich warunków współpracy między interesariuszami (oznacza to odpowiedni dobór i kształtowanie przedsięwzięć zawartych w Strategii, mechanizmów ich finansowania oraz korzystania z ich efektów przez mieszkańców gmin Doliny Krzyny) jak również odpowiednich relacji między poszczególnymi podmiotami (publicznymi, prywatnymi, organizacjami społecznymi) oraz osobami zaangażowanymi w opracowanie i wdrażanie Strategii. Szczególnie ważne, aby zasada ta stosowana była w sytuacjach, w których dochodzi do interakcji między władzami samorządów, a ich mieszkańcami lub organizacjami ich reprezentującymi (np. lokalne grupy działania).

- **Tworzenie możliwie elastycznych rozwiązań**

Na etapie tworzenia Strategii, a nawet w początkowym procesie jej wdrażania, nie uda się trafnie przewidzieć wszystkich uwarunkowań tak, aby szczegółowo zaplanować mechanizmy zapewniające efektywność działań. Co więcej, te uwarunkowania będą się zmieniać z czasem. Stąd też niezbędne jest formułowanie elastycznych procedur i rozwiązań, które pozwolą sprawnie dostosowywać się do zmieniających się potrzeb i wyzwań. Konieczność zachowania elastyczności w procesie wdrażania Strategii do roku 2030 uwarunkowana jest przede wszystkim: sytuacją społeczną i gospodarczą obszaru Doliny Krzny oraz poszczególnych gmin, trendami demograficznymi, opiniami i potrzebami mieszkańców, wpływem inwestycji krajowych i regionalnych, możliwościami finansowania inwestycji w perspektywie finansowej UE 2021 – 2027, sytuacją budżetową JST, sytuacją ekonomiczną i społeczną związaną z wojną w Ukrainie i kryzysem gospodarczym, konsekwencjami społecznymi i ekonomicznymi epidemii COVID-19 oraz realizacją celów Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2030 i Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego 2030.

- **Wielopoziomowe zarządzanie**

Aby działania samorządów Doliny Krzny na rzecz realizacji celów Strategii miały realny i skuteczny wymiar, współpraca interesariuszy musi pojawiać się na różnych szczeblach zarządzania, w różnych formułach i przy realizacji poszczególnych projektów czy przedsięwzięć partnerskich. Całkowite ograniczenie zarządzania do jednego podmiotu może skutkować powstaniem „wąskich gardeł”, ograniczoną akceptacją społeczną części działań lub innymi problemami zarządczymi.

- **Racjonalność wydatków publicznych**

Tworzenie mechanizmów zarządczych w samorządach gmin Doliny Krzny oraz w ramach Porozumienia międzygminnego nie powinno prowadzić do mnożenia struktur i nieuzasadnionego wydatkowania środków publicznych.

- **Sieciowanie i stała współpraca**

W procesie opracowania i realizacji Strategii, szczególnie przy okazji działań partycypacyjnych, należy stwarzać warunki do budowania sieciowych relacji między instytucjami, organizacjami, grupami ludzi i poszczególnymi mieszkańcami. Stanowi to dobrą bazę dla dalszej współpracy i przyszłej realizacji kolejnych wspólnych przedsięwzięć.

Zasady zarządzania procesem przygotowania i wdrażania Strategii ponadlokalnej powinny być proste i jasno sformułowane. Zostały one wpisane do projektu Porozumienia międzygminnego określającego zasady współpracy przy opracowaniu i wdrażaniu Strategii rozwoju ponadlokalnego Doliny Krzny. Wszyscy zaangażowani interesariusze powinni wiedzieć, w ramach jakich mechanizmów i zasad działają. Wydaje się to szczególnie ważne przy działaniach z zakresu planowania przestrzennego, przedsięwzięciach zintegrowanych (w tym projektach partnerskich) oraz w trakcie innych prac projektowych czy koncepcyjnych. Jednocześnie spisane i przejrzyste zasady pomagają interesariuszom identyfikować się z celami Strategii oraz sposobami ich osiągnięcia.

- **Otwartość, uczciwość, zaufanie i przyjazna atmosfera**

Cechy te powinny kształtować relacje partnerskie w różnych układach interakcji, natomiast odniesienie się do nich na początku współpracy wskaże jasną ścieżkę postępowania wszystkich interesariuszy i będzie odniesieniem w przypadku jakichkolwiek kwestii spornych, czy kryzysowych.

- **Proste i jasne zasady komunikacji**

Określenie zasad i kanałów komunikacji jest niezbędne szczególnie na początku współpracy kilku partnerów instytucjonalnych. Działanie takie pozwoli na efektywny przepływ informacji, ułatwi sprawne podejmowanie decyzji i spowoduje, że partnerzy będą współodpowiedzialni za działania

rozwojowe realizowane na całym obszarze Doliny Krzny. Co istotne, proste i jasne zasady komunikacji znacznie ułatwiają realizację przedsięwzięć zintegrowanych i partnerskich.

- **Spójność z celami i zasadami polityki regionalnej**

Zasadą horyzontalną (zarówno w procesie opracowania jak też wdrażania Strategii) powinno być zachowanie spójności dokumentu (cele - kierunki działań – wskaźniki - zakres poszczególnych przedsięwzięć) z dokumentami strategicznymi i operacyjnymi na poziomie krajowym, regionalnym i lokalnym oraz europejskim – ze szczególnym uwzględnieniem uwarunkowań perspektywy finansowej UE 2021 – 2027.

13.2 Struktura i system zarządzania Strategią

System wdrażania Strategii Rozwoju Ponadlokalnego Doliny Krzny 2022 - 2030 stanowi integralną część procesu zarządzania strategicznego polityką rozwoju prowadzonego przez samorządy. W systemie realizacji Strategii, kluczową rolę odgrywać będzie przywództwo organizacyjne władz gmin, rozumiane jako strategiczna rola organu wykonawczego samorządów gminnych w stymulowaniu i koordynacji działań podejmowanych przez wszystkie podmioty i środowiska, jak również w mobilizowaniu oraz integrowaniu zasobów pozostających w ich dyspozycji na rzecz realizacji celów Strategii. Projekty w ramach Strategii będą realizowane w różnych okresach czasowych przy zaangażowaniu zróżnicowanych instrumentów obejmujących narzędzia organizacyjne i finansowe, których zakres przedmiotowy oraz kierunki wydatkowania podlegają bezpośredniej kontroli ze strony organów samorządów Doliny Krzny.

Strategia skupia się na zadaniach, za które odpowiedzialne są samorządy gminne zgodnie z kompetencjami ustawowymi. Nie ogranicza się jednak wyłącznie do tych zadań ale przedstawia też potencjalne działania możliwe do realizacji w szerszych partnerstwach lokalnych (wyraz w Rozdziale 11.2 *Potencjalne kierunkach interwencji w wymiarze terytorialnym*), dla których jednostkami realizującymi będą zarówno gminy i ich jednostki organizacyjne, jak również partnerzy zewnętrzni, administracja rządowa, samorząd powiatowy i wojewódzki oraz podmioty prywatne i organizacje pozarządowe.

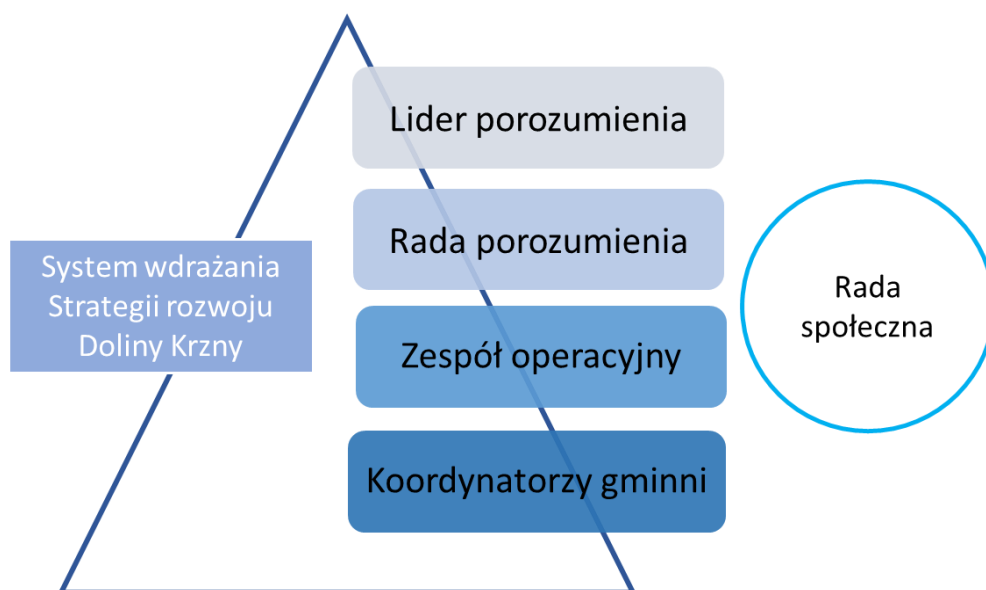
Koniecznym i celowym działaniem w toku realizacji Strategii będzie tworzenie warunków dla ścisłej współpracy (nie tylko wewnętrznej w ramach Porozumienia międzygminnego Doliny Krzny ale również z samorządami innych szczebli oraz zewnętrznymi podmiotami publicznymi i prywatnymi) rozumianej, jako otwarte i aktywne współdziałanie równoprawnie traktowanych podmiotów, reprezentujących różnorodne środowiska i instytucje oraz realizujące i wspierające inicjatywy na rzecz rozwoju Doliny Krzny.

Rekomendowaną formą partnerskiej współpracy samorządów Doliny Krzny w procesie wdrażania strategii ponadlokalnej jest **porozumienie międzygminne** [zgodnie z art. 10g, ust. 4 ustawy o samorządzie gminnym (Dz.U. 2022 poz. 559 z późn. zm.)]. W kolejnych latach rozważyć należy powołanie trwalszej struktury posiadającej osobowość prawną – stowarzyszenia lub związku międzygminnego.

Przedmiotem porozumienia międzygminnego jest powierzenie Liderowi porozumienia przez pozostałych członków Porozumienia, opracowania i aktualizacji Strategii oraz Innych Instrumentów Terytorialnych, a także pozostałych dokumentów niezbędnych do realizacji Strategii w ramach perspektywy finansowej 2021-2027 oraz koordynacji wdrożenia Strategii i IIT.

Dla zwiększenia skuteczności realizacji Strategii, a także podkreślenia roli partnerów w procesie zarządzania, struktura systemu wdrażania składa się z: **Lidera porozumienia, Rady porozumienia,**

Zespołu operacyjnego, Koordynatorów gminnych oraz Rady społecznej. W aspekcie kompetencji ustawowych za wdrażanie Strategii odpowiedzialne są władze gmin (Rada Miasta/Gminy i Burmistrz/Wójt), a za ich sprawną realizację urzędy miast/gmin i ich jednostki organizacyjne.

Lider porozumienia

Lider porozumienia reprezentuje członków porozumienia przed osobami trzecimi, w tym instytucjami i organami administracji publicznej w szczególności przed IZ województwa lubelskiego oraz ministrem właściwym ds. rozwoju regionalnego w procesie wdrażania Strategii oraz negocjacji, ustanawiania i realizacji Innego Instrumentu Terytorialnego.

Liderem porozumienia jest gmina uprawniona do występowania w imieniu stron porozumienia w procesie wdrażania i aktualizacji Strategii Doliny Krzny oraz przy opracowaniu, negocjowaniu i wdrażaniu wszelkich innych dokumentów niezbędnych do realizacji Innych Instrumentów Terytorialnych w ramach perspektywy finansowej 2021-2027, wobec wszystkich podmiotów realizujących te procesy na poziomie regionalnym, krajowym i europejskim.

Lider porozumienia (Przewodniczący Rady) reprezentuje strony przy podejmowaniu ustaleń dotyczących opracowania, akceptacji i wdrażania Strategii wobec podmiotów zewnętrznych po uprzedniej konsultacji ze stronami, uczestniczy też w spotkaniach zewnętrznych związanych z realizacją i promocją Strategii (co nie wyklucza udziału przedstawicieli stron porozumienia). Lider przeprowadza procedury wyboru wykonawców usług niezbędnych w procesie wdrażania Strategii oraz koordynuje zadania wynikające z umowy z wykonawcami. Zadaniem Lidera jest też kierowanie pracami Zespołu operacyjnego oraz informowanie stron o ustaleniach, działaniach i faktach mających wpływ na realizację celów porozumienia.

Do najważniejszych zadań Lidera porozumienia należą:

- opracowanie Strategii oraz wszelkich innych dokumentów niezbędnych do uchwalenia lub realizacji Strategii, a także zmian i modyfikacji Strategii oraz uzgadnianie ich treści z pozostałymi członkami porozumienia i innymi podmiotami,
- monitoring wdrażania Strategii – we współpracy ze stronami porozumienia, przy udziale Zespołu operacyjnego,
- informowanie członków Porozumienia o przypadkach, które mogą mieć wpływ na prawidłową i terminową realizację powierzonych zadań,

- kierowanie pracami Rady porozumienia i Zespołu operacyjnego,
- współpraca z wykonawcą Strategii i innych dokumentów niezbędnych do uchwalenia i wdrożenia Strategii oraz Innych Instrumentów Terytorialnych,
- wskazanie członków Zespołu operacyjnego i Rady społecznej,
- organizacja warsztatów i spotkań w procesie opracowania i wdrażania Strategii oraz wszelkich innych dokumentów niezbędnych do wdrażania Strategii oraz Innych Instrumentów Terytorialnych,
- organizacja prac dotyczących wdrażania Strategii, przy uwzględnieniu uwarunkowań ustanowionych przez IZ,
- prowadzenie działań informacyjnych i konsultacyjnych skierowanych do interesariuszy we współpracy z członkami porozumienia.

Rada porozumienia

Rada porozumienia jest podmiotem wspierającym i doradczym Lidera porozumienia. W skład Rady wchodzi przedstawiciele organów wykonawczych stron porozumienia międzygminnego lub osoby je reprezentujące (po jednej z każdej gminy partnerstwa Doliny Krzny). Strony wyznaczają swojego przedstawiciela i osobę go zastępującą (stałego zastępcę) w posiedzeniach i pracach Rady, którymi kieruje Przewodniczący – Lider porozumienia.

Spotkania Rady powinny odbywać się w zależności od potrzeb. Organizatorem spotkań jest Lider, jednak spotkanie może być zorganizowane na wniosek reprezentanta każdej z gmin. Rada porozumienia powinna szybko reagować na potrzeby wyrażane przez Zespół operacyjny, tak by łatwy kontakt między Radą a Zespołem sprzyjał płynnemu wdrażaniu Strategii, umożliwiał sprawny monitoring Strategii i poszczególnych projektów oraz pozwalał na podejmowanie świadomych decyzji w zakresie niezbędnych zmian w Strategii lub proponowanych metodach działania.

Do najważniejszych zadań Rady porozumienia należą:

- opiniowanie projektu Strategii i projektu jej aktualizacji oraz innych dokumentów niezbędnych do realizacji Strategii i Innych Instrumentów Terytorialnych celem przedstawienia Liderowi porozumienia odpowiednich rekomendacji,
- inicjowanie aktualizacji lub zmian Strategii,
- opiniowanie projektów innych dokumentów wymaganych przez IZ lub uprawnione podmioty,
- opiniowanie członków i koordynatora Zespołu operacyjnego oraz członków Rady społecznej,
- rozpatrywanie innych spraw związanych z realizacją Strategii i Innych Instrumentów Terytorialnych,
- współpraca z partnerami zewnętrznymi i interesariuszami oraz Radą społeczną.

Zespół operacyjny i Koordynatorzy gminni

Zespół operacyjny jest roboczym podmiotem odpowiedzialnym za opracowanie i realizację Strategii. W skład Zespołu wchodzi przedstawiciele wszystkich gmin - Koordynatorzy gminni, którzy na poziomie roboczym będą koordynować prace nad przygotowaniem i wdrażaniem Strategii. Członkowie Zespołu są wskazywani przez Lidera porozumienia po uprzednim zaopiniowaniu przez Radę porozumienia. Prace Zespołu służą prawidłowemu i skutecznemu opracowaniu i wdrażaniu Strategii oraz Innych Instrumentów Terytorialnych. Pracami Zespołu kieruje Koordynator zespołu operacyjnego.

Do najważniejszych zadań Zespołu operacyjnego należą:

- koordynacja opracowania i wdrażania Strategii i Innych Instrumentów Terytorialnych,
- koordynacja współpracy między gminami – stronami porozumienia,
- współpraca z wykonawcami usług i prac niezbędnych w procesie wdrażania Strategii i Innych Instrumentów Terytorialnych,

- identyfikacja i koordynacja realizacji projektów oraz zapewnienie komplementarności realizowanych zadań w ramach porozumienia,
- monitorowanie wdrażania Strategii w oparciu o system wskaźników realizacji,
- przygotowanie wniosków, opinii i raportów z realizacji strategii i IIT przekazywanych Liderowi i Radzie porozumienia,
- bieżący kontakt z osobami odpowiedzialnymi za realizację projektów w ramach Strategii i Innych Instrumentów Terytorialnych,
- roboczy kontakt z instytucjami zaangażowanymi w proces realizację Strategii i Innych Instrumentów Terytorialnych,
- formułowanie „zasad działania” w przypadku, gdy takie zasady służą realizacji Strategii i projektów,
- współpraca z Radą społeczną.

W spotkaniach Zespołu operacyjnego, które powinny odbywać się w zależności od potrzeb, mogą uczestniczyć inne osoby zapraszone ze względu na rodzaj omawianych zagadnień, szczególnie koordynatorzy projektów odpowiedzialni za ich realizację.

W przypadku przedsięwzięć wymagających długotrwałej i wielowątkowej współpracy warto rozważyć zawarcie dodatkowych formalnych porozumień regulujących np. kwestie organizacji prac oraz finansowania wspólnych działań.

Należy przewidzieć z góry określoną regularność, z którą członkowie Zespołu będą się spotykać w pełnym gronie, aby dokonywać systematycznego przeglądu całości spraw mieszczących się w danym obszarze tematycznym Strategii i Innych Instrumentów Terytorialnych.

Rada Społeczna (jako rozwiązanie opcjonalne)

W celu zapewnienia możliwie szerokiego zaangażowania interesariuszy w realizację Strategii oraz wypełnienia obowiązków wynikających z wdrażania Innych Instrumentów Terytorialnych rekomendowane jest powołanie Rady społecznej w strukturze zarządczej porozumienia międzygminnego. Do prac Rady społecznej powinni zostać zaangażowani przedstawiciele podmiotów reprezentujących społeczeństwo obywatelskie, podmiotów działających na rzecz ochrony środowiska oraz podmiotów odpowiedzialnych za promowanie włączenia społecznego, praw podstawowych, praw osób niepełnosprawnych, równości płci i niedyskryminacji, działających na obszarze Porozumienia gmin Doliny Krzyny.

Rada Społeczna jest ciałem opiniującym - doradczym Lidera porozumienia i stanowi ważny kanał komunikacji między władzami gmin a interesariuszami w kontekście najważniejszych rozstrzygnięć zawartych w Strategii.

Do najważniejszych zadań Rady należą:

- udział w spotkaniach i warsztatach związanych z opracowaniem, wdrażaniem i aktualizacją Strategii oraz Innych Instrumentów Terytorialnych,
- udział w pracach Zespołu operacyjnego na zaproszenie Lidera porozumienia,
- opiniowanie projektu Strategii oraz jej aktualizacji i zmian, a także innych dokumentów istotnych w procesie wdrażania Strategii i Innych Instrumentów Terytorialnych,
- inicjowanie prac nad aktualizacją i zmianami Strategii.

Sposób powołania i funkcjonowania Rady społecznej powinien regulować odrębny Regulamin opracowany przez Lidera porozumienia i zaopiniowany przez Radę porozumienia.

Członków Rady społecznej, wyłonionych spośród przedstawicieli różnych grup interesariuszy, powołuje Lider porozumienia po zaopiniowaniu przez Radę porozumienia. Należy przy tym zachować reprezentatywność członków Rady, przy czym powinni się w niej znaleźć przedstawiciele różnych grup interesariuszy gmin partnerskich Doliny Krzyny.

Ponieważ opracowanie i realizacja Strategii ponadlokalnej jest zadaniem, które stanowi wyzwanie dla samorządów nawet w regionach z dużym doświadczeniem w planowaniu rozwoju terytorialnego, to osoby zaangażowane we wdrażanie Strategii powinny stale podnosić swoje kompetencje. Sprawne wdrażanie Strategii wymagać będzie ciągłego podnoszenia kwalifikacji, rozwoju zawodowego oraz wypracowywania skutecznych metod efektywnej współpracy ze wszystkimi interesariuszami.

14. Monitoring i ewaluacja Strategii

Za prowadzenie procesu monitoringu Strategii odpowiedzialny jest Lider Porozumienia, we współpracy ze stronami Porozumienia, przy udziale Zespołu operacyjnego. Monitoring oparty jest o system wskaźników agregowanych w trzech okresach sprawozdawczych - w roku 2025, w roku 2027 i w roku 2031.

Proces ten nie może ograniczać się jedynie do określenia wartości poszczególnych wskaźników i wskazania, że mają one tendencję wzrostową lub spadkową, ale powinien stać się podstawą do wprowadzania ewentualnych zmian w realizowanych projektach, grupach docelowych, rozszerzaniu lub ograniczaniu grupy zaangażowanych partnerów oraz ewentualnie do aktualizacji kierunków działań i celów strategicznych.

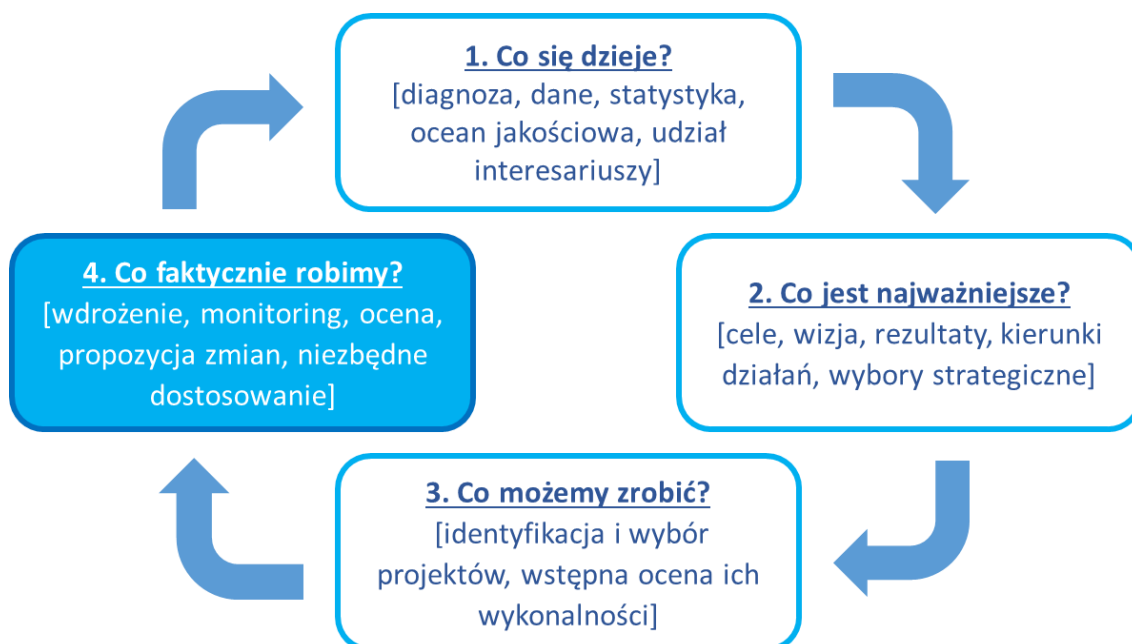
Monitoring musi być działaniem prowadzonym stale, a nie jedynie działaniem naprawczym i chwilowym. Proces ten powinien angażować wielu interesariuszy oraz być częścią działań partycypacyjnych. Monitoring powinien obejmować przede wszystkim stan realizacji poszczególnych zadań (projektów) oraz wskaźników przypisanych do kierunków działań w oparciu o następujące założenia:

- monitoring stanu wdrażania poszczególnych projektów przewidzianych do realizacji w ramach celów strategicznych i kierunków działań oraz monitoring wartości przypisanych im wskaźników,
- identyfikacja zmian jakie zaistniały podczas wdrażania Strategii oraz rekomendowanie działań zaradczych i aktualizacji Strategii,
- ocena końcowa stanu realizacji projektów i wartości wskaźników oraz ustalenie przyczyn występujących zmian w procesie realizacji Strategii, a także sformułowanie wniosków dotyczących oceny realizacji celów Strategii i rekomendacji na przyszłość.

Wdrażanie Strategii oparte będzie o cykl planistyczny, który zakłada cztery moduły, w ramach których kluczowym jest znalezienie odpowiedzi na następujące pytania:

1. Co się dzieje? [diagnoza, dane, statystyka, ocena jakościowa, zaangażowanie interesariuszy]
2. Co jest najważniejsze? [cele, wizja, rezultaty, kierunki działań, wybory strategiczne]
3. Co możemy zrobić? [identyfikacja i wybór projektów, wstępna ocena ich wykonalności]
4. Co faktycznie robimy? [wdrożenie, monitoring, ocena, propozycja zmian, niezbędne dostosowanie]

Pierwsze trzy etapy są przedstawione w niniejszym dokumencie, natomiast elementem podsumowującym cykl planistyczny jest etap 4 będący integralną częścią procesu monitoringu Strategii.

Dla skuteczności wdrażania Strategii istotne jest aby odpowiedzialność za proces monitoringu przypisana była do konkretnego podmiotu – w tym przypadku Lidera Porozumienia, we współpracy ze stronami Porozumienia, przy udziale Zespołu operacyjnego. Zadaniem Zespołu operacyjnego będzie monitorowanie wdrażania poszczególnych projektów, realizacji celów Strategii, ocena rezultatów wdrażania i przypisanych im wskaźników oraz rekomendowanie ewentualnych działań modyfikujących.

Jeśli zaistnieje taka potrzeba Strategia podlega procedurze aktualizacji, która może wynikać ze zmiany uwarunkowań lokalnych, regionalnych, krajowych lub międzynarodowych, pojawienia się nowych problemów i potrzeb lub nowych szans rozwojowych. Podstawową przesłanką dla podjęcia aktualizacji staną się wnioski z prowadzonego monitoringu.

Poza bieżącym monitorowaniem, zaleca się aby dokument Strategii poddany został ewaluacji ex-post (w roku 2031/2032). Proces ten obejmować będzie oszacowanie jakości, wartości i znaczenia Strategii w odniesieniu do zakładanych kierunków działań, ocenę stopnia osiągnięcia celów Strategii oraz analizę wpływu zrealizowanych przedsięwzięć na sytuację społeczną i gospodarczą obszaru Doliny Krzny.

15. Partycypacja społeczna w procesie opracowania Strategii

Sprawozdanie z przebiegu procesu partycypacji społecznej i konsultacji społecznych Strategii Rozwoju Ponadlokalnego Doliny Krzyny 2022 - 2030 zostanie opracowane po zakończeniu procesu konsultacji społecznych projektu Strategii, zgodnie z art. 6 ust. 6 ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju (Dz. U. 2021 r. poz. 1057).

16. Lista projektów realizujących cele strategiczne

Ramy finansowe i źródła finansowania projektów zostały opisane w Rozdziale 12.

CEL STRATEGICZNY 1: WZROST JAKOŚCI ŻYCIA I SPÓJNOŚCI SPOŁECZNEJ

Cel operacyjny - kierunek działania:

1.1. Podniesienie jakości usług i infrastruktury pomocy społecznej i ochrony zdrowia

Lp.	Tytuł projektu
1.	Włączenie społeczne mieszkańców obszaru „Dolina Krzny”
Podmioty odpowiedzialne za realizację / szacunkowy koszt w zł. / szacunkowy termin realizacji / opis zadań	
MIASTO MIEDZYRZEC PODLASKI	
<p>1. Działania animacyjno-edukacyjne z zakresu reintegracji społecznej mieszkańców obszaru międzyrzeckiego zagrożonych ubóstwem, wykluczeniem społecznym i wykluczonych społecznie (w tym, punkty informacji społecznej, Warsztat Terapii Zajęciowej - reintegracja społeczna i zawodowa (zastosowanie instrumentów aktywizacji społecznej, zawodowej, edukacyjnej i zdrowotnej).</p> <p>2. Centrum Integracji Społecznej obejmujące swoim zasięgiem obszar międzyrzecki. Na potrzeby CIS zaadoptowany zostanie jeden z lokali którego właścicielem jest Miasto. CIS będzie realizował zadania związane z reintegracją zawodową i społeczną, wspierał indywidualne dążenie osoby wykluczonej do włączenia w obszar życia społecznego, gospodarczego i publicznego poprzez realizację Indywidualnych Programów Zatrudnienia Socjalnego. Cele: podjęcie pracy, podjęcie leczenia, utrzymanie abstynencji.</p> <p>Koszt: 4 000 000,00 Termin: 2024 – 2030</p>	
GMINA KĄKOLEWNICA	
<p>Utworzenie Warsztatu Terapii Zajęciowej - reintegracja społeczna i zawodowa (zastosowanie instrumentów aktywizacji społecznej, zawodowej, edukacyjnej i zdrowotnej). Lokalizacja w jednym z budynków będących w zasobie jst. Zakup samochodu na potrzeby WTZ.</p> <p>Koszt: 9 000 000 Termin: 2023 – 2030</p>	
GMINA MIĘDZYRZEC PODLASKI	
<p>1. Utrzymanie funkcjonowania oraz rozwój 8 świetlic środowiskowych zapewniających opiekę dzieciom i młodzieży na terenie gminy - działania animacyjno-edukacyjne z zakresu reintegracji społecznej mieszkańców obszaru zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym.</p> <p>Koszt: 5 000 000 Termin: 2023 - 2030</p> <p>2. Kultura, Rekreacja i Sport na obszarze gminy Międzyrzec Podlaski. Zakres projektu: organizacja festynów i imprez masowych, kółek zainteresowań, zespołów tanecznych i kół gospodyń wiejskich. Głównym założeniem jakie ma zostać osiągnięty w wyniku realizacji projektu jest aktywizacja młodzieży pozaszkolnej, szkolnej oraz osób dorosłych i seniorów będących mieszkańcami Gminy Międzyrzec Podlaski do popularyzacji zdrowego trybu życia poprzez uczestnictwo w wydarzeniach integrujących mieszkańców oraz zajęciach i zawodach sportowych. Najważniejszym aspektem jest upowszechnianie aktywnego trybu życia w lokalnym środowisku, co ma ogromne znaczenie dla samoorganizacji oraz integracji społeczności lokalnej i zmniejszenia występowania problemów społecznych, w tym alkoholizmu i bezradności w sprawach opiekuńczo-wychowawczych dzieci i młodzieży.</p> <p>Koszt: 3 000 000 Termin: 2023 - 2030</p>	
GMINA TRZEBIESZÓW	
<p>1. Utworzenie Warsztatu Terapii Zajęciowej.</p> <p>2. Punkt informacji społecznej dla osób zagrożonych ubóstwem, wykluczeniem społecznym i wykluczonych społecznie.</p>	

3. Zajęcia z doradcą zawodowym.
  4. Pomoc prawna
  5. Kursy zawodowe
  6. Staże zawodowe
  7. Mieszkania chronione dla osób znajdujących się w trudnej sytuacji życiowej.
  8. Turnusy rehabilitacyjne dla osób o umiarkowanym i znacznym stopniu niepełnosprawności i ich opiekunów.
  9. Utworzenie Spółdzielni socjalnej
- Koszt: 1 000 000
Termin: 2023 - 2030

Lp.	Tytuł projektu
-----	----------------

2.	Rodzina we współczesnym świecie
-----------	--

Podmioty odpowiedzialne za realizację / szacunkowy koszt w zł. / szacunkowy termin realizacji / opis zadań

MIASTO MIĘDZYRZEC PODLASKI

Międzygminne specjalistyczne poradnictwo rodzinne - doradztwo prawne, psychologiczne, terapeutyczne z zakresu uzależnień, przemocy w rodzinie, psychiatry, logopedy, dla rodzin, w których występują dysfunkcje. Warsztaty opiekuńczo-wychowawcze dla rodziców.

Koszt: 1 500 000

Termin: 2023 – 2030

GMINA KĄKOLEWNICA

Utworzenie Centrum Wsparcia Rodziny połączone z usługami opiekuńczymi dla osób starszych.

Koszt: 3 000 000

Termin: 2023 – 2030

GMINA MIĘDZYRZEC PODLASKI

Międzygminne specjalistyczne poradnictwo rodzinne - doradztwo prawne, psychologiczne, terapeutyczne z zakresu uzależnień, przemocy w rodzinie, psychiatry, logopedy, dla rodzin, w których występują dysfunkcje. Warsztaty opiekuńczo-wychowawcze dla rodziców.

Koszt: 1 000 000

Termin: 2024 - 2030

GMINA TRZEBIESZÓW

Koszt projektów 1, 2 i 3: 2 000 000

1. Aktywna integracja o charakterze społecznym

W ramach zadania będą realizowane działania aktywnej integracji o charakterze społecznym skierowane do grupy kobiet i mężczyzn wśród klientów GOPS:

- mediacje rodzinne mające na celu rozwiązywanie konfliktów rodzinnych,
- poradnictwo psychologiczne (procesy diagnozowania, profilaktyki, terapii, konsultacji),
- poradnictwo psychologiczne dziecięce – rozwiązywanie m.in. problemów: agresja dzieci, napady złości, ADHD, nadmierna lękliwość, nieśmiałość, trudności szkolne,
- terapia rodzinna (ma na celu przezwyciężenie m.in. trudności w relacjach rodzinnych, kłopotów wychowawczych, problemów w nauce oraz zmianie wzorców rodzinnych).
- poradnictwo w zakresie problemów alkoholowych,
- poradnictwo w zakresie przemocy domowej,
- poradnictwo prawne (m.in. z zakresu prawa rodzinnego i opiekuńczego, alimentacyjnego, majątkowego, spadkowego, karnego, postępowań komorniczych, zabezpieczenia społecznego),
- poradnictwo w zakresie logopedii.
- konsultacje stacjonarne świadczone na terenie każdej gminy (partnerzy projektu zapewniają sale na potrzeby doradztwa jako wkład własny),
- poradnictwo mobilne świadczone w miejscu zamieszkania wg indywidualnych potrzeb rodzin. W celu ułatwienia wejścia specjalistów do uczestnika i rodziny wsparciem będzie pracownik socjalny, który na podstawie diagnozy potrzeb uczestnika wprowadzi odpowiednich specjalistów.

Poradnictwo będzie miało formę spotkań indywidualnych (chyba, że forma wsparcia będzie wymagała objęcia jednocześnie wsparciem osób z otoczenia/rodziny np. podczas mediacji). Długość i częstotliwość poradnictwa uzależniona jest od indywidualnych potrzeb jakie zostaną zdiagnozowane wśród uczestników oraz postępu zmian sytuacji problemowej podczas realizacji projektu.

Miejsce realizacji: Gmina Trzebieszów, Kąkolewnica, Międzyrzec Podlaski i Miasto Międzyrzec Podlaski.

Termin: 2022 – 2024.

2. Aktywna integracja o charakterze edukacyjnym i zawodowym

Celem zadania jest aktywizacja edukacyjna i zawodowa uczestników projektu poprzez:

- poradnictwo zawodowe indywidualne – w tym diagnoza potrzeb, opracowanie IPD oraz podniesienie poziomu wiedzy z zakresu aktywnego poruszania się po rynku pracy oraz motywacji do podjęcia zatrudnienia,
- szkolenia zawodowe dla określonej grupy uczestników (kobiet i mężczyzn) dobrane indywidualnie na podstawie diagnozy i IPD (m. in. planowane: Opiekun osób starszych, Mała gastronomia, Pracownik robót wykończeniowych),
- staże zawodowe dla określonej grupy uczestników (kobiet i mężczyzn) ukierunkowane na nabycie praktycznych umiejętności na stanowisku pracy zgodnie z posiadanymi i/lub uzyskanymi kwalifikacjami dla określonej grupy uczestników (kobiet i mężczyzn). Profil stażu będzie zgodny z IPD i powiązane ze szkoleniami zawodowymi. Uczestnikom Projektu zostaną opłacone badania lekarskie i wypłacone comiesięczne stypendia, na które przeznacza kwotę nie większą niż kwota minimalnego wynagrodzenia. Staże odbywać się będą na podstawie umowy, według programu.

Miejsce realizacji: Gmina Trzebieszów, Kąkolewnica, Międzyrzec Podlaski i Miasto Międzyrzec Podlaski.

Termin: 2022 – 2024.

3. Praca socjalna i zasiłki.

Prowadzona będzie praca socjalna na rzecz wszystkich uczestników projektu, w tym kobiet i mężczyzn, mająca na celu pomoc osobom i rodzinom we wzmacnianiu lub odzyskiwaniu zdolności do funkcjonowania w społeczeństwie zgodnie z ustawą z dnia 12.03.2004 r. o pomocy społecznej.

Z każdym uczestnikiem sporządzą diagnozę potrzeb oraz jej ewaluację w trakcie trwania projektu (w przypadku stosowania instrumentów aktywizacji zawodowej w przygotowaniu diagnozy będzie uczestniczyć doradca zawodowy) oraz stworzą dla osób, rodzin i środowisk zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, ścieżkę reintegracji, stworzoną indywidualnie dla każdej osoby, rodziny, środowiska, z uwzględnieniem diagnozy sytuacji problemowej, zasobów, potencjału, predyspozycji, potrzeb. Praca będzie realizowana w oparciu o kontrakty socjalne. Prawnicy świadczyć będą pracę socjalną poprzez:

- prowadzenie kontraktów socjalnych i ich monitoring,
- stały kontakt poprzez spotkania oraz kontakt tel.
- analiza sytuacji Materialno-bytowej rodzin,
- motywowanie do podejmowania działań zmierzających do zmiany obecnej sytuacji życiowej,
- analizę sytuacji rodzinnych w tym problemów wychowawczych,
- współpracę w sposób interdyscyplinarny ze specjalistami pracującymi z uczestnikami,
- przeprowadzenie konsultacji ze specjalistami (np. zaobserwowane przez pracownika objawy, problemy będą potwierdzone i rozwiązywane przez właściwego specjalistę). Pracownicy socjalni będą wprowadzać specjalistów do środowiska (dotyczy poradnictwa domowego), w rodzinach z dziećmi priorytetowym działaniem pracowników socjalnych jest wyznaczenie celów związanych z ochroną dzieci i zapewnienia im prawidłowego rozwoju, wspieranie i towarzyszenie poszczególnym uczestnikom w podejmowanych decyzjach i działaniach, zgodnie z zidentyfikowanymi w diagnozie ograniczeniami i możliwościami.

Miejsce realizacji: Gmina Trzebieszów, Kąkolewnica, Międzyrzec Podlaski i Miasto Międzyrzec Podlaski.

Termin: 2023 – 2030

Lp.	Tytuł projektu
-----	----------------

3.	Aktywny senior
----	-----------------------

Podmioty odpowiedzialne za realizację / szacunkowy koszt w zł. / szacunkowy termin realizacji / opis zadań	
--	--

MIASTO MIEDZYRZEC PODLASKI

1. Wsparcie dla seniorów: wsparcia zaangażowania, aktywności i inicjatywności seniorów, a także zbyt małej (w stosunku do zwiększającej się liczby seniorów, i zgłaszanych potrzeb) skali ofert działań skierowanych do osób w wieku 60+. Planowane działania oparte są o zaangażowanie w dziedzinie sztuki, kultury oraz aktywności własnej i samodzielności seniorów (znielowanie barier w zakresie dostępu do technologii i komunikacji, dbałość o własne zdrowie i aktywność fizyczną). Projekt zakłada również udział osób młodych, w celu umożliwienia integracji międzypokoleniowej, w szczególności dzięki wspólnemu, aktywnemu spędzaniu wolnego czasu.
2. Remont i adaptacja dawnego spichlerza w Zespole Pałacowo-Parkowym na potrzeby Dziennego Domu Seniora. Projekt dotyczy remontu i adaptacji zabytkowego spichlerza w Zespole Pałacowo-Parkowym w

Międzyrzeczu Podlaskim, na potrzeby utworzenia Dziennego Domu Seniora, w którym osoby starsze mogłyby spędzić czas, korzystać z posiłków, rozwijać swoje zainteresowania, korzystać z rehabilitacji i rekreacji, budować lub podtrzymywać relacje środowiskowe (w swojej kategorii wiekowej) i społeczne (w zakresie lokalnym i mikroregionalnym).

Koszt: 10 000 000

Termin: 2023 – 2030

GMINA MIĘDZYRZEC PODLASKI

Utrzymanie trwałości 6 istniejących klubów seniora a także utworzenie nowych; zapewnienie zróżnicowanej oferty zajęć dla osób 60+.

Konieczność realizacji wynika z potrzeby wykorzystania i wsparcia zaangażowania, aktywności i inicjatywności seniorów, a także zbyt małej (w stosunku do zwiększającej się liczby seniorów, rozległości gminy i zgłaszanych potrzeb) skali ofert działań skierowanych do osób w wieku 60+. Planowane działania oparte są o zaangażowanie w dziedzinie sztuki, kultury oraz aktywności własnej i samodzielności seniorów (zniwelowanie barier w zakresie dostępu do technologii i komunikacji, dbałość o własne zdrowie i aktywność fizyczną).

Projekt zakłada również udział osób młodych, w celu umożliwienia integracji międzypokoleniowej, w szczególności dzięki wspólnemu, aktywnemu spędzaniu wolnego czasu.

Koszt: 5 500 000

Termin: 2024 - 2030

GMINA TRZEBIESZÓW

Utworzenie dziennego domu opieki dla seniorów. Stworzenie miejsca w którym osoby starsze, wymagające nadzoru i opieki mogłyby spędzić kilka godzin w czasie gdy ich stali opiekunowie przebywają w pracy lub gospodarstwie.

Koszt: 1 000 000

Termin: 2023-2030

GMINA KĄKOLEWNICA

Funkcjonowanie klubu seniora

Koszt 3 000 000

Termin: 2023 – 2030

GMINA DRELÓW

Organizacja klubu szachowego dla seniorów

Koszt: 50 000

Termin: do 2030 r.

Lp.	Tytuł projektu
4.	Aktywni rodzice
Podmioty odpowiedzialne za realizację / szacunkowy koszt w zł. / szacunkowy termin realizacji / opis zadań	
MIASTO MIĘDZYRZEC PODLASKI	
<ol style="list-style-type: none"> Przebudowa miejskiego przedszkola i żłobka przy ul. Wita Stwosza w Międzyrzeczu Podlaskim. Projekt dotyczy przebudowy i rozbudowy infrastruktury edukacji przedszkolnej - przedszkola dla 120 dzieci wraz ze żłobkiem dla 25 dzieci. W ramach inwestycji planowana jest przebudowa budynku parterowego z placem zabaw dla dzieci, wraz z adaptacją jego części na żłobek miejski. Budowa miejskiego przedszkola ze żłobkiem na osiedlu Brzeska w Międzyrzeczu Podlaskim. Projekt dotyczy budowy infrastruktury edukacji przedszkolnej - przedszkola dla 150 dzieci wraz ze żłobkiem dla 30 dzieci. W ramach inwestycji planowana jest budowa budynku parterowego z dachem płaskim dośrodkowego z wewnętrznym dziedzińcem na którym planowana jest strefa rekreacyjna z placami zabaw dla dzieci. 	
<p>Projekty są przedsięwzięciem mającym na celu stworzenie szansy na wyrównanie poziomu edukacyjnego dzieci wychowywanych w rodzinach z różnych obszarów i o różnym zasobie kapitału społecznego; umożliwienie rodzicom powrotu do pracy po urodzeniu dziecka bądź podjęcia własnej działalności gospodarczej. Oprócz kwestii pomocy w łączeniu obowiązków rodzinnych z pracą zwraca się także uwagę na inną korzyść z wysokiej dostępności instytucjonalnej opieki nad dziećmi. Instytucje opiekuńczo-edukacyjne, takie jak żłobki i przedszkola, przyczyniają się do wyrównywania szans edukacyjnych dzieci wychowywanych w rodzinach z różnych obszarów i o różnym zasobie kapitału społecznego.</p>	
Koszt: 25 000 000	
Termin: 2025 - 2030	

GMINA KĄKOLEWNICA

Utworzenie żłobka w Gminie Kąkolewnica: w oparciu o istniejącą infrastrukturę.

Koszt: 7 000 000

Termin: 2023 - 2030

GMINA DRELÓW

Budowa lub dostosowanie istniejącego obiektu na potrzeby żłobka

Koszt: 3 000 000

Termin: do 2030 r.

Lp.	Tytuł projektu
5.	Usługi społeczne i infrastruktura społeczna
Podmioty odpowiedzialne za realizację / szacunkowy koszt w zł. / szacunkowy termin realizacji / opis zadań	
MIASTO MIEDZYRZEC PODLASKI	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Budowa Mieszkań Socjalnych ul. Kusocińskiego Projekt dotyczy budowy nowego budynku z przeznaczeniem na mieszkania socjalne. Obiekt będzie liczył około 50 mieszkań socjalnych dla osób, które wymagają wsparcia w postaci lokalu socjalnego, z powodu trudnej sytuacji życiowej. Przy ulicy Kusocińskiego mieszczą się obecnie budynki, w których funkcjonują lokale socjalne. Dane obiekty są zdegradowane i ich modernizacja i dalsze remonty są nieopłacalne. Ich mieszkańcy są beneficjentami pomocy społecznej zostali by docelowo przeniesieni do lokali mieszkalnych w nowo wybudowanym budynku. Zamierzonym efektem działania jest poprawa warunków bytowych mieszkańców, która wspiera reintegrację społeczno-zawodową osób zagrożonych wykluczeniem i wykluczonych społecznie. 2. Mieszkania na start - budowa bloków komunalnych z mieszkaniami dla młodych ludzi aktywnych zawodowo. Budowa bloków komunalnych z mieszkaniami dla młodych ludzi aktywnych zawodowo zamieszkujących na obszarze „Dolina Krzny”. Celem działania jest zmniejszenie salda migracji, wzrost wskaźników gęstości zaludnienia wraz ze wzrostem odsetka ludności w wieku produkcyjnym na obszarze. 3. Doskonalenie kompetencji służb społecznych (np. superwizja – wzmocnienie potencjału ludzkiego i odporności na stres, a także szkolenia i warsztaty umiejętności, budowania doświadczenia pracowników) dążenie do poprawy sprawności działania zasobów ludzkich w organizacji usług społecznych. Kapitał ludzki jako wartość w organizacji, instytucji, przedsiębiorstwie społecznym. 	
Koszt: 17 000 000	
Termin: 2024 - 2030	
GMINA KĄKOLEWNICA	
Adaptacja budynku dawnego dworu w Grabowcu wraz z otoczeniem celem stworzenia ŚDDS .	
Koszt: 10 000 000	
Termin: 2023 - 2030	

5. Usługi społeczne i infrastruktura społeczna

Podmioty odpowiedzialne za realizację / szacunkowy koszt w zł. / szacunkowy termin realizacji / opis zadań

MIASTO MIEDZYRZEC PODLASKI

1. Budowa Mieszkań Socjalnych ul. Kusocińskiego Projekt dotyczy budowy nowego budynku z przeznaczeniem na mieszkania socjalne. Obiekt będzie liczył około 50 mieszkań socjalnych dla osób, które wymagają wsparcia w postaci lokalu socjalnego, z powodu trudnej sytuacji życiowej. Przy ulicy Kusocińskiego mieszczą się obecnie budynki, w których funkcjonują lokale socjalne. Dane obiekty są zdegradowane i ich modernizacja i dalsze remonty są nieopłacalne. Ich mieszkańcy są beneficjentami pomocy społecznej zostali by docelowo przeniesieni do lokali mieszkalnych w nowo wybudowanym budynku. Zamierzonym efektem działania jest poprawa warunków bytowych mieszkańców, która wspiera reintegrację społeczno-zawodową osób zagrożonych wykluczeniem i wykluczonych społecznie.
2. Mieszkania na start - budowa bloków komunalnych z mieszkaniami dla młodych ludzi aktywnych zawodowo. Budowa bloków komunalnych z mieszkaniami dla młodych ludzi aktywnych zawodowo zamieszkujących na obszarze „Dolina Krzny”. Celem działania jest zmniejszenie salda migracji, wzrost wskaźników gęstości zaludnienia wraz ze wzrostem odsetka ludności w wieku produkcyjnym na obszarze.
3. Doskonalenie kompetencji służb społecznych (np. superwizja – wzmocnienie potencjału ludzkiego i odporności na stres, a także szkolenia i warsztaty umiejętności, budowania doświadczenia pracowników) dążenie do poprawy sprawności działania zasobów ludzkich w organizacji usług społecznych. Kapitał ludzki jako wartość w organizacji, instytucji, przedsiębiorstwie społecznym.

Koszt: 17 000 000

Termin: 2024 - 2030

GMINA KĄKOLEWNICA

Adaptacja budynku dawnego dworu w Grabowcu wraz z otoczeniem celem stworzenia ŚDDS .

Koszt: 10 000 000

Termin: 2023 - 2030

Cel operacyjny - kierunek działania:**1.2. Podniesienie jakości edukacji, wyrównywanie szans edukacyjnych, aktywizacja dzieci i młodzieży**

Lp.	Tytuł projektu
6.	Nowoczesna Szkoła
Podmioty odpowiedzialne za realizację / szacunkowy koszt w zł. / szacunkowy termin realizacji / opis zadań	
MIASTO MIEDZYRZEC PODLASKI	
Koszt: 6 000 000	
Termin: 2023 - 2030	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Podniesienie jakości edukacji, wyrównywanie szans edukacyjnych, aktywizacja dzieci i młodzieży – zajęcia pozaszkolne, kursy, warsztaty rozwijające umiejętności i zainteresowania, opieka psychologa, dodatkowe świadczenia dla dzieci wspólne dla kilku szkół. 2. Wspomaganie procesu dydaktycznego dostosowane do wymagań i predyspozycji młodych ludzi. Budowanie kompetencji cyfrowych, wykorzystanie nowych technologii, budowanie zdalnego systemu nauczania oraz prowadzenie kształcenia w systemie on-line. 3. Szkolenia dla uczniów i nauczycieli: kompetencje cyfrowe, szkolenie dotyczące wykorzystania nowych technologii oraz narzędzi wspomagających szkolenie on-line - poznanie narzędzi do nauki zdalnej/ on-line 	

oraz umiejętność ich wykorzystania w trakcie nauki dla nauczycieli jak i uczniów oraz wprowadzenie szkoleń w formie np. blended learning (forma mieszana) z wykorzystaniem narzędzi informatycznych - dotyczy szkoleń rozwijających kompetencje społeczne jak również szkoleń i kursów zawodowych w obszarze teoretycznym.

4. Dopuszczenie sal przedmiotowych w nowoczesne multimedialne pomoce dydaktyczne. Zajęcia z matematyki, przedmiotów przyrodniczych, informatyki prowadzone z wykorzystaniem nowoczesnych technologii, w tym zwłaszcza narzędzi cyfrowych, które mogą wspomóc proces dydaktyczny dostosowany do wymagań i predyspozycji młodych ludzi.
5. Stworzenie wspólnej bazy danych nt. potrzeb i możliwości zabezpieczenia specjalistycznej kadry nauczycieli, wychowawców i innych osób zaangażowanych w proces edukacji podstawowej i przedszkolnej.
6. Stworzenie przyjaznych uczniom warunków rozwojowych w szkołach. Doinwestowanie szkoły w obszarach związanych z funkcją wychowawczą i wspierającą, w tym zwłaszcza w zakresie pomocy psychologiczno-pedagogicznej oraz doradztwa zawodowego. W doradztwie zawodowym wprowadzenie narzędzi diagnozujących uczniów (testy kompetencji, zainteresowań oraz osobowości) oparte o współpracę z rodzicami np. system online do którego będą mieli dostęp rodzice, którzy będą mogli poznać wyniki i rekomendacje. W celu rozwoju doradztwa zawodowego wprowadzenie narzędzi i rozwiązań dla szkół w pracy doradcy zawodowego czy pedagoga szkolnego:
  - wyposażenie każdej szkoły w narzędzia psychometryczne (testy do badania osobowości i kompetencji) w raz ze szkoleniami;
  - wyposażenie doradców zawodowych i pedagogów w specjalistyczne narzędzia oraz szkolenia do pracy z uczniem w celu zniwelowania problemów uczniów dotyczących osobowości, emocji, samooceny – np. zakup licencji na testy dla każdej szkoły.

GMINA TRZEBIESZÓW

1. Język angielski – Moje okno na świat.

Koszt: 3 000 000

Projekt realizowany z Gminą Drelów, Gminą Kąkolewnica, Gminą Międzyrzec Podlaski i Miastem Międzyrzec Podlaski.

2. Rozwój kompetencji kluczowych uczniów i nauczycieli.

podniesienie kompetencji kluczowych uczniów i właściwych postaw i umiejętności niezbędnych na rynku pracy, a także zniwelowanie deficytów uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi oraz z niepełnosprawnościami poprzez realizację zajęć dodatkowych i specjalistycznych.

zajęcia z języków obcych, matematyki, przedmiotów przyrodniczych, informatyki, a także zajęcia korekcyjno-kompensacyjne, logopedyczne.

podniesienie kompetencji zawodowych nauczycieli poprzez zorganizowanie dla nich szkoleń (np. w zakresie wykorzystania metody eksperymentu w dydaktyce, pracy z dzieckiem ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, podniesienia kompetencji wychowawczych, wykorzystania narzędzi cyfrowych w nauczaniu.

Koszt: 6 000 000

Termin: 2022 - 2039

Projekt realizowany z Gminą Drelów i Gminą Kąkolewnica, Gminą Międzyrzec Podlaski, Miastem Międzyrzec Podlaski.

3. Uczeń i jego relacje ze światem.

Pomoc psychologiczno-pedagogiczna -zapewnianie uczniom wsparcia psychologicznego w szkole, system doradztwa zawodowego, w tym szczególnie poprzez podnoszenie kompetencji doradców zawodowych. W doradztwie zawodowym wprowadzenie narzędzi diagnozujących uczniów (testy kompetencji, zainteresowań oraz osobowości) oparte o współpracę z rodzicami np. system online do którego będą mieli dostęp rodzice, którzy będą mogli poznać wyniki i rekomendacje.

Ważne jest by każdy z uczniów przeszedł: indywidualne badanie testami osobowości, które określą poziom emocji, samopoczucia czy samooceny i zadowolenia – np. wielowymiarowy test osobowości, który wskaże ewentualne problemy związane z emocjami, które mają wpływ na powstawanie zaburzeń psychicznych.

Badanie to powinno być powiązane z indywidualną konsultacją specjalisty (psychologa, pedagoga, doradcy zawodowego, coacha lub certyfikowanego konsultanta) po otrzymaniu raportu w celu udzielenia informacji zwrotnej oraz pomocy psychologiczno-pedagogicznej.

W celu rozwoju doradztwa zawodowego wprowadzenie narzędzi i rozwiązań dla szkół w pracy doradcy zawodowego czy pedagoga szkolnego:

- wyposażenie każdej szkoły w narzędzia psychometryczne (testy do badania osobowości i kompetencji) w raz ze szkoleniami, zakup programów edukacyjno terapeutycznych.
- wyposażenie doradców zawodowych i pedagogów w specjalistyczne narzędzia oraz szkolenia do pracy z uczniem w celu zniwelowania problemów uczniów dotyczących osobowości, emocji, samooceny – np. zakup licencji na testy dla każdej szkoły.

Koszt: 4 000 000

Termin: 2022 - 2024

Projekt realizowany z Gminą Drelów i Gminą Kąkolewnica, Gminą Międzyrzec Podlaski, Miastem Międzyrzec Podlaski.

4. Nasze lubelskie przedszkola.

Upowszechnienie i podnoszenie edukacji przedszkolnej. Założenia programów:

- językowego- rozwój podstaw kompetencji językowych (komunikacja w j. angielskim)
- rytmiki- rozwój analizatora słuchowego, koncentracji uwagi, pamięci muzycznej i pozamuzycznej, logicznego myślenia współpracy w grupie, kontrolowania emocji, koordynacji psychoruchowej w wyniku oddziaływania bodźców muzycznych.
- logopedii- usprawnienie narządów mowy/funkcji mających wpływ na jego rozwój i utrwalenie poprawnego wzorca artykulacyjnego, rozwój zasobów słownictwa i stosowania poprawnych form gramatycznych.

Zastosowane metody i techniki będą:

- zaspokajać potrzebę ruchu i uzewnętrzniania przeżyć emocjonalnych
- pełne tańca, śpiewu, gier/zabaw, ćwiczeń zwiększających kreatywność i pracę zespołową. Doposażenie bazy dydaktycznej oraz placu zabaw.

Koszt: 3 500 000

Termin: 2022 - 2026

Projekt realizowany z Gminą Drelów, Gminą Kąkolewnica, Miastem Międzyrzec Podlaski pozostałe gminy - po analizie ich potrzeb.

5. Mobilne pracownie komputerowe w każdej szkole.

GMINA TRZEBIESZÓW

Wyposażenie szkół podstawowych w Gminie Trzebieszów w mobilne pracownie komputerowe (12-24 laptopów + szafa na doładowanie laptopów). Szkolenia informatyczne dla nauczycieli i uczniów podniosą ich wiedzę i umiejętności. Zakup laptopów umożliwi ich ewentualne wypożyczenie uczniom lub nauczycielom w przypadku kolejnej fali pandemii.

Koszt: 400 000

Termin: 2023 – 2027

GMINA KĄKOLEWNICA

Wyposażenie szkół podstawowych w Gminie Kąkolewnica w mobilne pracownie komputerowe (200-250 laptopów + szafy na doładowanie laptopów). Szkolenia informatyczne dla nauczycieli i uczniów podniosą ich wiedzę i umiejętności. Zakup laptopów umożliwi ich ewentualne wypożyczenie uczniom lub nauczycielom w przypadku kolejnej fali pandemii.

Koszt: 2 400 000

Termin: 2023 - 2030

GMINA MIĘDZYRZEC PODLASKI

1. Rozwój, Kompetencje i Wyższa jakość kształcenia na obszarze gminy Międzyrzec Podlaski”
  - 1) Organizacja zajęć przyczyniających się do rozwoju kompetencji kluczowych na rynku pracy,
  - 2) Stworzenie w szkołach warunków do nauczania eksperymentalnego i indywidualizacji pracy, w tym z uczniem o specjalnych potrzebach edukacyjnych, dzięki doposażeniu pracowni przyrodniczych, a także dzięki realizacji szkoleń dla nauczycieli
  - 3) Poprawa kompetencji i umiejętności stosowania nowoczesnych technologii informacyjno-komunikacyjnych wśród uczniów i nauczycieli
  - 4) Doposażenie szkół w nowoczesne narzędzia i sprzęt komputerowy i multimedialny do prowadzenia zajęć edukacyjnych z zastosowaniem TIK

<p>5) Organizacja wsparcia psychologiczno-pedagogicznego (doradztwo edukacyjno-zawodowe). Koszt: 2 500 000 Termin: 2023 - 2030</p> <p>2. Nowa lepsza infrastruktura edukacyjna jako czynnik zrównoważonego rozwoju obszarów gminy Międzyrzec Podlaski”</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Adaptacja istniejącego budynku SP w Jelnicy na Gminne Przedszkole i Żłobek wraz z zagospodarowaniem terenu 2) Rozbudowa Szkoły Podstawowej w Rzeczycy wraz z zagospodarowaniem terenu 3) Adaptacja istniejących pomieszczeń na oddziały przedszkolne w SP w Rogoźnicy wraz z zagospodarowaniem terenu 4) Adaptacja istniejących pomieszczeń na oddziały przedszkolne w SP w Halasach wraz z zagospodarowaniem terenu <p>Koszt: 10 000 000 Termin: 2023 - 2030</p>
--

Cel operacyjny - kierunek działania:

1.3. Zwiększenie atrakcyjności obiektów kultury

Lp.	Tytuł projekt
7.	Sieć nowoczesnych bibliotek
Podmioty odpowiedzialne za realizację / szacunkowy koszt w zł. / szacunkowy termin realizacji / opis zadań	
<p>MIASTO MIEDZYRZEC PODLASKI Wsparcie działalności sieci bibliotek jako centrów kulturalnych, informacyjnych i multimedialnych. Przebudowa Biblioteki Publicznej w Międzyrzec Podlaskim. Koszt: 3 000 000 Termin: 2022 - 2030</p> <p>GMINA DRELÓW Doposażenie Gminnej Biblioteki oraz modernizacja budynku Gminnego Centrum Kultury. Koszt: 1 200 000 Termin: do roku 2030</p> <p>GMINA KĄKOLEWNICA Remont zabytkowej rządcówki wraz z przyległym terenem celem zlokalizowania tam biblioteki gminnej wraz z izbą pamięci poświęconą Uroczysku Baran. Koszt: 15 000 000 Termin: 2023 - 2030</p>	

Cel operacyjny - kierunek działania:

1.4. Wzmocnienie kapitału społecznego i rozwój przedsiębiorstw społecznych

Lp.	Tytuł projektu
8.	Rozwój ekonomii społecznej
Podmioty odpowiedzialne za realizację / szacunkowy koszt w zł. / szacunkowy termin realizacji / opis zadań	
<p>GMINA MIEDZYRZEC PODLASKI Rozwój ekonomii społecznej w gminie Międzyrzec Podlaski. Grupę docelową projektu będą stanowiły osoby wykluczone lub zagrożone ubóstwem i wykluczeniem społecznym. Projekt przewiduje kompleksowe wsparcie na rzecz funkcjonowania podmiotów ekonomii społecznej – przedsiębiorstwa społecznego. Przedsiębiorstwo będzie też wnioskodawcą i realizatorem zadań dotyczących pobudzenia aktywności obywatelskiej, tworzenia miejsc pracy w sektorze ekonomii społecznej, w tym: subsydiowane zatrudnienie, refundacja wyposażenia lub doposażenia stanowiska pracy, zatrudnienie przejściowe dla osób opuszczających podmioty reintegracyjne czy placówki opiekuńczo – wychowawcze oraz dotacja na przystąpienie oraz zatrudnienie w spółdzielni socjalnej. Koszt: 6 000 000</p>	

Termin: 2023 – 2030

MIASTO MIĘDZYRZEC PODLASKI

Rozwój ekonomii społecznej w mieście Międzyrzec Podlaski.

Grupę docelową projektu będą stanowiły osoby wykluczone lub zagrożone ubóstwem i wykluczeniem społecznym. Projekt przewiduje kompleksowe wsparcie na rzecz funkcjonowania podmiotów ekonomii społecznej – przedsiębiorstwa społecznego.

Utworzenie Biura Wsparcia Podmiotów Ekonomii Społecznej, którego zadaniem byłoby wsparcie licznych małych i większych NGO oraz liderów lokalnych w zakresie np.:

- poszukiwania źródeł finansowania projektów w/w podmiotów;
- konstruowania wniosków do programów krajowych i unijnych projektów inicjowanych przez lokalne NGO i liderów;
- doradztwo i obsługa formalna, księgowanie i rozliczanie projektów realizowanych przez lokalne organizacje pozarządowe i liderów oraz rozliczanie wsparcia w zakresie sprawozdawczości i monitoringu, ewaluacji zrealizowanego projektu;
- pomoc w kontaktach w OWES-em (Ośrodkiem Wsparcia Ekonomii Społecznej) czy Bankiem Gospodarstwa Krajowego i innymi instytucjami prowadzącymi obsługę źródeł finansowania projektów społecznych.

Koszt: 8 000 000

Termin: 2023 – 2030

Cel operacyjny - kierunek działania:**1.5. Rozwój elektronicznych usług publicznych i technologii cyfrowych**

Lp.	Tytuł projektu
9.	Elektroniczna administracja w Dolinie Krzny
Podmioty odpowiedzialne za realizację / szacunkowy koszt w zł. / szacunkowy termin realizacji / opis zadań	
<p>MIASTO MIĘDZYRZEC PODLASKI</p> <p>Stworzenie środowiska teleinformatycznego dla e- administracji, e- uczenie się i e-kultury dzięki czemu powstanie możliwość świadczenia usług publicznych drogą elektroniczną.</p> <p>Projekt przewiduje wymianę sprzętu komputerowego, zakup serwerów, oprogramowania i dostosowanie urzędu, instytucji kultury i oświaty do pracy zdalnej (w tym m.in. e-controlling), doposażenie jst i instytucji podległych w laptopy oraz zakup laptopów dla mieszkańców gminy będących w trudnej sytuacji finansowej i o niskich dochodach umożliwiającym równy dostęp do e- usług jak również przeprowadzenie szkoleń dla pracowników i mieszkańców w zakresie e- administracji, e- uczenia się i e- kultury.</p> <p>Zakres projektu obejmuje: usługi administracji dla biznesu i obywateli, usługi wewnątrz-administracyjne wspierające dla e-usług publicznych, nowe rozwiązania IT w administracji. Zastosowanie odpowiednich instrumentów dla urzędu, szkół, instytucji kultury pozwoli na dużą swobodę i indywidualność oraz zachowanie bezpieczeństwa, bez konieczności wychodzenia z domu.</p> <p>Głównym celem projektu jest: rozwój elektronicznej administracji, przyczyniający się do upowszechnienia standardów funkcjonowania cyfrowego sektora publicznego, zapewnienie elektronicznej dostępności urzędu i ich usług dla osób niepełnosprawnych zgodnie ze standardami WCAG.</p> <p>Cele szczegółowe projektu: zapewnienie bezpieczeństwa teleinformatycznego, automatyzacji pracy administracji publicznej, poprzez wdrożenie systemów wspomagających procesy wewnętrzne urzędów oraz elektroniczne zarządzanie rejestrami publicznymi, zapewnienie otwartości dostępu do informacji sektora publicznego.</p> <p>Koszt: 3 500 000</p> <p>Termin: 2022 - 2026</p>	
<p>GMINA KĄKOLEWNICA</p> <p>Informatyzacja usług publicznych. Wymiana sprzętu komputerowego, zakup serwerów, oprogramowania i dostosowanie urzędu, instytucji kultury i oświaty do pracy zdalnej.</p> <p>Koszt: 3 000 000</p> <p>Termin: 2023 - 2030</p>	
<p>GMINA MIĘDZYRZEC PODLASKI</p> <p>Elektroniczna administracja gminy Międzyrzec Podlaski.</p>	

<p>Zakres projektu obejmuje stworzenie teleinformatycznego środowiska dla e- administracji, e- uczenie się i e- kultury dzięki czemu drogą elektroniczną powstanie możliwość świadczenia usług publicznych dla mieszkańców gminy Międzyrzec Podlaski.</p> <p>Uruchomienie e- usług jest niezwykle istotne zarówno w dobie współczesnej cyfryzacji, jak również panującej pandemii wirusa SARS-Co-2.</p> <p>Zakres projektu obejmuje maksymalną elektronizację usług świadczonych przez Gminę Międzyrzec Podlaski pozwalającą na stworzenie systemu, w którym (w sytuacji takiej potrzeby) mieszkańcy bez wychodzenia z domu będą mogli pracować, kształcić się oraz załatwiać sprawy społeczne i administracyjne.</p> <p>Projekt ma na celu nauczenie się funkcjonowania, w tej nowej, nietypowej rzeczywistości, zwłaszcza, że trudno na chwilę obecną jednoznacznie ocenić jak długo ona potrwa. W nowej sytuacji konieczny jest rozkwit rynku usług dostępnych on-line, które pozwolą na kontynuowanie wielu aktywności i przeniesieniu ich do bezpieczniejszej na ten moment wirtualnej rzeczywistości.</p> <p>Projekt przewiduje wymianę sprzętu komputerowego, zakup serwerów, oprogramowania i dostosowanie urzędu, instytucji kultury i oświaty do pracy zdalnej (w tym m.in. e-controlling), doposażenie jst i instytucji podległych w laptopy oraz zakup laptopów dla mieszkańców gminy będących w trudnej sytuacji finansowej i o niskich dochodach umożliwiającym równy dostęp do e- usług jak również przeprowadzenie szkoleń dla pracowników i mieszkańców w zakresie e- administracji, e- uczenia się i e- kultury.</p> <p>Zakres projektu obejmuje: usługi administracji dla biznesu i obywateli, usługi wewnątrz-administracyjne wspierające dla e-usług publicznych, nowe rozwiązania IT w administracji. Zastosowanie odpowiednich instrumentów dla urzędu, szkół, instytucji kultury pozwoli na dużą swobodę i indywidualność oraz zachowanie bezpieczeństwa, bez konieczności wychodzenia z domu.</p> <p>Głównym celem projektu jest: Rozwój elektronicznej administracji przyczyniający się do upowszechnienia standardów funkcjonowania cyfrowego sektora publicznego, zapewnienie elektronicznej dostępności urzędu i ich usług dla osób niepełnosprawnych zgodnie ze standardami WCAG.</p> <p>Cele szczegółowe projektu: zapewnienie bezpieczeństwa teleinformatycznego, automatyzacji pracy administracji publicznej, poprzez wdrożenie systemów wspomagających procesy wewnętrzne urzędów oraz elektroniczne zarządzanie rejestrami publicznymi, zapewnienie otwartości dostępu do informacji sektora publicznego.</p> <p>Koszt: 3 000 000 Termin: 2024 - 2030,</p> <p>GMINA TRZEBIESZÓW Elektroniczne e-usługi dla mieszkańców. Koszt: 1 000 000 Termin: 2023 - 2030</p>

Cel operacyjny - kierunek działania:

1.6. Poprawa dostępności dla osób ze szczególnymi potrzebami

Lp.	Tytuł projektu
10.	Poprawa dostępności w Dolinie Krzny
Podmioty odpowiedzialne za realizację / szacunkowy koszt w zł. / szacunkowy termin realizacji / opis zadań	
<p>MIASTO MIEDZYRZEC PODLASKI Zapewnienie dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami w obszarach: dostępności architektonicznej, cyfrowej i informacyjno-komunikacyjnej. Koszt: 5 000 000 Termin: 2022 - 2027</p> <p>GMINA DRELÓW Dostosowanie obiektów użyteczności publicznej dla potrzeb osób z niepełnosprawnościami. Koszt: 500 000 Termin: do 2030 r.</p> <p>GMINA KĄKOLEWNICA</p>	

Zapewnienie dostępności architektonicznej, cyfrowej i informacyjno – komunikacyjnej w budynku UG Kąkolewnica, GOK Kąkolewnica, szkoły oraz budynkach domów kultury będących własnością Gminy Kąkolewnica.

Koszt 6 000 000

Termin: 2023 - 2030

GMINA MIĘDZYRZEC PODLASKI

Utworzenie Centrum Administracyjno - Społecznego Gminy Międzyrzec Podlaski (Urząd Gminy, Oddział ZUS, Oddział KRUS; Oddział ODR; GOPS; OŚWIATA).

Zadanie obejmuje budowę nowego budynku zapewniającego dostępność osobom ze szczególnymi potrzebami w obszarach: dostępności architektonicznej, cyfrowej i informacyjno-komunikacyjnej

Koszt: 20 000 000

Termin: 2023 - 2026

GMINA TRZEBIESZÓW

Dostosowanie obiektów publicznych do potrzeb osób niepełnosprawnych.

Koszt: 500 000

Termin: 2023 - 2030

Cel operacyjny - kierunek działania:

1.7. Wspieranie procesów rewitalizacji

Lp.	Tytuł projektu
11.	Rewitalizacja w Dolinie Krzny
Podmioty odpowiedzialne za realizację / szacunkowy koszt w zł. / szacunkowy termin realizacji / opis zadań	
MIASTO MIĘDZYRZEC PODLASKI	
<p>Rewitalizacja zabytkowej zabudowy centrum miasta z nadaniem jej nowych funkcji społeczno – gospodarczych. Projekt obejmuje poprawę jakości struktury funkcjonalno-przestrzennej zabytkowego centrum miasta poprzez przeprowadzenie następujących działań: - prac remontowych i termomodernizacji zabytkowych kamienic; - adaptacji obiektów na cele gospodarcze w centrum miasta celem przywrócenia głównej funkcji handlowo-usługowej; - adaptacja lokali na cele aktywizacji społecznej mieszkańców; - rekultywacji terenów zieleni miejskiej. Przedsięwzięcie jest powiązane z pozostałymi działaniami rewitalizacyjnymi prowadzonymi przez Miasto Międzyrzec Podlaski dotyczącymi reintegracji społecznej i zawodowej. Projekt wspiera poprawę warunków bytowych mieszkańców obszaru zabytkowego centrum, dzięki przeprowadzeniu termomodernizacji budynków mieszkalnych. Przedsięwzięcie jest również istotne z punktu widzenia zagospodarowania przestrzennego i poprawy ładu przestrzennego centrum.</p> <p>Koszt: 15 000 000</p> <p>Termin: 2024 - 2030</p>	
GMINA MIĘDZYRZEC PODLASKI	
<p>1. Rewitalizacja połączona z termomodernizacją budynku mieszkalno-usługowego w miejscowości Rogoźnica, wraz z zagospodarowaniem terenów zielonych.</p> <p>Zły stan techniczny obiektu mieszkalno- usługowego wraz z przestrzenią wokół obiektu oraz potrzeba racjonalizacji zużycia energii są głównymi przesłankami realizacji niniejszego projektu. Przedmiotowy budynek powstał w latach 70-tych i stanowi własność Gminy Międzyrzec Podlaski. Przedmiotowy budynek wymaga podjęcia interwencji – przeprowadzenia głębokiej termomodernizacji oraz zagospodarowania terenów zielonych. Realizacja zakresu rzeczowego wynikającego z audytu energetycznego umożliwi poprawę efektywności energetycznej, w wyniku, której możliwe będzie ograniczenie ilości zużywanej energii dla potrzeb eksploatacji obiektu objętego przedsięwzięciem. Mniejsza ilość zużywanej energii umożliwi zmniejszenie obciążeń finansowych ponoszonych przez użytkowników budynku. Przedsięwzięcie wpłynie na zaspokojenie potrzeb społeczności - poprawę warunków technicznych i zwiększenie komfortu użytkownika budynków mieszkalnych. Poprzez realizację działań w zakresie podniesienia efektywności energetycznej przyniesie także korzyści ekonomiczne - zmniejszenie obciążeń budżetów domowych związanych z eksploatacją przedmiotowego budynku. Oszczędności wygenerowane w związku z realizacją przedsięwzięcia będą mogły zostać wykorzystane na inne cele. W obszarze budynku znajduje się nieuporządkowana i niezagospodarowana przestrzeń publiczna. Szczególnie problematyczny w tym zakresie jest brak</p>	

wykorzystania potencjału przedmiotowego obszaru. Centralna część placu przed budynkiem powinna stanowić przestrzeń tętniącą życiem, naturalne miejsce spotkań i integracji społeczności lokalnej.

Głównym celem przedsięwzięcia jest uporządkowanie i zagospodarowanie zdegradowanej przestrzeni publicznej i przywrócenie im funkcji użytkowych prowadzące do wyprowadzenia podobszaru zdegradowanego ze stanu kryzysu. Poprzez realizację projektu nastąpi polepszenie, jakości życia mieszkańców obszaru.

Podniesie się również atrakcyjność osadnicza obszaru.

Zakres projektu obejmuje kompleksowe zagospodarowanie i uporządkowanie zdegradowanego terenu w celu stworzenia przyjaznej oraz dostępnej dla lokalnej społeczności strefy kulturalno-rekreacyjnej.

Koszt: 3 000 000

Termin: 2023 - 2030

2. Utworzenie Centrum Aktywności Lokalnej (CAL) poprzez głęboką termomodernizację budynku remizo-świetlicy w miejscowości Żabce wraz z zagospodarowaniem terenu funkcjonalnie związanego z obiektem.

Przedmiotem projektu będzie utworzenie Centrum Aktywności Lokalnej (CAL) poprzez głęboką termomodernizację budynku remizo-świetlicy w Żabcach oraz poprawa bezpieczeństwa i ułatwienie dostępu do budynku CAL w Żabcach poprzez budowę ciągów pieszych. W ramach projektu planuje się szereg prac termoizolacyjnych wynikających z przeprowadzonego audytu energetycznego budynku oraz dostosowanie obiektu dla osób z niepełnosprawnościami. Do budynku należy również wykonać chodnik o dł. ok. 900 m. Zaplanowany szereg prac wpłynie na znaczne podniesienie efektywności energetycznej budynku remizo-świetlicy w Żabcach oraz obniżenie jego energochłonności. Nastąpi ograniczenie zużycia energii cieplnej produkowanej w konwencjonalny sposób przyczyniający się do ochrony wyczerpywalnych surowców energetycznych Ziemi na rzecz produkcji energii z OZE (instalacja fotowoltaiczna). Projekt, będzie przyczyniał się do zmniejszenia emisji CO₂, ograniczenia kwaśnych emisji do atmosfery (SO₂, NO_x).

Koszt: 2 500 000

Termin: 2023 - 2030

3. Termomodernizacja zdegradowanych budynków komunalnych oraz przystosowanie do założonych funkcji, celem zwiększenia zasobu mieszkaniowego gminy Międzyrzec Podlaski.

Zły stan techniczny zasobu mieszkaniowego powodujący wyłączenie niektórych obiektów z użytkowania oraz potrzeba adaptacji budynków do celów mieszkaniowych jest główną przesłanką realizacji niniejszego projektu. Przedmiotowe budynki wymagają podjęcia interwencji – przeprowadzenia głębokiej termomodernizacji, oraz adaptacji na potrzeby mieszkaniowe. Projekt jest odpowiedzią na problemy sektora mieszkaniowego oraz społeczności lokalnej jak również niewystarczającego zasobu mieszkaniowego zlokalizowanego na terenie Gminy Międzyrzec Podlaski. Poza tym jego realizacja przyczyni się do wypełniania przez władze gminy (krajowych i przyjętych w dok. strategicznych) w zakresie zmniejszania energochłonności sektora mieszkaniowego i emisji zanieczyszczeń powietrza. Przedsięwzięcie wpłynie na zaspokojenie potrzeb społeczności - poprawę warunków technicznych i zwiększenie komfortu użytkowania budynków mieszkalnych. Poprzez realizację działań w zakresie podniesienia efektywności energetycznej przyniesie także korzyści ekonomiczne - zmniejszenie obciążeń budżetów domowych związanych z eksploatacją przedmiotowych budynków. Oszczędności wygenerowane w związku z realizacją przedsięwzięcia będą mogły zostać wykorzystane na inne cele.

Celem głównym projektu jest wzrost efektywności energetycznej budynków mieszkalnych przyczyniający się do poprawy, jakości środowiska naturalnego na terenie gminy Międzyrzec Podlaski. Cele szczegółowe: 1) zoptymalizowanie działań zwiększających efektywność energetyczną sektora mieszkalnego, 2) łagodzenie zmian klimatu poprzez ograniczenie emisji zanieczyszczeń do atmosfery, 3) zwiększenie wykorzystania energii pochodzącej z OZE. Realizacja celu projektu wpłynie bezpośrednio na poprawę jakości i komfortu użytkowania ww. budynków a także zaspokojenie potrzeb lokalnej społeczności. Poprawa efektywności energetycznej wpłynie z kolei na łagodzenie zmian klimatu poprzez ograniczenie emisji zanieczyszczeń do atmosfery.

Dodatkowo proj. wpłynie na wzrost wykorzystania energii z OZE poprzez montaż instalacji OZE w budynkach objętych projektem. Ograniczenie zapotrzebowania na energię cieplną i elektryczną produkowaną w sposób konwencjonalny przyniesie pozytywne efekty ekologiczne w postaci: substytucji paliw kopalnych i racjonalizacji ich użytkowania oraz ograniczenia negatywnego wpływu funkcjonowania energetyki zawodowej na środowisko naturalne.

Koszt: 3 000 000

Termin: 2023 – 2030

4. Przebudowa i modernizacja budynku świetlicy remizy w miejscowości Manie w celu nadania mu nowych funkcji społecznych.

Koszt: 1 200 000

Termin: 2023 – 2030

5. Przebudowa i termomodernizacja budynku świetlicy remizy w Krzewicy.

Koszt: 2 500 000

Termin: 2023 – 2030

6. Termomodernizacja i przebudowa budynku świetlicy w Poćiszach wraz z zagospodarowaniem terenu wokół oraz nadanie nowych funkcji społecznych.

Koszt: 2 000 000

Termin: 2023 – 2030

7. Utworzenie Centrum Aktywności Społecznej (CAS) w Halasach.

Projekt dotyczy budowy Budynku Gminnego Ośrodka Kultury z biblioteką na działce 214/1 w miejscowości Halasy. Halasy to sołectwo, w którym występują tereny popegeerowskie, duże skupiska zniszczonych bloków, brak przestrzeni i miejsc oraz oferty spędzenia czasu. W CAS będą zlokalizowane instytucje i podmioty pub., tj. GOK, Biblioteka, OSP, świetlica środowiskowa, które poprzez swoją działalność wpłyną na znaczny rozwój oferty usług świadczonych z myślą o społeczności lokalnej. Dzięki świetlicy środowiskowej udostępnione zostaną usługi edukacyjne i wychowawcze dla dzieci i młodzieży (wpływające na kształtowanie prawidłowych nawyków oraz postaw społecznych wśród dzieci i młodzieży pochodzących z rodzin niewydolnych wychowawczo z terenu sołectwa Halasy oraz pozostałej części gminy MP). Projekt przyczyni się do znacznego rozszerzenia oferty kulturalnej i edukacyjnej, co będzie miało bezpośrednie przełożenie na wzrost kapitału społecznego - zwiększenie innowacyjności i kreatywności mieszkańców.

Koszt: 6 500 000

Termin: 2023 – 2030

GMINA TRZEBIESZÓW

Budowa gminnego parku rozrywki i edukacji na terenie Gminy Trzebieszów. Stworzenie miejsca gdzie dzieci i ich rodzice będą mogli aktywnie spędzić czas i jednocześnie poszerzyć wiedzę z zakresu historii gminy. Obiekt wyposażony w nowoczesną infrastrukturę sportową: ścianki wspinaczkowe, parkur, deskpark, pumprack, paintball itp. Jakby to połączyć ze ścieżkami rowerowymi.

Koszt: 1 000 000

Termin: 2023 - 2030

CEL STRATEGICZNY 2: ADAPTACJA DO ZMIAN KLIMATU I ZRÓWNOWAŻONA PRZESTRZEŃ

Cel operacyjny - kierunek działania:

2.1. Poprawa jakości i dostępności przestrzeni publicznych oraz infrastruktury rekreacyjnej i sportowej

Lp.	Tytuł projektu
1.	Rekreacja i sport w Dolinie Krzny
Podmioty odpowiedzialne za realizację / szacunkowy koszt w zł. / szacunkowy termin realizacji / opis zadań	
MIASTO MIEDZYRZEC PODLASKI	
1. Budowa hali sportowej z zapleczem przy Zespole Placówek Oświatowych nr 1 w Międzyrzecu Podlaskim. W projekcie uwzględniono następujące funkcje i pomieszczenia; zaplecze przebieralnie, sanitariaty i umywalnie dla chłopców i dziewcząt, sanitariaty dla osób korzystających z widowni, salę do ćwiczeń tenisa stołowego, pomieszczenia fitness; pomieszczenie dla trenerów, sędziów, magazyny sprzętu sportowego, pomieszczenie węzła ciepłego. Projekt boiska hali sportowej o wymiarach 40x20m ze strefą obejść szerokości 2,0 m, umożliwi grę w piłkę ręczną, koszykówkę, siatkówkę, a ponadto będzie możliwość podziału hali przy pomocy wewnętrznych rozsuwanych kotar na 3 niezależne boiska do koszykówki. Trybuny z dostępem z	

parteru oraz na balkonie zaprojektowane zostały dla 477 widzów. Budowa hali sportowej zapewni rozwój sfery sportowej i kultury fizycznej wśród dzieci i młodzieży. Umożliwienie dostępu do dogodnej infrastruktury sportowej uczniom szkoły przyczyni się do niwelowania różnic w rozwoju fizycznym. Inwestycja stworzy silny ośrodek sportowy w regionie umożliwiającą organizację ponadlokalnych imprez rekreacyjno – widowiskowych, a tym samym podniesie atrakcyjność inwestycyjną i kulturalną miasta.

Koszt: 18 000 000

Termin: 2022-2027

2. Remont Stadionu Miejskiego w Międzyrzecu Podlaskim.

Koszt: 5 000 000

Termin: 2023-2027

3. Przebudowa bieżni lekkoatletycznej naturalnej na syntetyczną wraz z budową zaplecza lekkoatletycznego przy Zespole Placówek Oświatowych nr 3 w Międzyrzecu Podlaskim.

Koszt: 2 000 000

Termin: 2023-2027

4. Ochrona i zachowanie zabytkowego parku na terenie Zespołu Pałacowo – Parkowego w Międzyrzecu Podlaskim – etap II.

Koszt: 10 000 000

Termin: 2023-2030

5. Rewitalizacja zdegradowanych obszarów po wyrobiskach Źwirowni z przeznaczeniem na obszar turystyczny – etap II.

Koszt: 15 000 000

Termin: 2023-2030

6. Rewitalizacja użytku ekologicznego „Stawy”.

Koszt: 4 000 000

Termin: 2023-2030

GMINA DRELÓW

Budowa hali sportowej przy Szkole Podstawowej w miejscowości Dołha.

Koszt: 10 000 000

Termin: 2025 - 2030

GMINA KĄKOLEWNICA

1. Remont boiska sportowego w Polskowlu, oraz Olszewnicy. Modernizacja Stadionu Gminnego w Kąkolewnicy. Budowa Sali gimnastycznych w Polskowlu i Turowie. Budowa skateparku.

Koszt: 15 000 000

Termin: 2023 - 2030

2. Zagospodarowanie terenu zielonego w otoczeniu rządcówki (strefa ochrony konserwatorskiej). Zagospodarowanie terenów zieleni wokół domów kultury.

Koszt: 4 000 000

Termin: 2026 - 2030

GMINA MIĘDZYRZEC PODLASKI

1. Budowa boiska Zagospodarowanie terenów na cele rekreacyjno-sportowe oraz budowa zaplecza boiska sportowego przy Szkole Podstawowej w m. Misie.

Zadanie związane jest z budową przyszkolnej zewnętrznej infrastruktury sportowej tj.: - boisko do piłki nożnej o nawierzchni trawiastej - boisko do piłki ręcznej z nawierzchnią poliuretanową - dwa boiska do koszykówki z nawierzchni poliuretanowej - dwa boiska do siatkówki z nawierzchni poliuretanowej - bieżnia lekkoatletyczna prosta z dwoma torami, wraz z wydzielonym rozbiegiem skocznią skoku w dal, - sprawnościowy plac zabaw. - zaplecze boiska sportowego.

Na projektowanym boisku wielofunkcyjnym obecnie posadowiony jest plac zabaw, który należy zdemontować oraz zamontować w innym miejscu z nowymi urządzeniami z uwagi na ich znaczne zużycie. Infrastruktura

sportowa przeznaczona będzie do potrzeb realizacji zajęć wychowania fizycznego na nowoczesnym i spełniającym najwyższe standardy obiekcie sportowym jak również funkcjonujące gminne kluby sportowe prowadzące zajęcia sportowe dla lokalnej społeczności gminy Międzyrzec Podlaski. Zrealizowany projekt pozwoli mieszkańcom sołectwa Misie oraz sąsiednich miejscowości na rozwój zainteresowań sportowych, spędzanie czasu wolnego w sposób aktywny. W chwili obecnej przy Publicznej Szkole Podstawowej w Misiach znajduje się duży niewykorzystany teren trawiasty określony „boiskiem” tylko z uwagi na znajdujące się na nim bramki do piłki nożnej. Boisko wielofunkcyjne umożliwi wykorzystanie go do wielu różnych gier zespołowych m.in. do koszykówki, siatkówki i piłki ręcznej co na istniejącym boisku trawiastym jest niemożliwe. Obecny stan boiska nie spełnia oczekiwań mieszkańców pod względem funkcjonalności i użyteczności w kontekście rozwoju turystyki, kultury i sportu. Po przebudowie boiska wielofunkcyjnego w okresie wiosenno-letnim, oraz wczesnojesiennym większość zajęć będzie się mogła odbywać właśnie na nim. Przedmiotem przebudowy jest boisko wielofunkcyjne z urządzeniami związanymi z funkcją obiektu (oświetlenie, wyposażenie sportowe, piłkochwyty).

Wśród zdefiniowanych problemów gminy jest deficyt dobrze wyposażonych obiektów sportowych umożliwiających przełamywanie negatywnych przyzwyczajzeń i złych nawyków dzieci i młodzieży oraz osób dorosłych (brak aktywności ruchowej, spędzanie czasu wolnego przed telewizorem czy komputerem) będących przyczyną różnego rodzaju schorzeń – otyłości, nadwagi, chorób układu ruchu, wad postawy, jak również chorób układu krążenia. Przedmiotowy deficyt powoduje kolejne problemy – niewystarczającą ofertę w zakresie aktywnych form sportu oraz mogących „zaszczepić” ducha zdrowego i sportowego stylu życia.

Niewystarczające jest również wyposażenie obszaru gminy w infrastrukturę rekreacyjną oraz pozwalająca na aktywne spędzanie wolnego czasu i integrację, zarówno społeczną, jak i międzypokoleniową.

Zagospodarowanie terenów na cele rekreacyjno-sportowe oraz budowa zaplecza boiska sportowego umożliwi prowadzenie treningów przez cały rok. W chwili obecnej brak jest szatni, oraz toalety dla licznej publiczności. We wsi Misie nie ma miejsca gdzie młodzież, dzieci miałby możliwość zadbania o swoje zdrowie poprzez poprawę kondycji fizycznej. Dlatego konieczne jest wybudowanie szatni z sanitariatami i siłownią dostępną dla wszystkich mieszkańców.

Cele projektu: propagowanie rozwoju kultury fizycznej, dbanie o sprawność fizyczną wszystkich grup wiekowych, zapobieganie patologiom społecznym (alkoholizmowi, narkomanii itp.), aktywizacja społeczności lokalnej.

Koszt: 3 000 000

Termin: 2023 - 2030

2. Zagospodarowanie terenów na cele rekreacyjno-sportowe oraz budowa zaplecza boiska sportowego w Rzeczycy

Koszt: 3 000 000

Termin: 2023 - 2030

3. Adaptacja i przystosowanie budynków do potrzeb prowadzenia działalności kulturalnej wraz z zagospodarowaniem terenu w miejscowościach: . Zasiadki Wólka Krzymowska Łuniew

Koszt: 3 000 000

Termin: 2023 - 2030

4. Zagospodarowanie obszaru na żwirowni nr 5 na cele infrastruktury rekreacyjnej i turystycznej wraz z zapleczem dla ratownictwa wodnego

Koszt: 1 000 000

Termin: 2023 - 2030

GMINA TRZEBIESZÓW

Budowa gminnego parku rozrywki i edukacji na terenie Gminy Trzebieszów. Stworzenie miejsca gdzie dzieci i ich rodzice będą mogli aktywnie spędzić czas i jednocześnie poszerzyć wiedzę z zakresu historii gminy. Obiekt wyposażony w nowoczesną infrastrukturę sportową: ścianki wspinaczkowe, parkur, deskpark, pumtrack, paintball itp. Planowane połączenie lokalizacji obiektu ze ścieżkami rowerowymi.

Koszt: 1 000 000

Termin: 2023 - 2030

Cel operacyjny - kierunek działania:**2.2. Wspieranie zrównoważonego transportu i mobilności multimodalnej**

Lp.	Tytuł projektu
2.	Mobilność multimodalna w Dolinie Krzny
Podmioty odpowiedzialne za realizację / szacunkowy koszt w zł. / szacunkowy termin realizacji / opis zadań	
<p>MIASTO MIEDZRZEC PODLASKI Budowa multifunkcyjnego centrum przesiadkowego wraz z systemem roweru „miejskiego” i stacjami ładowania samochodów elektrycznych. Przedmiotem inwestycji jest przebudowa odcinka Placu Dworcowego o długości ponad 240m od granicy pasa drogowego drogi wojewódzkiej nr 813 - ul. Partyzantów w Międzyrzecu Podlaskim. W zakres ww. odcinka wchodzi nowe nawierzchnie: ulicy, pętli nawrotowej dla autobusów komunikacji miejskiej, zatok postojowych, zjazdów i chodników oraz projektowana sieć kanalizacji deszczowej. Planuje się również budowę energooszczędnego oświetlenia. Koncepcja zakłada rozbudowę placu o parkingi „parkuj i jedź” oraz stacje do ładowania samochodów elektrycznych - multifunkcyjnego centrum przesiadkowego łączącego transport miejski i kolejowy. Inwestycja ma zapewnić dogodną komunikację miejską oraz otworzyć perspektywę na realizację kolejnych przedsięwzięć związanych z rozwojem elektromobilności w mieście. Dzięki wyznaczonej strefie zieleni (1543,50 m²) i nowym nasadzeniom projekt przyczyni się do podniesienia walorów estetycznych i polepszenia ładu przestrzennego otoczenia, a zlikwidowanie barier komunikacyjnych zwiększy dostępność osób niepełnosprawnych. Kwota: 5 500 000 Termin: 2023 - 2030</p> <p>GMINA MIĘDZRZEC PODLASKI Budowa stacji wspólnego roweru oraz stacji ładowania samochodów elektrycznych Kwota: 1 000 000 Termin: 2024-2030</p>	

Lp.	Tytuł projektu
3.	Elektryczna komunikacja publiczna w Dolinie Krzny
Podmioty odpowiedzialne za realizację / szacunkowy koszt w zł. / szacunkowy termin realizacji / opis zadań	
<p>MIASTO MIEDZRZEC PODLASKI Modernizacja infrastruktury (z budową stacji ładowania), wraz z zakupem pojazdów o napędzie elektrycznym do obsługi transportu publicznego na obszarze Doliny Krzny. Kwota: 8 500 000 Termin: 2025 - 2030</p> <p>GMINA KĄKOLEWNICA Modernizacja infrastruktury (z budową stacji ładowania), wraz z zakupem pojazdów o napędzie elektrycznym do obsługi transportu publicznego na obszarze Doliny Krzny. Kwota: 3 000 000 Termin: 2023 - 2030</p>	

Lp.	Tytuł projektu
4.	Elektromobilność w samorządzie
Podmioty odpowiedzialne za realizację / szacunkowy koszt w zł. / szacunkowy termin realizacji / opis zadań	
<p>MIASTO MIEDZRZEC PODLASKI Budowa sieci ogólnodostępnych ładowarek przy budynkach użyteczności publicznej, zakup pojazdów elektrycznych dla JST, zakup pojazdów z napędem alternatywnym, zakup pojazdów zero i niskoemisyjnych dla jednostek organizacyjnych JST (szkoły, MOSIR, SOSW itp.). Koszt: 3 700 000 Termin: 2025 - 2030</p> <p>GMINA DRELÓW Zakup samochodu elektrycznego lub hybrydowego na Urzędzie Gminy Drelów.</p>	

Koszt: 300 000zł
Termin: do 2030 r.

GMINA KĄKOLEWNICA

Budowa sieci ogólnodostępnych ładowarek przy budynkach użyteczności publicznej, zakup pojazdów elektrycznych dla JST, zakup pojazdów z napędem alternatywnym, zakup pojazdów zero i niskoemisyjnych dla jednostek organizacyjnych JST.

Koszt: 4 000 000
Termin: 2023 - 2030

GMINA MIĘDZYRZEC PODLASKI

Zakup pojazdów niskoemisyjnych dla przedsiębiorstwa komunalnego oraz samochodów elektrycznych dla urzędu gminy. Budowa sieci ogólnodostępnych ładowarek przy budynkach użyteczności publicznej.

Koszt: 4 000 000
Termin: 2024 - 2030

Cel operacyjny - kierunek działania:

2.3. Wspieranie energii odnawialnej, efektywności energetycznej i redukcji emisji gazów cieplarnianych

Lp.	Tytuł projektu
5.	Odnawialne źródła energii w Dolinie Krzny
Podmioty odpowiedzialne za realizację / szacunkowy koszt w zł. / szacunkowy termin realizacji / opis zadań	
MIASTO MIĘDZYRZEC PODLASKI	
1. Energia odnawialna w Międzyrzeczu Podlaskim. Celem głównym projektu jest ochrona i poprawa stanu środowiska naturalnego, poprawa jakości i warunków życia mieszkańców oraz zwiększenie atrakcyjności Międzyrzecza Podlaskiego, poprzez zastosowanie infrastruktury wykorzystującej niekonwencjonalne źródła energii. Efektem projektu będzie montaż instalacji fotowoltaicznych, instalacji solarnych, instalacji powietrznych pomp ciepła, instalacji gruntowych pomp ciepła, oraz wymiana źródła centralnego ogrzewania zasilanego paliwem stałym na bardziej ekologiczne: pellet, gaz, olej, prąd. Projekt przewiduje:	
<ul style="list-style-type: none"> - montaż małych instalacji odnawialnych źródeł energii na obszarze gminy (panele słoneczne, fotowoltaika, pompy ciepła) wraz z wdrożeniem programów piecowych (dofinansowanie dla mieszkańców na wymianę źródeł ciepła na paliwa stałe na paliwa eko). - montaż instalacji odnawialnych źródeł energii na budynkach zabudowy wielorodzinnej (panele słoneczne, fotowoltaika, pompy ciepła). - montaż instalacji odnawialnych źródeł energii na budynkach użyteczności publicznej (panele słoneczne, fotowoltaika, pompy ciepła). 	
Koszt: 18 000 000 Termin: 2023 – 2030	
2. Budowa farmy fotowoltaicznej na obszarze zdegradowanym w Międzyrzeczu Podlaskim. Projekt przewiduje budowę farmy fotowoltaicznej o mocy 0,5 MW na obszarze zdegradowanym na terenie miasta Międzyrzec Podlaski. Koszt: 4 000 000 Termin: 2025 – 2030	
GMINA DRELÓW Inwestycje w OZE na budynkach należących do JST. Koszt: 4 000 000 Termin: do 2030 r.	
GMINA KĄKOLEWNICA Montaż alternatywnych źródeł energii (w tym źródeł ciepła) w budynkach będących własnością Gminy Kąkolewnica. Montaż OZE (w tym źródeł ciepła) u mieszkańców gminy. Koszt: 40 000 000	

Termin 2023 - 2030

GMINA MIĘDZYRZEC PODLASKI

Zakres projektu obejmuje montaż: kolektorów słonecznych, instalacji fotowoltaicznych, kotłów na pellet, pomp c.o. i c.w.u, innych instalacji wykorzystujące OZE w budynkach prywatnych.

Koszt: 10 000 000

Termin 2024 - 2030

GMINA TRZEBIESZÓW

Dyweryfikacja źródeł ciepła i elektryczności poprzez montaż ekologicznych źródeł ciepła (pompy ciepła, solary) i energii.

1. Montaż paneli (solary i fotowoltaika) na budynkach publicznych (urząd, szkoły, świetlice itp.) w tym pompy ciepła w każdym budynku publiczny.

Koszt: 5 000 000

Termin: 2023 - 2030

2. Wymiana oświetlenia na LED i wspólne zakupy energii elektrycznej.

Koszt: 1 000 000

Termin: 2023 - 2030

Lp.	Tytuł projektu
6.	Poprawa efektywności energetycznej w Dolinie Krzny
Podmioty odpowiedzialne za realizację / szacunkowy koszt w zł. / szacunkowy termin realizacji / opis zadań	
<p>MIASTO MIĘDZYRZEC PODLASKI Termomodernizacja budynków użyteczności publicznej. Projekt przewiduje kompleksową modernizację energetyczną budynków użyteczności publicznej (budynki Urzędów, placówki oświatowe, itp.) na obszarze Miasta Międzyrzec Podlaski ukierunkowanej na wzrost efektywności energetycznej wykorzystującej odnawialne źródła energii. Racjonalizacja wykorzystania energii uwzględniająca wielokierunkowe dziedziny: ogrzewanie, wentylację, chłodzenie, przygotowanie ciepłej wody i oświetlenie pomieszczeń. Działania termomodernizacyjne uzupełnione zostaną montażem systemów monitoringu i zarządzania energią. Koszt: 6 000 000 Termin: 2023 - 2030</p> <p>GMINA TRZEBIESZÓW Kompleksowa modernizacja oświetlenia ulicznego na energooszczędne - wymiana punktów oświetleniowych, montaż systemu sterowania oświetleniem ulicznym. Koszt: 1 000 000 Termin: 2023 - 2030</p>	

Cel operacyjny - kierunek działania:

2.4. Wspieranie zrównoważonej gospodarki wodnej i gospodarki o obiegu zamkniętym

Lp.	Tytuł projektu
7.	Zrównoważona gospodarka wodna w Dolinie Krzny
Podmioty odpowiedzialne za realizację / szacunkowy koszt w zł. / szacunkowy termin realizacji / opis zadań	
<p>MIASTO MIĘDZYRZEC PODLASKI Budowa, rozbudowa i modernizacja gminnych systemów wodno-kanalizacyjnych, celem zapobiegania degradacji środowiska naturalnego. Koszt: 10 000 000 Termin: 2022 - 2030</p> <p>GMINA DRELÓW Budowa Gminnej Oczyszczalni Ścieków. Koszt: 35 000 000 Termin: do 2030 r.</p>	

GMINA KĄKOLEWNICA

Rozbudowa gminnej oczyszczalni ścieków w Kąkolewnicy. Budowa sieci kanalizacyjnej na terenie Gminy. Budowa przydomowych oczyszczalni ścieków w obszarze zabudowy rozproszonej.

Koszt: 40 000 000

Termin: 2023 - 2030

GMINA MIĘDZYRZEC PODLASKI

1. Budowa błękitnej infrastruktury na obszarze Gminy Międzyrzec Podlaski - infrastruktura zagospodarowania wód opadowych.

Koszt: 5 000 000

Termin: 2024 - 2030

2. Racjonalna gospodarka wodno-ściekowa.

Projekt obejmuje: budowę oczyszczalni ścieków, montaż monitoringu sieci wodociągowej, budowę przydomowych oczyszczalni ścieków, budowę systemu kanalizacji zbiorowej oraz rozbudowę kanalizacji (w tym na obszarach rozproszonych), budowę przepompowni ścieków, budowę przepompowni wody, budowę/przebudowę sieci wodociągowej, montaż wodomierzy ze zdalnym odczytem danych.

Koszt: 50 000 000

Termin: 2024 - 2030

GMINA TRZEBIESZÓW

1. Budowa nowej oczyszczalni ścieków na terenie gminy wraz z siecią kanalizacyjną. Budowa przydomowych oczyszczalni ścieków w obszarze zabudowy rozproszonej.

2. Rozbudowa oczyszczalni ścieków w Płudach wraz z siecią kanalizacyjną.

Koszt: 50 000 000

Termin: 2023 - 2030

Lp.	Tytuł projektu
8.	Zasobooszczędna gospodarka o obiegu zamkniętym
Podmioty odpowiedzialne za realizację / szacunkowy koszt w zł. / szacunkowy termin realizacji / opis zadań	
GMINA DRELÓW	
Zakup ogólnodostępnych kontenerów do na odpady (światłówki, baterie itp.).	
Koszt: 100 000	
Termin: do 2030 r.	

Cel operacyjny - kierunek działania:

2.5. Ochrona przyrody i promocja postaw ekologicznych

Lp.	Tytuł projektu
9.	Ochrona przyrody i edukacja ekologiczna
Podmioty odpowiedzialne za realizację / szacunkowy koszt w zł. / szacunkowy termin realizacji / opis zadań	
MIASTO MIĘDZYRZEC PODLASKI	
Edukacja ekologiczna - podnoszenie świadomości ekologicznej mieszkańców gminy poprzez programy edukacyjne (adaptacja do zmian klimatu, recykling, GOZ). Wdrożenie systemu monitorowania jakości powietrza obszaru i odbioru odpadów. Montaż i monitoring fotonułek w miejscach nielegalnych składowisk śmieci.	
Koszt: 1 400 000	
Termin: 2022 - 2030	
GMINA KĄKOLEWNICA	
Monitoring jakości powietrza. Montaż fotonułek w miejscach nielegalnych składowisk śmieci. Podnoszenie świadomości ekologicznej mieszkańców gminy poprzez programy edukacyjne (adaptacja do zmian klimatu, recykling, GOZ).	
Koszt: 1 000 000	
Termin: 2023 - 2030	

GMINA MIĘDZYRZEC PODLASKI

Montaż i monitoring fotopułapek w miejscach nielegalnych składowisk śmieci.

Koszt: 250 000

Termin: 2024 - 2030

GMINA TRZEBIESZÓW

Montaż i monitoring fotopułapek w miejscach nielegalnych składowisk śmieci.

Koszt: 250 000

Termin: 2024 - 2030

Cel operacyjny - kierunek działania:

2.6. Wzrost bezpieczeństwa mieszkańców i zapobieganie zagrożeniom

Lp.	Tytuł projektu
10.	Poprawa bezpieczeństwa na obszarze Doliny Krzny
Podmioty odpowiedzialne za realizację / szacunkowy koszt w zł. / szacunkowy termin realizacji / opis zadań	
MIASTO MIĘDZYRZEC PODLASKI	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Zakup specjalistycznego sprzętu ratowniczo-gaśniczego dla jednostek OSP. 2. Budowa Centrum Szkoleniowego Ratownictwa Wodnego na obszarze Doliny Krzny w kooperacji z podmiotami NGO działającymi w podobnym zakresie OSP „Stołpno”, JRG, Stowarzyszenie Rozwoju Żeglarsstwa. 3. Utworzenie punktu Pomocy Interdyscyplinarnej dla osób pokrzywdzonych przestępstwem, a w szczególności aktami przemocy w rodzinie i przemocy rówieśniczej. 4. Realizacja projektów przeciwdziałania uzależnieniom od alkoholu, narkotyków i hazardu, zarówno dorosłych jak i młodzieży. 5. Doskonalenie wiedzy i umiejętności kadry zaangażowanej w działania walki z destrukcyjnymi zachowaniami w w/w zakresie jak i przeciwdziałanie takim zjawiskom. 	
Koszt: 8 500 000	
Termin: 2023 - 2028	
GMINA DRELÓW	
Zakup średniego samochodu dla OSP	
Koszt: 1 000 000	
Termin: do roku 2030	
GMINA KĄKOLEWNICA	
Zakup średniego samochodu dla jednostki wchodzącej w skład KSRG. Zakup specjalistycznego sprzętu ratowniczo gaśniczego dla jednostek OSP.	
Koszt: 2 000 000	
Termin: 2023 - 2030	
GMINA MIĘDZYRZEC PODLASKI	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Zakup specjalistycznego sprzętu ratowniczo-gaśniczego dla jednostek OSP 	
Koszt: 3 000 000	
Termin: 2024 - 2030	
<ol style="list-style-type: none"> 2. Rozbudowa remiz w miejscowościach Rogoźnica i Jelnica 	
Koszt: 1 000 000	
Termin: 2024 - 2030	
GMINA TRZEBIESZÓW	
<ol style="list-style-type: none"> 1. Dopuszczenie w sprzęt OSP na terenie Gminy (sprzęt, samochody pożarowe). 2. Obsługa jednostek OSP 	
Koszt: 3 000 000	
Termin: 2024 - 2030	

CEL STRATEGICZNY 3: WZROST KONKURENCYJNOŚCI I ATRAKCYJNOŚCI GOSPODARCZEJ**Cel operacyjny - kierunek działania:****3.1. Poprawa dostępności komunikacyjnej obszarów gospodarczych i peryferyjnych**

Lp.	Tytuł projektu
1.	Poprawa dostępności komunikacyjnej Doliny Krzny
Podmioty odpowiedzialne za realizację / szacunkowy koszt w zł. / szacunkowy termin realizacji / opis zadań	
MIASTO MIEDZYRZEC PODLASKI (we współpracy z Zarządem Dróg Wojewódzkich)	
1.	<p>Budowa wschodniej obwodnicy Międzyrzec Podlaskiego w ciągu drogi wojewódzkiej nr 813 Międzyrzec Podlaski – Parczew – Ostrów Lubelski – Łęczna.</p> <p>Planowana ponadlokalna inwestycja obejmuje „Budowę wschodniej obwodnicy Międzyrzec Podlaskiego w ciągu drogi wojewódzkiej nr 813 Międzyrzec Podlaski – Parczew – Ostrów Lubelski – Łęczna” wraz z budową trzech obiektów inżynierskich: mostu na rzece Krzna, wiaduktu nad linią kolejową E-20 Warszawa – Terespol (pod wiaduktem zlokalizowana będzie droga wewnętrzna zapewniająca skomunikowanie terenów przyległych i dojazd do działek) oraz wiaduktu nad drogą gminną – ulicą Siteńską. Budowa obwodnicy pozwoli zadbać o ponadlokalny układ transportowy, zmniejszyć zróżnicowanie w rozwoju i jakości życia poszczególnych obszarów miasta, a także pozwoli rozszerzyć obszar terenów inwestycyjnych, dla których dostępność transportowa jest kluczowym czynnikiem. Efektem inwestycji będzie wzrost atrakcyjności inwestycyjnej regionu, niezbędnej do poprawy poziomu gospodarczego miasta i okolicy.</p> <p>Koszt: 200 000 000 Termin: 2022 - 2027</p>
2.	<p>Budowa spójnej sieci dróg gminnych w celu rozwoju gospodarczego obszaru Doliny Krzny:</p> <ul style="list-style-type: none"> - budowa drogi łączącej ul. Zahajkowską z ul. Berezowską w Międzyrzec Podlaskim. - budowa drogi łączącej ul. Lubelską z ul. Kusocińskiego w Międzyrzec Podlaskim <p>Celem inwestycji jest budowa drogi o długości 588m łączącej ul. Lubelską z ul. J. Kusocińskiego, która w znacznym stopniu pozwoli rozwiązać problem wzmożonego ruchu na drodze wojewódzkiej nr 813 Międzyrzec Podlaski – Parczew – Ostrów Lubelski – Łęczna przebiegającej przez centrum miasta; spowodowanego zwiększonym ruchem towarowym po przebiegającej przez miasto linii kolejowej E-20 oraz ruchem transportowym do okolicznych zakładów. Projekt drogi o charakterze lokalnym pozwoli mieszkańcom skrócić czas przejazdu do strefy mieszkaniowej i przemysłowej, ominąć zakorkowane centrum miasta oraz skrócić czas przejazdu służb ratunkowych. Planowana inwestycja przebiega przez teren po byłym PGR, który jest zdewastowany, a opuszczone budynki nie służą estetyce miasta. Z uwagi, że jest to bardzo duży teren- o dużym potencjale inwestycyjnym, należy podjąć kroki w celu ożywienia gospodarczego tego obszaru. Nowa droga pozwoli otworzyć teren pod działalność usług publicznych i przyciągnąć zainteresowanych inwestorów. Projekt zakłada budowę drogi o długości 588 m i szerokości 6 m z chodnikiem (szer. 1,5m) i ścieżką rowerową (szer. 2m). Zbudowana zostanie kanalizacja deszczowa, zapewniająca całkowite odwodnienie ulicy. Oświetlenie uliczne zapewnione zostanie poprzez montaż słupów z oprawami LED, które połączone zostaną z nowoczesnym oświetleniem miejskim mającym możliwość doświetlenia zgodnie z zapotrzebowaniem, np. poszczególnych skrzyżowań. Dzięki zastosowanej technologii nastąpi poprawa jakości przestrzeni publicznej, co pozytywnie wpłynie na poziom bezpieczeństwa ruchu drogowego w mieście.</p>
3.	<p>Przebudowa ulic: Warszawskiej, Brzeskiej i Lubelskiej w Międzyrzec Podlaskim</p> <p>Koszt: 25 000 000 Termin: 2023 – 2030</p>
4.	<p>Przebudowa dróg gruntowych na terenie miasta Międzyrzec Podlaski</p> <p>Koszt: 28 000 000 Termin: 2023 – 2030</p>
GMINA KĄKOLEWNICA	
1.	<p>Budowa spójnej sieci dróg gminnych w celu rozwoju gospodarczego obszaru Doliny Krzny:</p> <ul style="list-style-type: none"> a. Droga 1202L oraz 1200L drogi powiatowe o przebiegu Kąkolewnica – Polskowola- Brzozowica Duża wraz ze ścieżką rowerową <p>Koszt: 23 000 000</p>

- b. Droga 101701 L droga gminna o przebiegu Brzozowica Duża Trzebieszów ze ścieżką rowerową
Koszt: 8 000 000
- c. Droga 101751 L droga gminna w Brzozowicy Dużej wraz z chodnikiem
Koszt: 1 500 000
- d. Droga 1123L droga powiatowa o przebiegu Turów – Szustka – Drelów
Koszt: 5 000 000
- e. Droga 1203 L droga powiatowa Brzozowica Duża – Olszewnica Mała
Koszt : 5 000 000
- f. Droga 1204 L droga powiatowa Mościska – Pogorzel
Koszt: 8 000 000
- g. Droga 1232L droga powiatowa Kąkolewnica Wschodnia – Bereza
Koszt: 5 000 000
- h. Droga 2331L droga powiatowa w miejscowości Żakowola Poprzeczna wraz z chodnikiem i ścieżką rowerową
Koszt: 3 500 000
- i. Droga 1201L droga powiatowa Grabowiec (od dk 19) – Polskowola wraz z chodnikiem
Koszt : 8 000 000
- j. Droga 1001L droga Powiatowa Międzyrzec Podlaski – Brzozowica Mała wraz z chodnikiem
Koszt : 1 500 000

Koszt ogólny: 68 500 000

Termin: 2023 - 2030

2. Modernizacja bazy magazynowo – sprzętowej służącej utrzymaniu dróg (baza po SKR w Kąkolewnicy).

Koszt: 5 000 000

Termin: 2023 - 2030

GMINA MIĘDZYRZEC PODLASKI

Poprawa jakości infrastruktury drogowej na terenie gminy Międzyrzec Podlaski w tym poprawa infrastruktury łączącej gminy partnerstwa, w tym:

1. Przebudowa drogi powiatowej Nr 1114L Sławacinek Nowy – Porosiuki – Sokule – Dołha – Sitno -Wysokie na odcinku Puchacze – Wysokie wraz z mostem w m. Wysokie - 60 mln.
3. Przebudowa drogi powiatowej Nr1004L Międzyrzec Podlaski - (ul. Tuliłowska) – Krzymoszyce – gr. woj. odc. Tuliłów -Krzymoszyce”.-30 mln.
4. Przebudowa drogi powiatowej P 1127 L Międzyrzec Podlaski – Rzeczyca na odcinku od granic miasta Międzyrzec Podlaski do granic z gminą Kąkolewnica - 15 mln.
1. 4. Przebudowa drogi powiatowej P 1001 L Międzyrzec Podlaski - Misie -Przychody- Brzozowica poprzez budowę ciągu pieszo rowerowego przez miejscowości Przychody i Misie - 4 mln.
5. Przebudowa drogi powiatowej P 1126L Międzyrzec Podlaski – (ul. Berezowska) – Szóstka – Ostrówki – Bezwola – Wołyń na odcinku na odcinku w m . Bereza – etap II - 8 mln.
6. Przebudowa drogi gminnej G 101 513 L Koszeliki -Manie - 3 mln.
7. Przebudowa drogi gminnej G 101 435 L w m. Bereza na odcinku od drogi powiatowej 1126L do granic gminy Drelów (dojazd do obszaru rekreacyjno turystycznego zwirowni nr 5)-2,5 mln.
8. Przebudowa drogi powiatowej P 1005 L na odcinku Krzewica- Krzymoszyce -10 mln.
9. Przebudowa drogi powiatowej P 1009 L na odcinku Manie-Halasy - 4 mln.
10. Przebudowa dróg gminnych w m. Rzeczyca - ul. Przeciętka, ul. Krótka oraz II etap ul Polna i Radzyńska- 5 mln.
11. Przebudowa drogi gminnej w miejscowości Jelnica gmina Międzyrzec Podlaski- 3 mln.

Koszt ogólny: 144 500 000

Termin: 2023 - 2030

GMINA TRZEBIESZÓW

Poprawa jakości infrastruktury drogowej na terenie gminy Trzebieszów.

Koszt: 25 000 000

Termin: 2024 - 2030

Cel operacyjny - kierunek działania:**3.2. Wzrost atrakcyjności turystycznej i inwestycyjnej**

Lp.	Tytuł projektu
2.	Marka terytorialna „Dolina Krzny”
Podmioty odpowiedzialne za realizację / szacunkowy koszt w zł. / szacunkowy termin realizacji / opis zadań	
PROJEKT PARTNERSKI GMIN DOLINY KRZNY	
Stworzenie, rozwój i promocja marki terytorialnej „Dolina Krzny”.	
Projekt obejmuje:	
<ol style="list-style-type: none"> Opracowanie strategii marki terytorialnej „Dolina Krzny” Utworzenie zintegrowanego portalu internetowego obszaru Doliny Krzny o charakterze turystycznym i kulturalnym obejmującego m.in.: <ul style="list-style-type: none"> atrakcje przyrodnicze, historyczne i urbanistyczne, szlaki i ścieżki turystyczne, mapy, produkty lokalne, baza turystyczną (noclegi i gastronomia), impresy kulturalne i sportowe, działalność stowarzyszeń, organizacji i klubów zrzeszających mieszkańców, seniorów, młodzież i dzieci. Przygotowanie folderów, informatorów, map turystycznych dla obszaru Doliny Krzny (opracowanie materiałów turystycznych analogowych i cyfrowych). Działania promocyjne w zakresie stworzenia i rozwoju marki „Dolina Krzny”: <ul style="list-style-type: none"> organizacja wspólnych, cyklicznych imprez sportowo-rekreacyjnych, kulturalnych i edukacyjnych, organizacja wydarzeń lokalnych (dotyczących np. rzeźbiarstwa, malarstwa, wyrobów z gliny, malowania na szkle, hafciarstwa, koronkarstwa, oraz różnego rodzaju rękodzieła, a także prezentacja i degustacja lokalnej sztuki kulinarnej), wspólne wydawanie materiałów promocyjnych w formie papierowej i elektronicznej, promocja aktywnego wypoczynku przy pomocy dostępnych metod i form analogowych i elektronicznych stworzenie jednolitego oznakowania turystycznego w terenie w postaci: tablic, map, drogowskazów itp. utworzenie/wytyczenie szlaków turystycznych (w tym tematycznych), budowanie marki „Dolina Krzny” poprzez: szkolenia, warsztaty organizowanie imprez w kolejnych gminach, oznakowania tras tematycznych, organizacja wydarzeń kulturalnych, turystycznych, sportowych i społecznych w poszczególnych gminach wg wspólnego kalendarza imprez tworzących sieć wydarzeń, stworzenie systemu identyfikacji wizualnej „Dolina Krzny” i używanie go na różnego rodzaju materiałach promocyjnych i w mediach, współpraca z przedsiębiorcami (usługodawcami), wsparcie dla producentów lokalnej żywności (w tym certyfikacja), 	
Koszt: 5 000 000	
Termin: 2023 - 2030	

Lp.	Tytuł projektu
3.	Wspólna oferta inwestycyjna Doliny Krzny
Podmioty odpowiedzialne za realizację / szacunkowy koszt w zł. / szacunkowy termin realizacji / opis zadań	
PROJEKT PARTNERSKI GMIN DOLINY KRZNY	
<ul style="list-style-type: none"> stworzenie spójnej i ustandaryzowanej oferty inwestycyjnej gmin Doliny Krzny dla poprzez utworzenie dedykowanej strony wraz z profesjonalną charakterystyką działek według obowiązujących standardów oraz bieżąca aktualizacja oferty przez wszystkie gminy. szkolenia dla kadry kierowniczej i pracowników w zakresie standardów obsługi inwestora. promocja przedsiębiorczości: nawiązanie współpracy z instytucjami otoczenia biznesu i podmiotami będącymi w posiadaniu instrumentów wsparcia dla przedsiębiorstw w celu uzyskania rzetelnej wiedzy o aktualnych dostępnych formach pomocy i warunkach dostępności. Organizacja spotkań/konferencji informacyjnych dla lokalnych przedsiębiorców, promocja przedsiębiorczości w szkołach średnich. 	
Koszt: 1 000 000	
Termin: 2023 - 2030	

Lp.	Tytuł projektu
4.	Wsparcie dla rozwoju przedsiębiorczości i lokalnej gospodarki
Podmioty odpowiedzialne za realizację / szacunkowy koszt w zł. / szacunkowy termin realizacji / opis zadań	
GMINA MIĘDZYRZEC PODLASKI	
Rozwój Przedsiębiorczości na obszarze gminy Międzyrzec Podlaski.	
Zakres projektu:	
<ul style="list-style-type: none"> - rozwój infrastruktury i uzbrojenie terenu - budowa infrastruktury wodno-kanalizacyjnej, infrastruktury drogowej oraz łączy światłowodowych na atrakcyjnym inwestycyjnie obszarze przy skrzyżowaniu tras E30 i DK19 (przyszła S 19) – nieopodal przyszłego węzła S19/A2 - promocja gminy oraz przygotowanie oferty inwestycyjnej - internetowe bazy informacyjne – oferta inwestycyjna zgodnie ze standardami PAIH - organizacja spotkań z przedsiębiorcami 	
Koszt: 10 000 000	
Termin: 2024 - 2030	

Lp.	Tytuł projektu
5.	Poprawa atrakcyjności turystycznej obszaru Doliny Krzny
Podmioty odpowiedzialne za realizację / szacunkowy koszt w zł. / szacunkowy termin realizacji / opis zadań	
PROJEKT PARTNERSKI GMIN DOLINY KRZNY	
Projekt obejmuje m.in.	
<ul style="list-style-type: none"> - modernizację i budowę infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej na obszarze Doliny Krzny (m.in. ścieżki i drogi rowerowe, mała architektura i infrastruktura rekreacyjna i turystyczna, parkingi z wiatami w miejscach atrakcyjnych turystycznie, tarasy, altany, stoły, ławki, tablice informacyjne, miejsca na ognisko, przejazdy przez drogi, oznaczenie, monitoring wizyjny, stojaki rowerowe, oświetlenie energooszczędne, punkty naprawy rowerów oraz wykup gruntów), - budowę ścieżek rowerowych na odcinkach: Międzyrzec Podlaski - Pościsze (ok. 8,00 km); Międzyrzec Podlaski - Drelów (ok.14,00 km); Międzyrzec Podlaski - Kąkolewnica (ok. 10,00 km); Międzyrzec Podlaski - Jelnica -Trzebieszów (ok. 12,00 km), - budowę ścieżki rowerowej na odcinkach od Turowa do Grabowca (odcinek Radzyń Podlaski – Turów w realizacji) z włączeniem do ścieżki Międzyrzec – Łuków wzdłuż rzeki Krzny, - utworzenie ścieżki rowerowej „KRZNOSTRADA” - od Łukowa do Międzyrzeca wzdłuż brzegu rzeki Krzny wraz z infrastrukturą towarzyszącą, - wytyczenie szlaków rowerowych, ścieżek dla pieszych oraz budowę infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej na terenie rezerwatu KANIA - „NASZA KANIA” 	
Szacunkowa kwota: 100 000 000	
Termin realizacji: 2023-2030	

Załącznik 1. Ewaluacja trafności, przewidywanej skuteczności i efektywności realizacji Strategii Rozwoju Ponadlokalnego Doliny Krzyny 2022 – 2030

Analiza trafności, przewidywanej skuteczności i efektywności realizacji Strategii Rozwoju Ponadlokalnego Doliny Krzyny 2022 - 2030 przeprowadzona zostanie zgodnie z art. 10a ust. 2 ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju (Dz.U. 2021 poz. 1057 t.j.) po zakończeniu konsultacji społecznych i wszystkich prac nad Strategią – przed przystąpieniem do uchwalania Strategii przez Rady Gmin

